

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut
Kirjanduse ja teatriteaduse osakond

Kairi Terav

MASKULIINSUSTEST 19. JA 20. SAJANDI VAHETUSE EESTI
REALISTLIKUS KIRJANDUSES JUHAN LIIVI, EDUARD VILDE JA
ERNST PETERSON-SÄRGAVA LOOMINGU NÄITEL

Magistritöö

Juhendaja: *PhD* Leena Kurvet-Käosaar

Tartu 2014

SISUKORD

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS	3
1. MASKULIINSUS(T)EST	7
1.1 TEOREETILISED LÄHENEMISVIISID	9
1.2 VÕIM JA MASKULIINSUS	13
1.3 MASKULIINSUSTE PROBLEMAATILISUS	14
1.4 HEGEMOONILINE MASKULIINSUS	16
1.5 MASKULIINSUS(ED) JA KIRJANDUSTEADUS	19
2. MASKULIINSUSED 19. SAJANDIL	25
2.1 MASKULIINSUSED 19. SAJANDI LÄÄNE ÜHISKONNAS	25
2.2 MASKULIINSUSED 19. SAJANDI EESTIMAAL	27
3. MASKULIINSUSPILT TEOSTES „VARI“, „KÜLMALE MAALE“, JA „PAISED“	36
3.1 MEESTEVAHELISTE SUHETE HIERARHILISUS	39
3.2 MASKULIINSUSE ÜLESEHITUSKIVID	45
3.3 MASKULIINSUSE ÄNGISTUSE PÕHJUSED	55
KOKKUVÕTE	69
KIRJANDUS	72
REPRESENTATION OF MASCULINITIES IN ESTONIAN LITERATURE AT THE TURN OF THE 19th AND 20th CENTURIES IN THE WORKS OF JUHAN LIIV, EDUARD VILDE AND ERNST PETERSON-SÄRGAVA	78
SUMMARY	78

SISSEJUHATUS

19. sajand oli eesti rahva elus murranguline ning muutlik. Sajandi alguse teoorjusest vabanemine ja sajandi keskpaiga rahvuslik ärkamine süstisid eestlaste eneseteadvusesse positiivsust ja usku. 19. sajandi lõpu ühiskond koos kapitalismi arengu ja linnastumisega vahetas positiivse ja romantilise alatooniga realistlikuma ja kriitilisema mõttemaailma vastu. 700-aastase orjapõlve läbi elanud eesti mehe jaoks oli 19. sajand muutuste poolest seega üpriski tihe ning seetõttu segunevadki 19. sajandi lõpu eesti mehe maskuliinses identiteedis orjuseaeg, talupojauhkus ning kapitalistlik konkurents. Antud magistr töö eesmärgiks 19. ja 20. sajandivahetuse realistlike kirjandusteoste näitel välja tuua selle suhteliselt heterogeense ajaperioodi mõju sajandilõpu maskuliinsuspildi representatsioonidele. Käsitlevateks teosteks on valitud Juhan Liivi „Vari“ (1892), Eduard Vilde „Külmale maale“ (1896) ja Ernst Peterson-Särgava „Paised“ (1899-1906; koosneb jutustustest „Ühe härja elulugu“, „Marjad silmas“, „Issanda kiituseks“, „Tulge appi“, „Oheliku-onu jõulunägemine“ ja „Kolonist“). Analüüsivate teoste valikul said määravaks teoseid läbivad ühised jooned. Kõiki kolme teost ühendavad nii kirjutamisaeg (sajandivahetus) kui ka teostes kujutatud periood (19. sajandi teine pool, Liivi teos alustab küll ligikaudselt aastast 1830). Teosed esindavad oma žanrilt realistlikku kaanonit, mis lubab seeläbi anda mõneti vahetuma pildi valitsenud maskuliinsuspildile. Lisaks nimetatud joontele ühendab teoseid ka sarnane teemaasetus, tegevuspaik ja tegelaskond nii külaühiskonna kui ka külaelanike näol. Teoste esmane teemaasetus on küll klassiprobleemidel, kuid kuna varem sooneutraalselt vaadeldud probleeme (sh klass, vaesus, ühiskonnast välja langemine) on viimase aja uuringud hakanud käsitlema kui soolisi (Pilvre 2014: 45), lubavad sotsiaalse positsiooniga seotud küsimused teha sissevaate ka sotsiaalse soo ja maskuliinsuse konstrueerimisse.

Käesolev magistr töö põhineb arusaamal, et sotsiaalne sugu (i.k *gender*) on eelkõige ajalooline, ideoloogiline ja sotsiaalne protsess. Sellest tulenevalt on lisaks vaadeldavate

teoste võrdlevale tekstianalüüsile magistritöösse sisse toodud ka käsitletava perioodi ajalooline pilt ning seotud seda sotsioloogiliste lähtekohtadega. Töö põhimõistetena tõusevad esile sotsioloog R. W. Connelli poolt kasutusse võetud terminid „hegemoniline maskuliinsus“ ja „allutatud maskuliinsused“. Esimene neist tähendab kultuuriliselt ja sotsiaalselt idealiseeritud maskuliinsuse vormi, mis omab allutatud maskuliinsuste suhtes domineerimispositsiooni. Siit ilmneb omakorda meestevaheliste suhete hierarhilisus, mis sõltub meeste klassist, rassist, seksuaalsusest, vanusest, usust jms. Käesolev magistritöö teeb Gail Bedermanile toetudes eristuse ka mõistete „maskuliinsus“ ja „mehelikkus“ vahel, mida on meesuurimuses tihti kasutatud sünonüümidenä. Bederman (2008: 18) toob 19. sajandi lõpu USA sõnakasutust analüüsides välja, et mõiste „mehelikkus“ (*manliness*) kannab edasi kõrgemaid arusaamasid meessoole omastest iseloomujoontest (näiteks tugev karakter ja tahtejõud, vaprus, moraalsus). Maskuliinsus (*masculinity*) seevastu on puhastatud emotsionaalsetest ja moraalsetest konnotatsioonidest ning viitab kõigile meeste karakteristikutele, olgu need siis „head“ või „halvad“. Mõiste „maskuliinne“ ületab ka erinevate klasside ja rasside piire, sest definitsiooni järgi on *kõik* mehed maskuliinsed. (*ibid.*)

Käesolev magistritöö koosneb kolmest peatükist, mis on omakorda jagunenud erineva teemaasetusega alapeatükkideks. Esimene teoreetiline peatükk käsitleb meesuuringuid laiemalt. Üldisema pildi andmist peab töö autor oluliseks, kuna Eesti teadusruumis on meesuurimus veel lapsekingades ning maskuliinsus põhjalikumalt läbiuurimata teema. Sarnasele arusaamale jõuab ka Barbi Pilvre (2014: 46) oma artiklis „Eesti mehelikkused“, kus ta väidab, et „vaatamata inspireerivatele vastuoludele mehelikkuse- ja meesteteemas endas – ja võimalikele intellektuaalselt huvipakkuvatele vastuasetustele Lääne maskuliinsusuurijatega – pole ei Eestis ega Ida- ja Kesk-Euroopa akadeemilises maailmas mehed ja maskuliinsused kujunenud kuigi levinud uurimisteenaks.“ Seetõttu annabki peatükk põgusa ülevaate meesuuringute kujunemisloost ning toob välja peamised uurimissuunad ja –küsimused. Samuti käsitletakse kõige levinumaid maskuliinsusuuringu lähtekohti, milleks on bioloogiline, psühholoogiline ja sotsiaalne

läheneviisi. Antud peatükk toob välja ka peamised kitsaskohad, millega meesuuringud silmitsi seisavad. Edasi liigub töö meesuuringute ühe tuntuma kontseptsiooni – R. W. Connelli „hegemoonilise maskuliinsuse“ kirjeldamise juurde. Peatüki viimases osas keskendutakse kirjandusteaduse ja maskuliinsuste vahelistele seostele. Tutvustatakse meesuuringusliku kirjandusteaduse tagamaid, peamisi uurimissuundi ja eesmärke.

Nagu juba mainitud, vaatleb käesolev magistritöö maskuliinsust kui kultuurilist ja sotsiaalset konstruktsiooni. Seetõttu kirjeldabki magistritöö teine peatükk „Maskuliinsused 19. sajandil“ sel perioodil aset leidnud ühiskondlikke ja kultuurilisi protsesse ja ning üldisi arusaamu. Töö autor usub, et ühiskondliku pildi tundmine aitab ka paremini mõista analüüsitud kirjandusteostes kujutatud maskuliinsuspildi tagamaid. Alapeatükk „Maskuliinsused 19. sajandi Lääne ühiskonnas“ annab kõigepealt ülevaate Lääne kultuuriruumis toimuvatest muutustest. 19. sajandi esimese poole Lääne maskuliinsuspildis domineeris heal majanduslikul järjel keskklassi džentelmen, sajandi teisel poolel seevastu hakkas selline hegemooniline maskuliinsus oma positsiooni kaotama. Keskklassi maskuliinsust kõigutas ühelt poolt esimesi märke ilmutav naisemantsipatsioon, teiselt poolt uute subgruppide teke. 19. sajandi teisel poolel oli selleks linnastunud tööliklass, mille meessoost esindajad rõhutasid keskklassi mehele vastandudes *macho*-likkust ning kehalist aktiivsust. Järgnev alapeatükk „Maskuliinsused 19. sajandi Eestimaal“ märkab sarnast tendentsi ka kodumaa pinnal, kus maatööliskondhakkas ühiskonnapildis järjest rohkem esile kerkima. Eesti mehe maskuliinsuses segunesid sel perioodil orjaajast pärinev alandlikkus, ärkamisaegne talupojauhkus ning kapitalistlikust korrast tulenev majandusliku heaolu ihalus ja konkurents. Kapitalistliku süsteemi areng ohustas omakorda ka aadelkonna kui hegemoonilise maskuliinsuse esindaja eneseteadvust, mille tõttu tundis see oma positsiooni ohustatust.

Magistritöö kolmas peatükk analüüsib võrdlevalt Juhan Liivi teost „Vari“, Eduard Vilde teost „Külmale maale“ ja Ernst Peterson-Särgava teost „Paised“. Esimene alapeatükk „Meestevaheliste suhete hierarhilisus“ esitab teostes leiduva maskuliinsuspildi ning joonistab R. W. Connelli teooriale toetudes välja hegemoonilise maskuliinsuse ja allutatud maskuliinsuste vastanduse. Mõisnikke/peremehi kui hegemoonilise maskuliinsuse esindajaid vaatlevad teosed pigem kriitiliselt, kõigutades seeläbi nende võimupositsiooni, allutatud maskuliinsuste esindajaid (sulased/popsid) on teostes esitatud aga positiivselt. Teine alapeatükk „Maskuliinsuse ülesehituskivid“ käsitleb neid aspekte, mille ümber teoste meestegelaskonna maskuliinsus luuakse. Käsitletava perioodi kirjandusliku maskuliinsuse ülesehituskividena tõusevad nähtavale tunnusjooned nagu töö, iseseisvusiha ning liikumine privaatse ning avaliku sfääri vahel. Teoste analüüsist aga ilmneb, et nimetatud maskuliinsuskomponentidest hoolimata tunnevad meestegelased oma maskuliinse identiteedi suhtes ängistust, kuna nad ebaõnnestuvad teiste oluliste maskuliinsuse tunnusjoonte läbiviimises. Järgnev alapeatükk „Maskuliinsuse ängistuse põhjused“ uuribki neid komponente, mille etendamisel allutatud maskuliinsuse esindajad ebaõnnestuvad. Ängistuse põhjustena tõusevad esile järgnevad kategooriad: materiaalsed väärtused, perekond, sõltuvus- ja alluvussuhted, emotsionaalsus, keha ja naine.

Magistritöö ei ammenda kindlasti kõiki käsitletava ajaperioodi maskuliinsusega seotud probleeme. Töö fookus on külamaskuliinsuste käsitlemisel, kuid kindlasti oleks huvitav uurida näiteks ka linnastumise mõju toleaege eesti mehe maskuliinsusele. Küll aga annab antud magistritöö oma panuse meesuurimuslikku kirjandusteadusesse, mis on Eesti teadusruumis veel võrdlemisi vähearenenud.

1. MASKULIINSUS(T)EST

Teadlased nagu Johnatan Rutherford (1988) ja Jeff Hearn (1994) on välja toonud, et suurema osa Lääne kapitalistlike riikide ajaloost on sotsiaalsete soosuhete dominantsed kategooriad (nt mehed, maskuliinsus) olnud pigem markeerimata, normatiivsed ning privilegeeritud, samal ajal kui allutatud kategooriaid (nt naised, feminiinsus) on tihti märgitud hälbiva, patoloogilise või Teisena (viidatud Flood 2002: 203 j). Mehi mõisteti pikka aega nii traditsioonilises teadustöös kui ka poliitikas neutraalsete subjektidena, kelle soole kui sotsiaalsele konstruktsioonile ei pööratud suuremat tähelepanu. (Lorentzen 2011: 111) Alates 1980ndate lõpust ning 1990ndate algusest on soouuringud hakanud järjest rohkem tähelepanu pöörama meestele kui soolistatud objektidele. Erinevad debatid ja kriitika maskuliinsuse/meessugurollide ning patriarhaadi kui meeste ühiskondliku dominantse positsiooni üle löid kontseptuaalse ja poliitilise aluse liigendatud lähenemisele maskuliinsusele. Sellest tulenevalt hakati maskuliinsust käsitlema mitmuses ning hakati rääkima hegemoonilistest, kaassüüdlaslikest (*complicit*) ja allutatud maskuliinsustest (Hearn 2007: 391). Selline lähenemine astub aga vastuollu arusaamaga, mille järgi on maskuliinsus bioloogiliselt kindlaks määratud muutumatu kogum, millesse kõik „normaalsed“ mehed peavad teatud füüsiliste ja psühholoogiliste tunnusoontega sobima (Beyon 2002: 1-2). Sellest tulenevalt vaatlevad soouuringud mehi nüüd „viisil, mis oli varem reserveeritud ainult naistele – kui probleemi“ (Segal 1990: x). Segal väidab oma artiklis „*Changing Men: Masculinities in Context*“ provokatiivselt, et kui 20. sajandi alguses uuriti obsessiivse huviga *alati* ja *ainult* naised, siis nüüd on Hüsteerilise Naise, Frigiidse Abielunaise, Rongaema ja Kastreeriva Karjäärinaise kõrvale ilmunud Jalgpallihuligaan, Naisepeksja ja Vägistaja (Segal 1993: 625). Kuigi Segal on oma väites välja toonud küll ainult ekstreemsed maskuliinsuseväljendused, keskenduvad meesuuringud tervikuna kõigile (seal hulgas ka niinimetatud tavalistele) maskuliinsusvormidele.

Seega pole mehed enam nähtamatu, märgistamata sugu või aritmeetiline kese, millest kõik normid, seadused ja õigused lähtuvad. Mehed on nüüd ise asetunud naiste, teiste meeste ning uue kriitilise lähenemise objektiks. (Nye 2005: 1938) Sarnaselt naistele seisneb meeste kui soolistatud objektide probleem selles, et nad on oma soo tõttu võimule allutatud, neile on kultuuri poolt esitatud teatud ootused ja nõudmised ning neil on oma soost tulenevad huvid. Seetõttu rõhutab Lorentzen (2011: 111), et ka mehi ei tohi mõista väljaspool soostruktuure ega –poliitikat, vaid nende sees ning osana kultuuris ringlevatest soolistatud ideedest. Ka Mary Talbot ühineb sellise arusaamaga ning väidab, et „maskuliinsus ei ole individuaalne omand või tunnusjoon; see on moodustatud institutsioonide sees ja on ajalooliselt rajatud. Sarnaselt feminiinsusele on ka maskuliinsus diskursiivselt konstrueeritud ning selle ringlemine on institutsioonideülene.“ (1998: 191)

Meesuuringute üks kõige rohkem kõneainet tekitanud teema ongi mõiste „maskuliinsus“, mida Maurice Berger, Brian Wallis ja Simon Watson (1995: 2) on nimetanud „feminiinsuse asümmeetriliseks ripatsiks“. Maskuliinsusteuuriija Stephen Craig väidab, et „maskuliinsus on see, mida mingi kultuuri poolt selles kultuuris elavatelt meestelt eeldatakse.“ (Craig 1992, viidatud Pilvre 2014: 45 j). Maskuliinsust pole seega võimalik sirgjooneliselt kirjeldada ning seetõttu on seda mõistet variatiivselt painutatud ning mitmekordselt defineeritud (Berger, Wallis & Watson 1995: 2). See on ka põhjus, miks paljud teadlased käsitlevad maskuliinsust kui pluraliseeritud ja liikuvat meesidentiteedi kontseptsiooni. Näiteks defineerib Peter Middleton oma teoses „*The Inward Gaze: Masculinity and Subjectivity in Modern Culture*“ (1992) maskuliinsust järgnevalt:

Maskuliinsus, mida enamasti võetakse iseenesest mõistetavalt ja defineeritakse harva, on jäetud kulisside taha stsenaariume kirjutama, tegevust suunama ning kaameraid juhtima. Adjektiivina liigub mõiste „maskuliinsus“ indiviidi bioloogilise meessoos ja nende normide, mis määravad meessoos aktsepteeritud käitumist, vahel. Nimisõnana sõltub maskuliinsuse tähendus sellest, millised eeldused subjektiivsuse ja ühiskonna kohta määravad maskuliinsuse konteksti. Mõne sotsioloogi jaoks on maskuliinsus roll, mõne poststrukuralisti jaoks on see

representatsiooni vorm. Keskkel kohal selle mõiste kasutamisel tundub kõigi lähenemisviiside puhul olevat aga akulturatsioon. (Middleton 1992: 153)

Maskuliinsusele keskendumine on olnud äärmiselt oluline avardamaks meeste ja soo sotsiaalset analüüsi. Sellest lähtuvalt iseloomustavad meesuuringud järgnevad tunnusojooned: soorolliteooria kriitika; arusaam maskuliinsusest kui võimule allutatud nähtusest; geiliikumise, geiuuringute ning seksuaalsete hierarhiate mõju rõhutamine; keskendumine ebavõrdsetele suhetele nii naiste ja meeste kui ka meeste endi vahel; institutsionaalsete/sotsiaalsete, interpersonaalsete ja intrapsüühiliste mõõtmete sotsiaalajalooliste muutuste, vasturääkivuste, vastupidavuse ja seoste teadvustamine (Hearn 2007: 391). Kuigi meesuuringute juured asuvad feministlikus teoorias, leidub nende lähenemiste vahel ka mõningaid erinevusi. Näiteks väidab Nye, et maskuliinsusuuringud on vähem huvitatud patriarhaadi antropoloogiliste ning ajalooliste juurte paljastamisest. Maskuliinsusuuringud keskenduvad pigem maskuliinsuse/feminiinsuse binaarse opositsiooni ja selle erinevate vormide dekonstrueerimisele ning nimetatud opositsiooni tööpõhimõtete mõistmisele. (Nye 2005: 1938) Lisaks sellele huvitab maskuliinsusuuringuid, kas maskuliinsust, mis on lahus sooselekteeritud kehast, saab või üldse peaks täielikult dekonstrueerima ja kustutama; kas mehed ja naised koos saavad maskuliinsust uuendada, teha seda saadavaks mõlemale sugupoolele ning puhastada seda brutaalsetest, agonistlikest ning domineerivatest omadustest (*ibid.* 1939).

1.1 TEOREETILISED LÄHENEMISVIISID

Maskuliinsusele ning sellega samaväärsetele mõistetetele (nt mehelikkus, meessugurooll) on võimalik läheneda läbi kolme fenomenide grupi. Esmapilgul kõige lihtsam ning seetõttu ka kõige pinnapealsem maskuliinsuse vaatlemisviis lähtub eelkõige bioloogiast. Sellise lähenemisviisi puhul vaadeldakse kultuurilisi ja sotsiaalseid nähtusi bioloogiliste faktorite tulemusena (Grosz 1995, viidatud Petersen 1998: 5 j) ning kõige ekstreemsema viisi järgi käsitletakse mehi siinkohal kui marionette, keda juhivad ägedad hormoonid, mis muudavad neid loomupäraselt näiteks võistlushimuliseks, agressiivseks ning

vägivaldseks (Beynon 2002: 3). Siit tuleneb arusaam, et maskuliinsus sõltub peaaegu alati mehe kehast. Maskuliinsus on nii mehe kehale omane kui ka ütleb midagi selle kohta. Keha kas juhib ja suunab tegevust või see seab tegevusele mingid piirangud. Bioloogiline lähenemisviis keskendub tihti ka mehe ja naise vahelistele erinevustele. Sarnaselt määratleb Gerald Fogel oma teoses „*The Psychology of Men: New Perspectives in Psychoanalytic Psychology*“ (1989) maskuliinsust kui identiteeditunnet, mis on tihti defineeritud läbi selle suhte naistega ning naistega kontrastis. Ta väidab, et mehed ja poisid on nii teadlikult kui ka alateadlikult naistest sõltuvad, nende poolt ohustatud ja haavatavad ning samal ajal naisi kadetsevad (Segal 2003: 628 j). Seega saab järeldada, et kuigi maskuliinsus proovib end defineerida erinevuste rõhutamise kaudu, seeläbi end feminiinsusest ja naistest distantseerides, on need kaks mõistet omavahel lahutamatult seotud. Flood (2002: 206) toob selle väite illustatsiooniks järgneva näite: kui meessugu on rohkem tõenäoline näitama instrumentalistlike tunnusjooni ning naissugu ekspressiivseid, siis instrumentalism on üks maskuliinsuse tunnusjooni. Selline defineerimisviis kannab endaga kaasas aga mitmeid ohtusid, sest liigne bioloogiline rõhumine seab maskuliinsuse kitsastesse raamidesse ning muudab maskuliinsuse seetõttu kivistunud terminiks, millele saab läheneda ainult meeste kaudu. Ka Eve Kosofsky Sedgwick vaidlustab eeldused, mille järgi saab kõike, mis puutub meestesse, klassifitseerida kui maskuliinset. Samuti ei puuduta mehi kõik see, mida saab öelda maskuliinsuse kohta. Ta väidab, et naised mitte ainult ei tarbi maskuliinsust, vaid ka toodavad ja etendavad seda. (Sedgwick 1995: 12-13) Oma liikuvuse tõttu ei saa maskuliinsust siduda pelgalt mehe kehaga, vaid tuleb arvestada ka psühholoogilisi, kultuurilisi, ajaloolisi ning poliitilisi aspekte. Need aspektid väljenduvad teatud maskuliinsetes suhtumistes, arusaamades ning käitumismallides, mis on tegelikult ligipääsetavad ka naiskehadele, ning neid tunnuseid omaks võttes etendavad naised omakorda maskuliinset rolli (Flood 2002: 210).

Teine lähenemisviis vaatlleb maskuliinsust kui indiviidi psühholoogilist olemust ning tema sisemist tuuma. Esimesed sellekohased käsitlused pärinevad Freudilt ja Adlerilt, kelle avastused näitasid, et täiskasvanu karakter pole bioloogiliselt kindlaksmääratud,

vaid areneb kasvamisprotsessi käigus ning sõltub indiviidi suhetest teda ümbritsevate inimestega. (Hearn 2007: 390) Psühhoanalüütilise arusaama järgi on maskuliinsus identiteet, mis on omandatud varajases lapsepõlves perekonna konstellatsioonide kaudu, ning seda kantakse edasi terve oma elu. Näiteks „objekti suhte teorie“ (*object relation theory*) tuginedes võib väita, et pojad distantseerivad end hoolitsevast emast ning hülgevad oma feminiinsed tunnusjooned eesmärgiga saavutada maskuliinsuse mudel, mille kehastajateks on nende isad ning teised mehed (Nye 2005: 1940). Freud sidus sooidentiteedi seksuaalse organiseeritusega. Tema Oidipuse kompleksi teooria lubab pojad end identifitseerida isaga (sooidentiteet) ning sümboliseerida oma ema (heteroseksuaalsus), seega saab indiviidist soolistatud mees ja heteroseksuaal üheaegselt (Kimmel 1993: 33). Nimetatud lähenemiste järgi saavutatakse sooline ja seksuaalne identiteet seega läbi heitluse individuaalse poisi ja tema vanemate vahel.

Sarnaselt bioloogilisele uurimismeetodile hävitab aga ka selline lähenemisviis võimaluse vaadelda maskuliinsust sõltuvalt soosuhete sotsiaalsetest struktuuridest ning ajaloolisest dünaamikast ning seetõttu käsitleb maskuliinsust kui muutumatut nähtust (Connell 1993: 599). Psühhoanalüüsist kasvas 1970ndatel ning 1980ndate alguses välja soorolliteooria, mis asetab maskuliinsuse kindlalt sotsiaalsesse sfääri. Erinevalt psühhoanalüütilisest lähenemisest, mis kipub vähendama sarnasusi mehe ja naise vahel ning ignoreerima meestevahelisi erinevusi, käsitleb soorolliteooria ka järjest nähtavamaks muutuvaid allutatud maskuliinsusi, näiteks homoseksuaalset maskuliinsust (Segal 1993: 629). Soorolliteoretikute jaoks sõltub maskuliinsus kultuurinormidest ning –skriptidest, mis püstitavad meeste jaoks kindlaid standardeid ning muudavad seeläbi nende käitumist. Tüüpilise näitena defineerib David D. Gilmore'i kultuuridevaheline uurimus maskuliinsust „kui ühiskonnas heaks kiidetud viisi olemaks täiskasvanud mees“. Selline üldiselt heaks kiidetud meeste representeerimisviis on aga David Buchbinderi sõnul tugevalt normatiivne: see kodeerib nii ettekirjutisi (*mehed ei peaks*) kui ka keelde (*mehed ei tohi*) (viidatud Flood 2002: 205 j) ning peegeldab seega mingit kindlat kultuurinormide ja –väärtuste kogumit. Nende normide määratlemiseks võeti kasutusele maskuliinsuse-feminiinsuse skaalad, kus kindlad väärtused saavad kas

siis maskuliinse või feminiinse määratluse. M-F skaalad sattusid aga kiiresti kriitikatule alla, kuna need varjavad tegelikult erinevusi kultuuriliste ideaalide ning reaalse praktika vahel. (Hearn 2007: 391) Lisaks sellele on Connelli (1993: 599) sõnul soorolliteooria, mis teeb küll vahet näiteks „mustal“ ja „valgel“ soorollil, ebapiisav mõistmaks sotsiaalselt sugu ennast, kuna jätab tagaplaanile sotsiaalse struktuuri dimensiooni. Soorolliteooria, mis keskendub pealiskaudsel inimese iseloomu ja motiivide uurimisel, ei keskendu Connelli väitel piisavalt võimu jagunemise, sotsiaalse soo institutsionaalse organiseerimise ning selle struktuurse produtseerimise uurimisele. See ei tunneta ka igapäevaelus esinevaid seksuaalsuse emotsionaalseid konflikte või siis soo emotsionaalset keerukust.

Kolmandasse gruppi kuuluvad maskuliinsust puudutavad uskumused, representatsioonid, diskursused ja ideed, mis on kindlast kultuurist ning ühiskonnast tugevalt mõjutatud. Poststrukturealismile toetuvad autorid käsitlevad maskuliinsust kui teatud kultuurilistest eeldustest ning väärtustest organiseeritud ideedekogumit, mis on meeste poolt üle võetud viisil, mis hakkab korraldama meeste subjektiivseid ja sotsiaalseid suhteid (Flood 2002: 205). Need väärtused ja ideedekogumid muudavad maskuliinsuse omakorda mitmedimensionaalseks nähtuseks. Feministliku teooria üks tuntumaid mõtlejaid, Simone de Beauvoir on oma teoses „Teine sugupool“ väitnud, et „naiseks ei sünnita, vaid saadakse“ (Beauvoir 1997: 185). Ta eristab siinkohal bioloogilise (*sex*) ja sotsiaalse (*gender*) soo ning väidab, et viimane on indiviidi identiteediloomelise osa, mis omandatud ühiskonnaga suhestudes. Seetõttu pole naine sündinud „valmis“ naisena, vaid teda on aja jooksul vorminud näiteks vanemlik kasvatus, kindlad situatsioonid ning ümbritsev keskkond. Sarnaselt saab aga väita, et ka meheks saamine toimub läbi sotsialiseerumise. Meestest saavad mehed ning seega on ka nemad muutuste subjektid, kes on võimelised oma õpitud käitumismalle ning arusaamu unustama ning ümber õppima (Lorentzen 2011: 113). Mitmed antropoloogid (Franklin 1984; Gilmore 1990; Cornwall & Lindisfarne 1994) on märkinud ka seda, et globaalselt pole mehed kunagi jaganud maskuliinsusest ühesugust arusaama; seda on interpreteeritud, kogetud ja kehtestatud alati kultuurispetsiifilisi teid mööda. Cornwall ja

Lindisfarne (1994) kirjutavad oma töös kultuurilisest laenamisest ning väidavad, et mujalt imporditud maskuliinsused ühinevad tihti kohalike ideega ning loovad seeläbi uusi vorme. (viidatud Beynon 2002: 2 j) Beynon (2002: 10) toob välja nimekirja faktoritest, mis mõjutavad maskuliinsuse konstrueerimist: ajalooline asukoht; kultuur ja subkultuur; vanus ja füüsis; klass ja elukutse; seksuaalne orientatsioon; religioon ja väärtushinnangud; etnilisus; geograafiline asupaik; staatus ja elustiil; haridus. Beynon rõhutab ka nende mõjutegurite kattuvust ning seda, et sõltuvalt inimesest võib mõni tunnus olla mõjukam ning püsivam kui teine. Kui osa kriitikuid läheneb maskuliinsusele struktuuriliste tunnusoonte kaudu, siis Judith Butler (1999) vaatleb sugu tahte allumatute performatiivsete korduste summana. Butler väidab, et bioloogiline sugu on tegelikult sotsiaalse soo poolt toodetud, seega on ka mõlemad bioloogilised sood võimelised maskuliinsust etendama. Identiteet pole prediskursiivne, vaid dialoogiline pidevalt muutuv montaaž abstraktsetest kontseptidest (Rowland, Liggins & Uskalis 1998: 12). Butlerile sekundeerib David H. J. Morgan, kes väidab, et maskuliinsuse/feminiinsuse mõistmisel on kõige olulisem see, mida mehed/naised teevad (kuidas nad käituvad), mitte see, kes nad on (Morgan 1992, viidatud Beynon 2002: 7 j).

1.2 VÕIM JA MASKULIINSUS

Maskuliinsuse sotsiaal-ajaloolise konstrueerimise puhul on olulisel kohal võimuküsimus. Kimmeli (1993: 30) järgi pole võimalik rääkida soo konstrueerimisest ilma võimu mainimata. Võim on tema sõnul maskuliinsuse konstrueerimise puhul niivõrd kesksel kohal, et võib jääda uurija silmadele märkamatuks. Sugu, rass ja klass ei viita Kimmeli sõnul ainult neile individidele, kes on oma rassi, klassi ja soo tõttu marginaliseeritud, vaid ka neile inimestele, kes on just tänu nimetatud tunnusoontele saavutanud ühiskonnas tähtsama positsiooni. See protsess, mis annab ühele kindlale grupile privileegi, on tihti selle sama grupi jaoks aga nähtamatu. Kuigi maskuliinsuse esitused võivad olla esmapilgul nähtamatud, on need tegelikult alati kontekstualiseeritud ning kui me uurime mehi teatud taustal, võime tihti märgata, et

mehed mõistavad end fikseeritud ning selget viisi pidi, mis on sageli seotud meestele keskenduvate ideoloogia stereotüüpidega (Lorentzen 2011: 112). Donaldsoni väitel pole maskuliinsuse „avalik nägu“ tegelikult see, mis mõjuvõimsad mehed on, vaid hoopis see, mis hoiab üleval nende võimu. Maskuliinsuse „avalik nägu“ avaldub tema sõnul ka läbi selle, mida paljud mehed on valmis toetama, hoolimata sellest, kas nad ise sellisele maskuliinsusele vastavad. (Donaldson 1993: 646) Siinkohal tuleb mängu meeste jaoks oluline kasutegur, mis kaasneb dominantse maskuliinsuse toetamisega. Võimuküsimuse tõttu on võimalik vaadelda maskuliinsust kui ideoloogiat. Reeser toob välja kaks paralleeli maskuliinsuse ja ideoloogia vahel. Esiteks, maskuliinsust tajutakse tihti kui subjektiivsust, mis on seotud võimuga. Teiseks, nagu mitte ükski eraldiseisev klass või grupp ei ole ideoloogia looja, pole ka ükski kindel grupp vastutav maskuliinsuse konstrueerimise eest. Reeseri sõnul omavad erinevad institutsioonid maskuliinsuse suhtes teatavat omakasu: ärimaailm vajab raha teenimiseks kapitalistlikku maskuliinsust; valitsus vajab riigi kaitsmiseks sõdureid, seega propageerib see maskuliinsuse sõjaväelist versiooni. Samas rõhutab ta ka, et pole võimalik ühtegi kindlalt institutsiooni võtta teatud maskuliinsuse lähtekohana, vaid funktsioneerivad maskuliinsuse loomisel koos. Näiteks mõjutavad sõjaväelist maskuliinsust veel ka erinevad korporatsioonid (sõjaväeteemalised mänguasjad lastele) ja meelelahutusäri (kino). (Reeser: 2010: 20)

1.3 MASKULIINSUSTE PROBLEMAATILISUS

Nimetatud kolm maskuliinsuse käsitlemisviisi näitavad, et tegemist on äärmiselt ambivalentse ning problemaatilise mõistega. Järgmine alapeatükk käsitlebki neist mõnda. Esiteks on Connelli sõnul kaasaja maskuliinsusuuringuid oma etnotsentristlikkuse tõttu mõneti limiteeritud. Ta väidab, et praegune maskuliinsusediskursus on konstrueeritud, keskendudes umbes viiele protsendile maailma meeste populatsioonist ühes kindlas kultuurialas, ühel kindlal ajaloolisel hetkel, mis omakorda viib kultuuriliselt spetsiifiliste tavade ülegeneraliseerimiseni. Väljapääsuteena näeb ta etnograafide tööd, kes on küll puudutatud feministlikest

sooteooriatest, kuid kes peaaegu kunagi ei taotle feministlikke eesmärke. Lääne kultuuriruumist erinevate maskuliinsuskonstruktsioonide võrdlev uurimine võib küsimuse alla seada mitmeid meie kultuuri arusaamu. (Connell 1993: 600-601)

Teise valupunktina võib välja tuua selle, et reaalsed mehed ei vasta tihti teatud kultuuris ringlevatele uskumustele ja diskursustele nende endi kohta ning siit avaldub Floodi (2002: 205) sõnul maskuliinsust käsitleva kirjanduse problemaatiline tendents - libisemine teoreetilistelt normidelt, representatsioonidelt ning diskursustelt (millisena mehi näidatakse ning millised nad peaksid olema) sellele, millised mehed tegelikult on. Kuna maskuliinsus on aga tihedalt seotud võimusuhetega, tekib mõiste ümber tihti ka negatiivne aura, mis kantakse omakorda üle kõigile meestele (Clatterbaugh 1998, viidatud Flood 2002: 208 j), omistades neile seeläbi agressiivsuse, domineerimisiha ning võitlushimu tunnused. Isegi kui individile ei meeldi talle määratud rolli kindlad aspektid (olgu need siis negatiivsed või positiivsed), ei saa ta neid oma ellujäämise nimel täielikult ignoreerida. Ta peab end nende rollide suhtes kuidagimoodi positsioneerima – kas neid rolle aktsepteerides või tagasilükates. (Põldsaar 2003: 310)

Kolmandaks on oluline meeles pidada mõiste sisemist hübriidsust. Igasugused kergekäelised üldistused, mis jagavad maskuliinsust kindlatesse kategooriatesse nagu „must“, „töölisklassi“, „keskklassi“, „gei“ jne, on suuresti eksitavad, sest igast sellisest kategooriast võib leida märkimisväärseid varieerumisi nii kogemustes kui ka esitustes (Beynon 2002: 2). Todd W. Reeseri sõnul pole maskuliinsusel üht kindlat ning lihtsat lähtekohta, vaid seda luuakse ning seatakse pidevalt kahtluse alla ja pannakse proovile erinevaid teid pidi. Samuti pole tema sõnul olemas kindlat mudelit, mille juurde maskuliinsuse defineerimiseks pöörduda, vaid lugematu hulk kultuuriruumis ringlevaid maskuliinsuse koopiaid, mille päritolu pole võimalik algse maskuliinsuseni jälitada. Isegi kui oleks võimalik leida maskuliinsuse võtmedefinitsiooni, selgub analüüsi käigus, et isegi esmapilgul eraldiseisvad maskuliinsusvormid põhinevad eelnevate vormide segul. (2010: 19)

Kuigi eelnev tekst on korduvalt rõhutanud mõiste maskuliinsus hübriidsust, liikuvust ning paljusust, pole üldlevinud arusaam maskuliinsusest muutustele nii avatud kui binaarse opositsiooni teisel pool asuv feminiinsus. Naisõiguste ning feministlike teadlaste aastatepikkune töö on Suzanne Franksi sõnul avandanud naiste identiteediloomet ning aidanud sellel tungida meeste territooriumile, kuid mehed on samal ajal liikunud sügavamale traditsioonilisele meesidentiteedi tuumalale (Franks 1999, viidatud Põldsaar 2003: 308 j). Michael S. Kimmel (1987) peab sellist liikumist loogiliseks, sest maskuliinsus on meeste jaoks olulisem kui feminiinsus naiste jaoks. Mehed lõikavad tublisti oma ühiskonnas aktsepteeritud maskuliinsuse esitamisest kasu. Korrektsele maskuliinsusele järgneb vaevatasu austuse, prestiiži ja võimu näol. (viidatud Põldsaar 2003: 314 j) Ühiskonnas, mis baseerub meeste institutsionaalsel võimul naiste üle saavad mehed kasu nii maskuliinsuse kui ka feminiinsuse päritud tähendustest. Mehed grupina on ajalooliselt näidanud rahulolu eksisteerivate soorollidega ning seega puudub neil korralik stiimul nende soosuhete vaidlustamiseks, mis nimetavad maskuliinsust normatiivseks sooks. (*ibid.* 313) Seega on maskuliinsuse aluspinda just oma kasuteguri tõttu raskem kõigutada kui feminiinsuse konstrueeritud baasi. Sellest tulenevalt tekib omakorda vastasseis kahe maskuliinsusenägemuse vahel – ühel pool on meeste harjumuspärane pilt endast kui privilegeeritud ning püsivast soohegemoonia esindajast ning teisel pool meeste uued püüded kustutada nende endi normatiivne staatus ning patriarhaalselt heaks kiidetud üleolek. (Schoene-Harwood 2000: ix)

1.4 HEGEMOONILINE MASKULIINSUS

Soouuringud on näidanud, et teatud kultuuriruumi seest tõuseb silmapaistvalt esile üks kindlat tüüpi esmapilgul tugevalt piiritletud maskuliinsus, mida ümbritsevad maskuliinsuse alternatiivsed vormid. See silmapaistev maskuliinsus omab ühiskonnas domineerivat positsiooni ning seetõttu muudab teised maskuliinsused endast sõltuvaks. Sellist nähtust on hakatud nimetama hegemooniliseks maskuliinsuseks. Termin võttis esmakordselt kasutusele sotsioloog R. W. Connell, kes toetus mõiste formeerimisel

Antonio Gramsci uurimustele ning poststrukturealism teooriatele. Antonio Gramsci järgi tähendab hegemoonia teatud sotsiaalset dünaamikat, mis lubab kindlal grupil saavutada ja säilitada ühiskondlikku võimupositsiooni. Võimupositsioonil olev grupp määrab ära need ideaalid ja ideed, mille järgi peab ülejäänud ühiskond joonduma. Oluline on siinkohal see, et hegemoonia ei kasuta oma võimupositsiooni saavutamiseks jõudu, vaid pigem delikaatseid veenmisvahendeid nagu näiteks meedia ja haridusasutused. Hegemoonia veenmissüsteem lubab oma ideaalidel paista „tavaliste“, „normaalsete“ ja „loomulikkudena“ (Donaldson 1993: 645). Gramsci sõnul on hegemoonia kõige mõjuvõimsamad agendid preestrid, ajakirjanikud, poliitikud, psühholoogid, kirjanikud, näitlejad, režissöörid, muusikud, akadeemikud, aktivistid, treenerid ja sportlased. Need inimesed reflekteerivad ja interpreteerivad sugudevahelisi suhteid, reguleerivad ja juhivad soorežiime ning artikuleerivad kogemusi, fantaasiaid ja perspektiive. (Donaldson 1993: 646)

Oma teoses „*Masculinities*“ selgitab R. W. Connell Gramsci hegemooniateooriale toetudes, et igal kindlal ajaperioodil ja kindlas kultuuriruumis valitseb ka üks konkreetne maskuliinsusvorm teise üle. Seega on hegemooniline maskuliinsus tema sõnul soopraktikate kogum, mis kehastab teatud ajaperioodil neid patriarhaadinõudeid, mis kindlustavad ühe maskuliinsuse dominantse positsiooni naiste ja teiste meeste üle (Connell 2005: 77). Hegemoonilise maskuliinsuse jaoks on järelikult oluline võimupositsioon, mille tõttu saab see üldise teadvuse osaks isegi siis, kui see on kontrastis suurema osa meeste igapäevaeluga (Beynon 2002: 17). Oma teoses „*The Men and the Boys*“ väidab Connell, et hegemooniline maskuliinsus vajab oma positsiooni hoidmiseks kultuurilist ülendatust. Kultuurilise ülendatuse saavutamiseks on hegemoonilisel maskuliinsusel tarvis näited, keda tuua esile kui maskuliinseid „kangelasi“. (Connell 2000: 84) Hegemooniline maskuliinsus on tugevalt seotud faktoritega nagu ajaperiood, asukoht ja kultuuriline ümbruskond. Selle näitlikustamiseks toob ta oma artiklis „*Studying Men and Masculinity*“ järgneva näite:

„Mõned kultuurid näevad kangelast sõdurikujus ja suhtuvad vägivalda kui maskuliinsuse ülimesse testi; teised seevastu suhtuvad sõdurlusse

halvakspanuga ja peavad vägivalda ebaväärikaks. Mõne kultuuri jaoks on kokkusobimatud homoseksuaalsus ja tõeline maskuliinsus, samas kui teised usuvad, et individ ei saa olla tõeline mees omamata homoseksuaalset suhet.“ (Connell, viidatud Hobbs 2013: 386)

Lynne Segal defineerib Lääne kultuuriruumis esineva hegemoonilise maskuliinsuse konstrueerimist järgnevalt: „Maskuliinne olla tähendab mitte olla feminiinne, homoseksuaalne, mitte-valge, seega mitte olla määratud ühegi märgiga, mis on seotud vähemväärtuslikuga“ (Segal 1990, viidatud Armengol-Carrera 2011: 46 j).

On aga ilmselge, et kõiki mehi pole võimalik paigutada hegemoonilise maskuliinsuse sildi alla, kuna lisaks maskuliinsuse varieerumisele kultuurist kultuuri ja ühest ajalooperioidist teise, võib selle tunnetamine muutuda ka ühe indiviidi eluaja jooksul ning erineda samas perioodis ja kultuuriruumis elavate meeste vahel. Seetõttu on järjest rohkem hakatud rääkima maskuliinsusest mitmuse vormis ehk maskuliinsuse alternatiivsetest mudelitest, mis nagu hegemooniline maskuliinsuski sõltuvad kindlast ajaperioidist, klassist, rassist, seksuaalsusest jne. Hegemooniline maskuliinsus toimib küll normatiivina, kuid ei kustuta maskuliinsuse alternatiivseid vorme. Alternatiivsed maskuliinsused küll allutatakse, kuid nad säilitavad siiski ühiskonna jaoks olulise positsiooni, mis lõikab kasu nii hegemoonilisest maskuliinsusest endast kui ka selle muutumisvõimest. Üks olulisemaid alternatiivseid vorme on kaassüüdlaslik (*complicit*) maskuliinsus, mille kandjad küll otseselt ei käitu vastavalt hegemoonilise maskuliinsuse ettekirjutistele, aga kes siiski (passiivselt) hoiavad üleval hegemoonilise maskuliinsuse võimupositsiooni (Demetriou 2001: 324). Kuna hegemooniline maskuliinsus on „kultuuriline ideaal“, millele vastavad väga vähesed mehed, siis suurem osa mehi ongi kaassüüdlasliku (*complicit*) maskuliinsuse esindajad. Connell (2005: 77) toob välja, et kui patriarhaadikaitse positsioon ja tingimused muutuvad, nõrgeneb ka hegemoonilise maskuliinsuse aluspõhi. Aluspõhja nõrgenemine annab alternatiivsetele maskuliinsustele (aga ka naistele) võimaluse vanasid maskuliinsuslahendusi veelgi õõnestada, seeläbi on nad suutelised konstrueerima uuenenud hegemooniat.

R. W. Connell ning tema hegemoonilise maskuliinsuse käsitlus on meesuurimuse üks kõige rohkem viidatud allikaid. Seetõttu pole ka ime, et aja jooksul on sellele tekkinud mitmeid vastulauseid. Viimasel ajal on tekkinud mitmeid uurimusi, mis väidavad, et maskuliinsus on kriisis. Jefferson (2002: 65) toob välja, et traditsiooniline mehelik kord on muutunud ebastabiilseks ning seetõttu on muutunud küsimus „Mida tähendab olla tõeline mees?“ nii isiklikus kui ka ühiskondlikus plaanis ängistust tekitavaks. Maskuliinsuse kriis väljendub ka meeste madalamas elueas, riskikäitumises, tööalases stressis, ebatervislikumas eluviisis, suitsiidides, haigustes, lähedaste suhete katkemises (Papp 2007: 8). Sellistele maskuliinsuse kriisi tunnusoontelet toetudes küsib Jefferson (2002: 66), kas maskuliinsus saab ühel ajal olla nii „hegemooniline“ kui ka „kriisis“. Tema arvates on need kaks mõistet omavahel opositsioonis ning seega pole hegemoonilise maskuliinsuse kui mõiste kasutamine Jeffersoni jaoks enam relevantne. Oma artiklis „*On Hegemonic Masculinity and Violence: Response to Jefferson and Hall*“ (2002) väidab aga Connell, et kuigi feminism on küll patriarhaadivõimu mõjutanud, pole maskuliinsus siiski sellises kriisis, mis muudaks täielikult kehtivaid soosuheteid (viidatud Hobbs 2013: 387 j). Siinkohal tuleb märgata hegemoonilise maskuliinsuse muutumisevõime ja nõtkus. Kui ühel kindlal ajaperioodil satubki kindel hegemooniline maskuliinsus kriisi, moodustatakse läbi valitsevate soosuhete ja alternatiivsete maskuliinsuste uuenenud hegemooniline maskuliinsus. Samas on just hegemoonilise maskuliinsuse mõiste nõtkus pannud kriitikuid selle kasutamisevõimalustes kahtlema. Connell ise näeb aga sellises nõtkuses võimalust, mis paljastab soosuhete ebavõrdsuse ning lubab soosuheteid veelgi sügavamalt uurida (Hobbs: 2013: 387 j). Kriitikast ja vastulausetest hoolimata jääb hegemooniline maskuliinsus veel pikaks ajaks meesuurimuse üheks võtmemõisteks.

1.5 MASKULIINSUS(ED) JA KIRJANDUSTEADUS

Meesuurimusliku kirjandusteaduse juured asetsevad feministlikus teoorias, mis alates 1960ndatest on aidanud kaasa kriitilistele debattidele feminiinsuse, naiste rolli ning selle kujutamise üle. Feministlikust teooriast kujunes ajapikku välja ka üldisemad

soouuringud. Nüüd aga märgatakse järjest enam, et paljudel juhtudel on soouuringute kinnisideeks olnud feminiinsus ning selle vastand, maskuliinsus on põhjalikumatest käsitlustest kõrvale jäänud. Kuigi viimastel aastakümnetel on humanitaarivaldkondades hakatud meesuurimusele järjest rohkem tähelepanu pöörama, on maskuliinsuseuuringute puhul märkimisväärne see, et võrreldes kultuuriteooria, ajaloo, psühholoogia ja sotsioloogiaga on meesuurimuslik kirjandusteadus hiline areneja (Lea & Schoene 2002: 3). See võib omakorda tuleneda just feministlike uurijate vastuseisust. Mõned feministlikud uurijad peavad maskuliinsuse sidumist kirjandusliku kaanoniga mõneti problemaatiliseks ning üleliigseks. Väidetakse, et kirjandusuuringud on niigi kuni hiljutise ajani, mil hakkasid tekkima alternatiivsed feministlikud kaanonid ja toimus naiskirjanike teoste (uuesti)avastamine, struktureeritud eelkõige valgete euroopa keskklassi meeste tööde ümber (Rowland, Liggins & Uskalis 1998: 32). Seega on mehed ajaloo vältel kindlustanud oma kultuurilise domineerimispositsiooni, mille tõttu on ka suurem osa uuritavatest kirjandusteostest edasi antud mehelikust vaatepunktist. Keskendumine selle vaatepunkti ja maskuliinsuse keerukustele tugevdab Adamsi (1995: 3) sõnul varjatult meeste domineerimist veelgi. Meesuurimusliku kirjandusteaduse eesmärgiks pole aga patriarhaalsete suhete tugevdamine, vaid nende analüüsimine ning küsimuse alla seadmine. Seetõttu on Rowlandi, Liggins ja Uskalis (1998: 32) meelest väga oluline maskuliinsuse kirjanduslik representatsioon luubi alla võtta ning uurida, mida see „tühi“ kategooria suudab paljastada soosuhete, seksuaalsuse ja meeste sotsiaalsete rollide kohta.

Pikka aega on kirjandusteaduses valgustusaja arusaamu meeles pidades võrdsustatud „meest“ „inimesega“, jättes seeläbi kõrvale maskuliinsete sooidentiteedi tunnusjoonte uurimise (Bogdal 2001: 16). „Mees“ on kirjandusteaduse jaoks olnud kindel ja muutumatu kategooria, mille käsitlemiseks kujunesid välja teatavad reeglid. Selline võrdsustamine jätab aga palju olulist kahe silma vahele ning seab ette mõningased piirangud. Meesuurimuslik kirjandusteadus proovibki need probleemid nähtavale tuua ja piiranguid lammutada. Ka James D. Reimer väidab (1987), et traditsioonilised mehelikud väärtused on tugevalt mõjutanud viisi, kuidas kirjanduskriitiliselt

meestegelasele läheneda. Traditsiooniliselt analüüsib kirjanduskriitika tema sõnul meestegelast ja tema probleeme läbi abstraktsete, esteetiliste, moraalsete ning intellektuaalsete teemade (viidatud Hobbs 2013: 390 j), käsitledes meest kui kedagi, kelle peamiseks ülesandeks on tegeleda ülevate probleemidega. Selline kirjanduskriitiline lähenemisviis lahutab tihti meestegelased ja elulähedasemad küsimused nagu isiklikud suhted, olme ning peredünaamika (*ibid.*). Mehe kui kindla ja muutumatu kategooria kirjandusteaduslikku uurimist näitlikustab ka Klaus-Michael Bogdal (2001: 16), kes väidab, et narratiivi- ja draamateoreetikud vaatlevad meessoost „kangelast“ tihti kui kivistunud kategooriat ega võta arvesse fakti, et see termin kannab edasi ka kindlast ühiskonnast ning ajaperiодist sõltuvat maskuliinsuskäsitlust. Meesuurimuslik kirjandusteadus ongi enda ülesandeks võtnud kritiseerida ja lammutada hegemoonilist maskuliinsuskäsitlust, vaadelda meestegelast lisaks avalikule ruumile ka privaatsfääris (nt isade, poegade ja sõpradena) ning näidata, kuidas maskuliinsuse stereotüübid võivad kitsendada meestegelase kogemusi ja eneseväljendusviise (Hobbs 2013: 390). Lisaks eelpool nimetatule üritab meesuurimuslik kirjandusteadus positiivselt esile tõsta ka neid alternatiivseid maskuliinsusi, mis ei vasta hegemoonilise maskuliinsuse nõuetele (*ibid.*). Samuti juhivad uurijad tähelepanu sellele, et patriarhaatlik võim on mõjutanud oluliselt ka mehi. Rowland, Liggins ja Uskalis väidavad, et patriarhaat on positiivset maskuliinsuskäsitlust pakkuda üritavatele teadlastele peaaegu ületamatu komistuskivi, sest mehi on ajalooliselt kategoriseeritud kui rõhujaid, kes kasutavad igal võimalusel oma võimu naiste üle. Selline arusaam on visa kaduma. Seetõttu rõhutavad nad, et sügavam kirjanduslik lähenemine meestele ei paljasta mitte ainult meeste ühehäälsel võimu naiste ja laste üle, vaid võib läbi teksti nähtavale tuua ka meeste positsiooni ebakindluse, nende kahtlused ja ängistuse, mida on tekitanud maskuliinsuse kultuurilised konstruktsioonid. Sügavuti minev maskuliinsusanalüüs näitab nende sõnul ka seda, kuidas totaliseeritud meessooline domineerimine jääb kirjandusteostes enamasti fantaasia alale või aitab seda domineerimist kui maskuliinsuse kultuurilist müüti hoopis küsimärgi alla seada. (Rowland et al 1998: 6)

Seega on kirjandustekstid ning nende analüüs olulisel kohal mõistmaks sotsiaalseid maskuliinsusprotsesse. Sellega nõustub samuti Stefan Horlacher (2011: 13), kes näeb just kirjandusuuringutes väljundit, mis teeb võimalikuks tugevalt teoreetilisele maskuliinsusdiskursusele lähenda praktilisemaid teid pidi. Ta väidab, et tekstianalüüs võimaldab kirjanduses leiduvaid maskuliinsuskonstruksioone siduda lisaks kindlatele tekstidele ka ühiskondliku sfääriga laiemalt. Selline lähenemine lubab tema sõnul jälgida nii maskuliinsuskonstruksioonide ajaloolisi muutusi kui ka keerukaid sidemeid reaalse maailma ning kirjanduse vahel, paljastades kirjandusteksti olulise rolli hankimaks teadmisi ühiskonna kohta. Teine seos kirjandusliku representatsiooni ja ühiskonnapildi vahel tuleneb sellest, et kuigi maskuliinsused elatakse välja kehade kaudu, vormitakse neid mõttekujutuse abil (Dawson 1994: 1). Seega on olemas seos kirjandustekstis ettekujutatud maskuliinsuse ja meeste reaalse kogemuse vahel (Kestner 2010: 12). Kuna mitmete uurijate jaoks pole maskuliinsus bioloogiliselt päritud, vaid omandatud läbi sotsiaalsete protsesside, saab väita, et fiktsionaalsetel maskuliinsuskonstruksioonidel on normatiivne funktsioon, mis otseselt mõjutab neid mustreid, mida kindel kultuur defineerib maskuliinsustena (Horlacher 2011: 3-4). Sellist arusaama toetab samuti Ben Knights, kes oma teoses „*Writing Masculinities: Male Narratives in Twentieth Century Fiction*“ (1999) väidab, et maskuliinsuste kirjanduslik kujutamine on ka enesereflektiivne toiming. Tekstid pole tema arvates seetõttu pelgalt mimeetilised, vaid omavad aktiivset ja performatiivset rolli. Maskuliinsusi ning nendega seotud probleeme läbi kirjutades mõtisklevad autorid sügavamalt maskuliinsuse sotsiaalseid konstruksioone kujundavate protsesside üle. (viidatud Ferry 2013: 151 j)

Seetõttu pole üllatav, et maskuliinsusuuringud hakkavad kirjandusteaduses järjest rohkem pead tõstma. Annavad ju kirjandusteosed võrdõiguslikkusele rõhuvas kultuurisuumis suurepärase võimaluse lisamaks soo kui sotsiaalse konstruksiooni uurimiseks uusi tahke. Maskuliinsust on kirjandusteaduses üldiselt käsitletud nelja viisi pidi. Esimene neist vaatleb maskuliinsuse kirjanduslikku representatsiooni ning selle muutumist mingi ajaperioodi lõikes. Selline käsitusviis kannab edasi James D. Reimeri (1987) arusaama, mille kohaselt saab kirjandust vaadelda kui „sotsiaalsete dokumentide

kogumit, mis peegeldab muuhulgas ka ühiskonna arusaamu maskuliinsusest“ (viidatud Hobbs 2013: 390 j). Tavaliselt uuritakse sellise lähenemisviisi puhul võrdlevalt erinevate kirjanike teoseid, asetatakse need kindlasse ajaperioodi, tehakse teatavaid üldistusi ja tuuakse välja perioodile omane maskuliinsuspilt. Sellist lähenemist kasutab näiteks Berthold Schoene-Harwood oma teoses „*Writing Men: Literary Masculinities from Frankenstein to the New Man*“ (2000) ning David Rosen uurimuses „*The Changing Fictions of Masculinity*“ (1993). Eesti kultuuriruumist võib välja tuua Johanna Rossi artikli „Mõtted lunnid enne ja nüüd. Nõrgast mehest 1970. aastate eesti kirjanduses“ (2014), Eve Annuki artikli „Mehelikkusest eesti uuemas luules“ (2014) ja Raili Põldsaare artikli „Isamaa ja mehemeel: mehelikkuse ideoloogiad ja rahvuslik identiteet“ (2009). Teiseks uuritakse maskuliinsust, keskendudes ühele kindlale autorile (nt Boheemen-Saaf & Lamos 2001 „*Masculinities in Joyce*“, Person 2003 „*Henry James and the Suspense of Masculinity*“). Eesti kultuuriruumis on analüüsinud näiteks Tammsaare loomingu maskuliinsust Mirjam Hinrikus. Kolmanda uurimisfookusena saab nimetada maskuliinsuse alternatiivsete vormide käsitlemist. Hobbs (2013: 392) toob Peter F. Murphy't refereerides välja, et edukaid kirjanduslikke hegemoonilise maskuliinsuse representatsioone leidub (ameerika) kirjanduses vähe. Seetõttu pole ka üllatuslik, et suur osa kirjanduslikust maskuliinsuskäsitlusest tegeleb normist kõrvale kalduvate maskuliinsuste uurimisega. Hegemoonilisest maskuliinsusest kõrvale kaldumine võib siin tuleneda näiteks meestegelase seksuaalsest orientatsioonist, klassist või rassist, aga ka tema psüühilisest tervisest ja käitumismustrist. Selline lähenemisviis proovib Hobbsi (*ibid.*) sõnul kahtluse alla seada arusaama, mille järgi mängib kirjandus hegemoonilise maskuliinsuse kinnistamise juures olulist rolli. Samas rõhutab ta, et alternatiivseid maskuliinsusi edasi kandvaid tekste uurides tuleb silmas pidada, kas neis vaadeldakse hegemoonilist maskuliinsust kui midagi ihaldusväärset või hoopis õõnestakse ja naeruvääristatakse seda kui konstruktsiooni (*ibid.*). Alternatiivseid maskuliinsusi käsitlevad näiteks Keith Clark teoses „*Black Manhood in James Baldwin, Ernest J. Gaines, and August Wilson*“ (2002) ja Eve Sedgwick teoses „*Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*“ (1985). Neljanda viisina seotakse maskuliinsusuuringuid naistega, vaadeldes näiteks naiskirjanike tekste ning seal

leiduvaid meestegelasi (Sarah S. G. Frantzi ja Katharina Rennhaki toimetatud „*Women Constructing Men: Female Novelists and Their Male Characters, 1750-2000*“, 2010) või siis naissoolist maskuliinsust (Jean Bobby Noble'i teos „*Masculinities Without Men?: Female Masculinity in Twentieth-Century Fictions*“, 2003). Naissoolise maskuliinsuse uurimine näitab, kuivõrd liikuv on maskuliinsuse kategooria ning et see ei pruugi olla piiritletud ainult bioloogilise sooga. Käsitlused, mis analüüsivad meestegelaste kujutamist naiskirjanike teostes uurivad aga lisaks patriarhaadi põhjustele ja ühiskondlikule mõjule ka neid alternatiivseid maskuliinsusi, mida naisautorid peavad ihaldusvääreteks (Frantz & Rennhak 2010: 2). Meesuurimusliku kirjandusteaduse teoreetiline pagas sarnaneb suuresti üldiste meesuuringutega. Maskuliinsust ja meestegelasi vaadeldakse enamasti läbi psühhoanalüütilise, diskursiivse, etnoloogilise ja sotsioloogilise prisma (Bogdal 2001: 28). Bogdal (*ibid.* 16) aga rõhutab, et hoolimata lähenemisviisist, peab kirjandusanalüüs keskenduma kolmele küsimusele: millisel viisil on mees kirjanduslikus tekstis „sündinud“; millised tähendused on talle omistatud ning kuidas need tähendused on talle omistatud.

2. MASKULIINSUSED 19. SAJANDIL

Nagu mitmed maskuliinsust käsitlevad teooriad on näidanud, tundub maskuliinsuspilt pealispindsel uurimisel küllaltki homogeenne. Maskuliinsuse kriitilisemal uurimisel ilmneb aga, et see sile pilt on tegelikult kaetud konaruste ja lõhedega. Põldsaar (2003: 309) väidab, et need lõhed muutuvad nähtavaks ainult kultuurimuutumise hetkel või siis, kui kindel kultuur põrkab kokku teisest kultuurist pärit võistleva maskuliinsusega. See on tema sõnul hetk, mil harjumuspäraseks saanud arusaamad hakkavad liikuma. Samas kannab selline lõhede esilekerkimine endas edasi ka ohumärke ning rahutust. Perfektse maskuliinsusmaastiku kõigutamine tekitab ohtu meeste autoriteedile ning see seab omakorda kahtluse alla mehe positsiooni ühiskonnas (Põldsaar 2003: 311). Põldsaare järgi toob selline rahutus endaga kaasa aktiivse otsingu leidmaks viise, kuidas kehtestada indiviidi maskuliinsust ning kinnitada fakti, et indiviid on ikkagi kontrolli omav meessoos esindaja. Seega sõltub maskuliinsus tugevalt ühiskondlikust progressist ning seetõttu on võimalik vaadelda ka maskuliinsuse kujunemist kui ajaloolist protsessi. Järgnev peatükk annabki ülevaate 19. sajandi maskuliinsustest nii Lääne kui ka Eesti ühiskonnas.

2.1 MASKULIINSUSED 19. SAJANDI LÄÄNE ÜHISKONNAS

R. W. Connell toob oma artiklis „*The Big Picture. Masculinities in Recent World History*“ välja neli arengut Euroopas perioodil 1450-1650, millest alates on võimalik vaadelda kaasaegsete soorežiimide konstrueerimist. Esimene neist on katoliikluse kõigutamine renessansiliku kultuuri ja protestantliku revolutsiooni poolt, mis lammutas askeetlikku ja korporatiiv-religiooset meesideaali. Selline muutus asetas rõhu heteroseksuaalsele abielule kui hegemoonilise seksuaalsuse vormile, aga ka individualismile. Teise arenguna toob Connell välja esimeste ülemereliste impeeriumide loomise Portugali, Prantsusmaa, Hispaania, Hollandi ja Inglismaa poolt. See areng

tekitas Connelli sõnul modernses mõistes esimese kultuurilise maskuliinsustüübi, milleks olid vallutajad. Vallutajad lisasid hegemoonilise maskuliinsuse tunnusjoonte hulka allutamise- ja võimuiha. Kolmanda etapina näeb Connell linnastumise arengut, mida mõjutab tugevalt kapitalismi areng. Linnaelu oli maaelust anonüümsem ja reguleeritum, mis aitas omakorda kaasa individualismi arengule. Neljas tegur, mis oli modernse maskuliinsusmustriga kujundaks, olid Euroopat 16. ja 17. sajandil koormanud sõjad. Selline sõjategevus aitas tugevalt kaasa meeste võimu institutsionaliseerumisele. (Connell 1993: 607-608) George L. Mosse, kes uurib oma teoses „*Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*“ kaasaegse maskuliinsuse kujunemise tagamaid, väidab, et mehelik ideaal on alates 18. sajandi keskpaigast tänapäevani muutunud väga vähe, kandes edasi peamisi niinimetatud meheliikke vöorusi nagu võim, au ja vaprus (Mosse 1998: 3). Alates 19. sajandi esimesest poolest, mil kasvav hulk mehi hakkas teenima head sissetulekut, hakkas keskklassi mees end teiste klassidega võrdlusesse astudes järjest rohkem väärtustama, rõhutades oma peenekombelisust ja auväarsust (Bederman 1996: 11). Läbi enesekontrolliks vajaliku maskuliinsuse jõu omandamise saavutas selle perioodi keskklassi mees nii võimu kui ka kohustuse kaitsta ning juhtida neid, kes on temast nõrgemad: naised, lapsed ja allutatud klassid (*ibid.* 12). Sajandi lõpupoole hakkas keskklassi mees tundma aga oma positsiooni ohustatust. Rosen väidab sotsioloog Jeffrey Hantoverile toetudes, et mehed perioodil aastast 1880 esimese maailmasõjani uskusid, et nende võimalused maskuliinsuse edasiarendamiseks ning väljendamiseks on piiratud. 19. sajandi lõpu ühiskond, mis üritas kaotada tugevaid ja kunstlikke jooni naise ja mehe vahel, mõjus oma uudsuse tõttu tolleaegsele mehele harjumatu konstruktsiooni ja ohuna. Teise hegemoonilise maskuliinsuse ohuna võib välja tuua uute subgruppide teket. Sajandivahetuse Läänes oli selleks eelkõige linnastunud töölisklass, mille esilekerkimisega poliitilisele areenile tekkisid ka uued suhtumised soosse, mis omakorda vaidlustasid dominantset keskklassi sookäsitlust. Keskklassi kuuluvate meeste maskuliinsus sattus alternatiivsete maskuliinsuste ideoloogia rünnaku alla. (Rosen 1993: 180-181) Linnastunud töölisklassi esiletõusu taga oli 19. sajandi lõpul aset leidnud majanduskriis, mis seadis küsimärgi alla kapitalistliku keskklassi maskuliinsuse. Juba 19. sajandi alguses naeruvääristasid karmi töölisklassi

esindajad viktoriaanliku keskklassi maskuliinsust kui ebamehelikku ja nõrka. Toona pidasid austusväärse keskklassi mehed brutaalse maskuliinsuse ideed veel labaseks ja mahajäänuks. (Bederman 1996: 17) Selline arusaam muutus aga sajandi lõpukümnenditel, mil ühiskonnapilti iseloomustas kasvav huvi maskuliinsuse vastu, mis väljendus toleaeegses *macho*-retoorikas, seiklusromaanide arvukuses ning meheliku kehalise aktiivsuse tõusus. Selline eneseotsing näitab, et midagi oli sajandivahetuse mehe minapildist puudu. Varasem viktoriaanlik maskuliinsus ning džentelmenlik ideaal piirati sisse toore maskuliinsuse poolt. (Põldsaar 2003: 311) Selle perioodi hegemooniline maskuliinsus hakkas end identifitseerima metsiku ja naturaalsega ehk tunnusjoontega, mida varasemas sookäsitluses peeti feminiinsuse mängumaaks (Rosen 1993: 181). Selline naturaalsus oli antiteetiline väiklase, rahuliku, materialistliku, ratsionaalse ja linnastunud viktoriaanliku maskuliinsusega, millest nüüd oli saanud hoopis feminiinsuse representatsioon. Mehed pidasid maskuliinsust enda nii essentsiaalseks ja hinge ning olemusse sissesöönud osaks, et seda oli võimalik taastada ja tagasi võtta, kui piisavalt sügavalt kaevata. (*ibid.* 185) Sellisest maskuliinsusest pidi saama kehtiva korra kaitsekilp modernsuse ohtude vastu (Mosse 1998: 3). Tugev hegemoonilise maskuliinsuse tunnusjoonte ihalemine ning enda pidev võrdlemine nendega viib aga sisemise rahutuseeni. Hegemooniline maskuliinsus on alati seotud eeldusega moodustada ebareaalset ning võimatut ideaali, mille kõigile iseloomujoontele vastamises kogu meessugu tegelikult ebaõnnestub ning mille tulemusena leiavad kõik lihast ja luust maskuliinsused end vältimatult marginaalselt või subordineeritult positsioonilt (Schoene-Harwood 2000: xi).

2.2 MASKULIINSUSED 19. SAJANDI EESTIMAAL

Laiemast ühiskondlikust pildist rohkemgi on maskuliinsuse kujunemisel oluline lokaalne kultuuriline ja ühiskondlik tasand. Seetõttu keskendubki järgnev alapeatükk 19. sajandi Eestimaa pinnal aset leidnud muutustele ning toob välja nende mõju meeste minapildile ning enesetajule. Hearn ja Pringle (2007: 105) väidavad, et Ida-Euroopa ja Baltimaade kultuuri ning euroopalikku identiteeti on ajalooliselt iseloomustanud

marginaliseeritus, väljaarvamine ja ääremaalikkus. Sellised pigem alandlikud tunnusjooned tulenevad sellest, et vaadeldav geograafiline piirkond on ajaloo vältel tundnud erinevate mõjukate riikide nagu Saksamaa, Venemaa, Inglismaa ja Austria-Ungari üleolekut. Võõrvõimu sissetungide tõttu armistatud ajalugu on jätnud Michaela Mudure (2007: 156) sõnul oma jälje ka Ida-Euroopa üldisele maskuliinsele identiteedile. Sõjaline tegevus, sissetungid ning alistumine soosisid tema väitel selliste maskuliinsete ideaalide konstrueerimist, mis baseerusid rangelt jaotunud soolistel kohustustel: mehed juhtisid armeesid ja võitlesid vaenlaste vastu, samal ajal kui naised kasvasid poegi tulevasteks sõduriteks. Rangete sooliste kohustuste jaotumist ning meeste ülevõimu võib kindlasti märgata ka eesti sookategoriates. Kuna aga sõjaliselt polnud Eestil lootust end kehtestada ega oma geograafilise asukoha tõttu kuskile põgeneda, siis ei kerki eestlaste 19. sajandi hegemoonilises maskuliinsuses esile niivõrd füüsiline sõjakus kui agraarse vabamehe ideoloogia ning elitaarsusele vastanduv füüsilise töö kultus (Põldsaar 2009: 72).

Inimese mõttemaailma ning arusaama enda soolisest identiteedist kujundab eelkõige see keskkond, milles ta üles kasvab ja elab: kodu, ühiskond, ümbritsev loodus. Kodu oli suuremale osale eestlastest kuni 20. sajandi alguseni talu ja oma küla. Kuigi sel perioodil toimus ka Eesti pinnal linnastumise areng, millega kaasnes suurtööstuste ning ehituse hoogustamine, jäi tollaegne Eesti eelkõige agraarmaaks, kus enam kui kaks kolmandikku rahvastikust oli otseselt seotud põllundusega (Järv 2001: 119). Kui 19. sajandi lõpu Lääne ühiskonda iseloomustas töölisklassi maskuliinsuse esiletõus, siis tollaegse Eestimaa pinnal hakkasid tugevamaks muutuma talupojaklass ning maatööliskond. Maatööliskond koosnes talusulastest, vabadikkudest ja pärast talude raharendile siirdumist tekkinud moonakatest – mõisasulastest ja kandimeestest (s.o mõisavabadikud) (Tedre 2003: 155). Eelmäng sellisele klassilisele kihistumisele ja maatööliskonna tekkele algas 19. sajandi algul, mil talurahvas vabastati pärisorjusest 1816. aastal Eestis ja 1819. aastal Liivimaa kubermangus. Kuigi talupoeg kuulutati nüüd vabaks, jäi selline vabastamine pigem deklaratiivseks ning talurahvas tugevalt sõltuvaks mõisniku võimust. Talupoja elukorraldust suunas ning juhtis mõisnik, näiteks oli

talupoegadel keelatud elukutsevalik, nad võisid tegeleda ainult põllutööga, nende elukoha muutmine ja selleks vajaliku passi saamine jäeti täielikult sõltuvusse mõisnikust (*ibid.* 27). Mõisnik esindas oma isikus ka kohalikku suurte õigustega politseivõimu, mille mõjupiirkonda ulatusid ka laialdased administratiivsed ülesanded. „Mõnekümne mõisnikuseisuses perekonna vastu, kes teineteisega kõik suguluse ja sõpruse sidemetes olid, seisis suur talupoegade mass, nimeliselt vaba, kuid tegelikult oma valla külge seotud ja mõisniku tulundusliku ja administratiivse võimu alla antud“ (Köstner 1927: 31). Ühiskonnakord jagunes seega laias laastus järgnevalt: mõisnikuseisus hegemoonilise maskuliinsuse esindajana ühel pool; talupojaseisus allutatud maskuliinsuse esindajana teisel pool. Hegemoonilise maskuliinsuse esindajana tähendas mõisnikuseisus nii kultuuriliselt, poliitiliselt kui ka majanduslikult maad valitsevat kihti. Martna (1914: 67) toob välja, et talupojaseisus tähendas seevastu orjama ja sõnakuulama sunnitud inimeste gruppi.

Talupojad

Alluva ja allutaja suhte nõrgem esindaja, eesti talupojaklass muutus aga pärast pärisorjuse kaotamist omakorda killustatuks. Sotsiaalset killustatust soosis ka tol perioodil aset leidma hakkav kapitalistlike suhete arenemine (Tedre 2003: 157). Klassipildi ümberkujunemine võttis eeskujul Lääne- ja Kesk-Euroopa, mitte Venemaa mudelilt (Jansen 2007: 280) ning seda just Baltikumi transiidiasendi ning ajaloolis-sotsiaalse arengu tõttu (*ibid.* 187). Sellise hierarhilise killustatuse seast tõuseb omakorda esile üks kindel hegemoonilist maskuliinsust esindav meestegrupp, mis hoiab enda mõjuvõimu all teisi meestegruppe. Juba feodalismiperioodi lõppu iseloomustab kihistumine erinevate eesti soost klasside vahel - vähemiku moodustasid majanduslikult kindlustatud maavaldajad, taluperemehed, tunduvalt suurema osa aga maakehvistu. Viimati nimetatud koosnes omakorda ühiskondlikult ning varanduslikult seisundilt küllaltki erinevatest kihtidest, alates hoopis varanduseta ja maata isikutest kuni korralikku majapidamist omavate väikemaapidajateni. (Troska 1985: 5) Kihistumisele andsid hoogu ka erinevad talurahvaseadused, mis üritasid käsitleda talupoegkonda küll ühtse massina, kuid jätsid siiski mingi kindla klassi üldse oma vaatevinklist välja.

Näiteks tunneb 1819. aasta talurahvaseadus ainult üht üldist talurahva seisust, hoidudes seeläbi andmast üksikutele kihtidele erilisi eesõigusi või erilist seisukorda, kuid põhimõtteliselt eristab seadusandja kaht liiki talupoegi – rentnikke ja sulaseid, ainult mööda minnes nimetatakse vabadikke, andes neile seeläbi negatiivse määrangu (Köstner 1927: 30). Peremeeste ja vabadike vahelised suhted olid ka pingelisemad kui peremeeste suhted sulastega, kuna sel ajal, kui sulane töötas mõisapõllul, püüdis peremees talule vajalikku tööjõudu saada vabadikelt (Teder 2003: 153). Klassikihistust suurendasid veelgi sajandi keskpaigas jõustunud ja kapitalistlike suhete võidulepääsu tähistavad talurahvaseadused, mis määrasid kindlaks raharendi, andsid võimaluse talusid päriseks osta ning kehtestasid maata inimeste töösundluse. Nende seadustega lootsid mõisnikud saada tarvilikku tööjõudu nii vabadikelt kui ka sulastelt, kuid samal ajal vabastas seadus ka peremehe-rentniku käed sulase ja vabadiku suhtes (*ibid.*). Kõige rohkem kannatasid vabadikud, kes jäid praktiliselt ekspluateerivate peremeeste-rentnike võimu alla. Omandatud talukohtadel algas sarnane vabadikukohtade lõhkumisprotsess, mis oli käsil mõisal taludega (*ibid.* 155). Samal ajal eraldas kapitalismiareng peremehed ja maatööliskonna ka füüsiliselt. Kui varem elasid sulased, vabadikud ja korterilised peremeeste eluruumides ning taluõuel, siis nüüd hakkas järjest enam juurde tekkima arvukalt väikesi sulase-, popsi- ja rentnikukohti, mis taludest tunduvalt erinesid oma pisikeste õuekeste ja armetute hoonetega (Troska 1985: 26). Martna kirjutab tolleaegsetest külasuhetest järgnevalt: „Talumeeste ja ülepea külarahva ning mõisamoonakate vahekord on nõnda külm ja sõpruseta, et neid teineteise vaenlasteks võiks pidada. Nende vahel ei ole midagi ühist, ei midagi ühendavat. Kus nad kokku puutuvad, seal erinevad nad varsti teineteisest. Talupojad ei pea moonakaid enestega läbikäimise vääriliseks. Mõisamoonakatele vaatasid ülalt alla isegi sulased ja vabadikud. Moonakad, mõisasulased ja kandimehed nägid peavaenlast mõisnikus, sulased ja vabadikud eeskätt peremehes.“ (Martna 1914: 78)

Diferentseeritus paistab välja ka 19. sajandi külaühiskonda iseloomustavast üldisest maailmavaatest, mis propageeris individualismi. Ants Viires teeb oma artiklis „Kollektiivsus ja individualism“ kollektiivse ja individualistliku ühiskonna eristuse. Ta

väidab, et kollektiiv tõmbab kaasa, aitab järele ka nõrgemad, jõuetumad lülid, kes muidu vireleksid. Tugevamaid lüüsid aga püüab kollektiiv tema sõnul alati tõmmata oma keskmisele tasemele, lämmitada nende kõrvalekaldumisi üldisest traditsioonilisest normist. Individualistlik ühiskond on seega puht äraelamise seisukohalt julmem kui kollektivistlik, kuid kõik arengud temas toimuvad kiiremini. Eesti feodaalne külaühiskond oli tema sõnutsi oma olemuselt märgatavalt individualistlikum kui näiteks Vene külakogukond, aga ka siin seadis mõis olulised piirangud. Niipea aga kui toimus talumaade ostmine, ilmnisid individualismi eelised ja nõrkused. Ühelt poolt kindlustasid hea positsiooni tugevad talupojad, teisalt laostusid kiiresti nõrgemad, kes ei suutnud ega osanud arenguga kaasa minna, kelle saatuse vastu ei tundud enam kollektiivset huvi. (Viies 2001: 460-461)

Seega sõltus individualistlik külaühiskond suuresti kapitalismi arengust. Raha tõusis 19. sajandil talurahva elus senise feodaalse näoga isandavõimu ja riiklik-bürokratliku sunnivõimu kõrvale (Jansen 2007: 186). Rahast sõltusid kõik mehed, hoolimata oma klassikuuluvusest või positsioonist. Meestevahelisi võimusuhteid hakkas järjest rohkem mõjutama indiviidi majanduslik olukord, mis määras ära ka mehe prestiiži ühiskonnas. Selline rahast sõltuv elukorraldus oli uus ja harjumatu eelkõige eesti talupojale, sest aadlikest suurmaaomanikud olid ammugi turu haardes; kaupmeeste kõrvale harjusid ka maamõisnikud rahaga laiemalt ümber käima juba 18. sajandi lõpupoole (*ibid.*). Siit ilmneb järgmine suur erinevus talupoja ja mõisniku seisuse vahel. Talupoeg alles õppis uue ühiskonnakorraldusega hakkama saamist ning raha väärtust, samas kui mõisnik tegutses enda jaoks tuntud maal. Selline olukord pakkus mõisnikule soodsat võimalust vaba talupoja ekspuaterimiseks.

Jansen väidab, et rahavajadus hakkas üha rohkem määrama talupoja mõtteviisi. Talu polnud tema sõnul enam ainult pere äraelamise vahend või eluviis, vaid see pidi nüüd andma ka sissetulekut ja seega pidi talu muutuma tootvaks üksuseks. Talupojale sai ka selgeks, et hea rahaline järg tähendab prestiiži, jõukas maamees oli vallas au sees ning seda eelkõige just oma ostuvõime tõttu. Raha määras kindlaks abielusuhted, ärgitas

indiviide oma elukohta muutma (nt maatud ning vaesed mehed lootsid linnast paremat elujärge leida). Ka eestlastele omane haridusjanu tähendas püüdlust paremale palgale ja seeläbi sotsiaalselt kõrgemasse staatusesse – ehkki siin mängis samaväärset rolli ka harituse prestiiž kogu tolleaegses ühiskonnas (*ibid.*). Eesti talupoegade keskelt kerkis esile „keskmise peremehe“ kuju. Selline nimetus iseloomustab keskmise suurusega või ka suuremat talu omavat töökas talupoega, pärisomanikku või rentnikku, kes veel eriti ei distantseerunud maatutest-kehvikutest. Viimastest oli ta aga iseseisvam, haritum ja vabam ning tal oli enam võimalusi ja eeldusi avalikuks tegevuseks valla või kihelkonna piirides. (*ibid.* 284)

„Keskmisest peremehest“ saab talurahvaklassi hegemoonilise maskuliinsuse esindaja. Kuigi sõltuv veel mõisnikust, kangastub tema kujus tubli eesti mehe teekond hoolitsust vajavast orjast ettevõtliku ning innovaatilise peremehe poole. Sellisest mehest saab ärkamisaegsete ideede kehastus. Ärkamisaegne ideoloogia on hea näide sellest, kuidas läbi meedia ning kirjanduse on võimalik rahvale sisendada hegemoonilise maskuliinsuse tunnusjooni ning varasemaid maskuliinsuskonstruksioone arutelu alla paigutada. 19. sajandi keskpaiku hakkas baltisaksa aadelkond rõhutama Saksamaal levivat talupojaideoloogiat. Sellest haarasid kohe kinni talurahva seest tõusnud eesti kirjamehed, kes hakkasid hoogsalt tõlkima saksa talurahvakirjandust, ise sellest tuge saades ning seeläbi oma suguvendade eneseusku suurendades (Jansen 2007: 286). Ärkamisaegsed kirjamehed hakkasid oma teostes ja kirjutistes propageerima mehekuju, kes usub progressi, on sihikindel ning tugeva töötahtega. Oluline oli ettevõtlikkus ning uuendusmeelsus, omadused, mis päästavad mehe täbarast olukorrast ning aitavad kaasa parema sotsiaalse positsiooni saavutamisel. Ärkamisaegsed ideoloogid nägid maskuliinset aktiivsust uue eesti ühiskonna alustalana. Põldsaar (2009: 72) lisab, et eesti maskuliinsuse narratiivides on oluline roll ka vaimukultuuril. Rahvuslik narratiiv aktsepteeris tema sõnul seega teatavat alternatiivsete maskuliinsuste paljusust: voorusliku talupoja kõrval võis seista ka rahvuslik haritlane.

Tegelik olukord polnud aga nii roosiline nagu läbi ajakirjanduse näidata püüti. Kuigi kapitalistlik ühiskondlik olukord avas talupoja jaoks mitmeid uksi, oli talupoeg siiski sõltuv mõisahärra võimust, mis seadis tema tegutsemisvõimele tuntavad piirid. Talupojad said kiiresti aru, et pelgalt ettevõtlikkusest, edasipüüdlikkusest ning töökusest ei piisa. Talupoja kapital oli kehajõud, kuid oma maa harimine nõudis ka põllumajanduslikke teadmisi, mida suurel osal talupoegadest enamasti nappis (Jansen 2007: 297). Seega tabas mitmeid uusi maaomanikke raske majanduslik olukord ning tihti ka laostumine. 19. sajandi lõppu iseloomustab seega tugev reaalsusehoop ning pessimistlikkus. Ärkamisaja suurele lootustundele järgnenud madalseisu iseloomustab protsess, mida Johanna Ross (2014: 73) nimetab „ühiskondlikuks pohmelliks“. Maskuliinse identiteedi alustalad löid kõikuma. Paljude meeste (eelkõige maatööliskonna) elu muutus ebastabiilseks ja nad tundsid, et ebaõnnestuvad selle „tõelise eesti mehe“ rolli täitmisel, mis oli nendeni jõudnud läbi ärkamisaja diskursuse. Talupoeg pöördus leevenduse leidmiseks tihti kõrtside, alkoholi ja kuritegevuse poole. Varguste, röövimiste ja tapmistega hulk suurenes 19. sajandi lõpus märgatavalt (Tuglas 1947: 109). Märgiline on see, et tihtipeale tekkis külarahva seas selliste varaste ümber kangelaslik maine. Rahvasuus omandasid sellised mehed tihtipeale „õigluse teostaja ning mõisnike hirmu kuulsuse“ (Alttoa 1973: 141). Siit ilmusid maskuliinsuse tunnusjoonte hulka vägivaldsus, alkoholitarbimine ning pessimistlikkus, aga ka soov õiglust maksma panna ning enda eest seista.

Nagu näha, olid erinevatesse seisustesse kuuluvate eestlaste omavahelised suhted ühiskondlike olude tõttu üldjoontes üsna teravad. Hoolimata sellest, polnud Eestis nagu mujalgi sotsiaalsete kihtide piirjooned ja karakterised omadused eriti selged ning Eesti küla mentaliteedis ja elu-olus leidis mõisavõimu aeglase taandumise tõttu palju ühendavat (Jansen 2007: 281). Näiteks pärineb 19. sajandi teisest poolest hulgaliselt andmeid taluteenijate ja kehvikute kohtlemisest võrdsetena ning pererahva ja sulaserahva koossõomisest ja kooselamisest (*ibid.* 284). Mõis oli peamine vaenlane ning sellele vastu astuti ikka üheskoos. 19. sajandi esimese poole massilised rahutused tihendasid tugevalt talupoegade omavahelist läbikäimist, tekitasid uusi

talupoegadeühendusi ning kujundasid ümber nende mõttemaailma. Seetõttu toimus ka tolleaegse mehe enesedefiniitsioon läbi negatiivse vastanduse kohalikule valitsevale baltisaksa eliidile, keda eristas maarahvast nii keel, kultuur kui ka klass, seega oli maskuliinsuse konstruktsioonides oluliseks vastanduseks baltisaksa mõisnike naiselikustatud (härras)mehelikkus, millest isamaaline mees pidi eristuma (Põldsaar 2009: 71). Alates 19. sajandi keskpaigast algab ka eesti rahva klassivõitluses uus areng, mida hakkab valgustama teadlik ideoloogia (Kahk 1977: 21). Enne seda ei sisalda talurahva ideoloogia teadusliku ideoloogia elemente, st teiste klasside või poliitiliste rühmituste poolt väljatöötatud poliitiliste vaadete süsteemi või nende elemente, kuigi talurahvani jõudsid teated nii prantsuse revolutsioonist kui ka Napoleonist (*ibid.* 7). Selle perioodi mõisnikevastast ideoloogiat kirjeldavad kaks poolust: ühelt poolt oli see stiihiline ja ebateadlik, st talupojad ise ei oska ega suuda luua selget, läbimõeldud ja loogilist süsteemi; teiselt poolt on see siiski ideoloogia, st kujutab endast objektiivselt küllalt loogilist süsteemi (*ibid.* 10).

Aadelkond

Kuigi aadelkonna jaoks polnud kapitalistlikule korrale üleminek nii järsk kui seda oli muutus eesti talupojale, on 19. sajandi teises pooles võimalik märgata ka teatavat muutust mõisnike maailmapildis. Juba 19. sajandi alguse Balti maa-aadlikku ei saa vaadelda kui pelgalt jõudeelu elavat härrasmeest, kes on jätnud oma maavalduste juhtimise valitseja hooleks; Balti mõisnik oli pigem suurpõllumees-ettevõtja ja agronoom (Jansen 2007: 223). Sajandi arenedes kinnistusid sellised omadused veelgi. Ühes edukas Balti aadlikus segunesid seega nii töökas ning innovaatiline põllumees kui ka rüütellikku poliitikat edasi kandev džentelmen. 19. sajandi teisel poolel sai aadli jaoks äärmiselt oluliseks ka ülikooliharidus. Jansen (2007: 233) väidab, et noor aadelkond ei omandanud ülikoolis ainult üldhumanistlikke teadmisi, vaid ka konkreetse elukutse, ehkki kodanlikeks arvatud kutseid peeti kaua tõelist aadellikku maskuliinsust edasi kandvale mehele alandavaks. Sellisest muutusest on näha, kuidas kapitalistlik surve ning rahavõim ei jätnud puutumata ka hegemoonilisel positsioonil asetsevat maskuliinsust. Oma pere ülal pidamise ning ellujäämise eesmärgil pidid noored vastu

võtma „alandava otsuse“ ja laskuma madalamale tasemele. Selline laskumine hakkas aga järk-järgult vähendama barjääre aadelkonna ja maatööliskonna vahel. Sarnasele arusaamale jõuab 1901. aastal ka baltisaksa ajaloolane Ernst Seraphim, kes väidab, et baltisaksa aadelkond peab oma eripositsiooni lõppemisega leppima ning kohanema kutselise tegevuse uute valdkondadega (viidatud Whelan 1999: 269 j). Kirjeldatud muutuse läbi kaotas baltisaksa aadel selle funktsionaalse ja kultuurilise homogeensuse, mis oli omane Euroopa traditsioonilisele valitsevale klassile (Jansen 2007: 234). Sellest hoolimata säilis 19. sajandi lõpul aadelkonna üldine mentaalne ja poliitiline maailmapilt, mille juured ulatusid valgustusaega. Ühiskondliku rolli muutumisest hoolimata suunas baltisaksa mõisnike eneseteadvust ikka veel haritusel ja heaolul rajanev kujutus oma ülimuslikkusest, mis korvas vähenevat homogeensust ning suurendas enesekindlust (*ibid.*). Aadelkonna maskuliinsuse ühe ehituskivina elas edasi keskajast pärinev rüütli-identiteet, mille kitsaskohti kirjeldab Kreutzwald järgmiselt: „Sakslased tulid maale seisislike, rahvuslike ja usuliste eelarvamustega. Rüütel pidas ennast kõrgemaks olendiks eestlastega võrreldes, keda ta röövis ja oma tööloomaks muutis“ (viidatud Teder 2003: 28 j). Mõisnike maskuliinsusesse sügavalt juurdunud juhipositsiooni ei suutnud kõigutada ka Euroopas laiemalt toimuvad muutused. Traditsioon olla liider oli määrav Balti aadli poliitiliste otsuste juures ning seletab tõrjuvust, millega vastati eesti ja läti rahvusliku liikumise üsna tagasihoidlikele taotlustele (Jansen 2007: 234). Toimunud sündmused hakkasid ohustama hegemoonilise maskuliinsuse olemust, mistõttu hakkasid selle esindajad otsima oma identiteedile kinnitust ajaloost. Jansen toob välja, et järjest rohkem hakati rõhuma oma härrasmehelikkusele, „mille keskmeks olnud traditsiooniline esinduslikkusetootlus sümboliseeris aadli eelispositsiooni ühiskonnas“. Rüütli traditsiooni kandsid edasi ka mõisnike kindlusesarnased elamud, uhked peod, seltskondlikkus ja suhtlusmeisterlikkus. (*ibid.* 234-237) Siiski polnud see härrasmehelikkus „puhas“, vaid segunenud modernse ratsionaalse ärimehelikkuse ning mingil määral isegi põllumehelikkusega. Traditsioonile rõhudes püüti sisendada ka eesti talupoegadesse, et neile on määratud olla allutatud positsioonil.

3. MASKULIINSUSPILT TEOSTES „VARI“, „KÜLMALE MAALE“, JA „PAISED“

Järgnev magistritöö analüüsiosa keskendub maskuliinsuse kujutamisele 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse realistlike proosateoste näitel. Võrdlevasse analüüsi on kaasatud Juhan Liivi „Vari“ (1892), Eduard Vilde „Külmale maale“ (1896) ja Ernst Peterson-Särgava „Paised“ (1899-1906; koosneb jutustustest „Ühe härja elulugu“, „Marjad silmas“, „Issanda kiituseks“, „Tulge appi“, „Oheliku-onu jõulunägemine“, „Kolonist“). Kuigi tegemist on küll fiktsionaalsete teostega, annavad need siiski aimu maskuliinsuste konstrueerimise mehhanismidest. Valikul said määravaks teoseid siduvad ühised tunnusjooned, mis võimaldavad seetõttu heita üldistavamalt pilku ka teostes leiduvatele maskuliinsusrepresentatsioonidele ning neid omavahel võrdlusesse asetada. Nimetatud teoste kirjutamisaeg asetub sajandivahetusse, mil eesti kirjanduses valitses kriitilise hoiakuga realism. 19. sajandi ühiskondlikest sündmustest ja muutustest lähtudes rõhutas kirjanduslik realism elu tõepärase kujutamise viisi vajalikkust ja ühiskonna varjukülgede paljastamist. Lisaks ühisele kirjutamisperioodile ning žanrile sarnaneb üksteisele ka teoste teemavalik, mis käsitleb talupoegade ja külaelu probleeme ning klassivastuolusid. Nii Liiv, Vilde kui ka Peterson-Särgava on oma teostele saanud ainet reaalsest külaühiskonnast.

Liivi „Vari“ kujutab kriitiliselt feodalismiaegseid sotsiaalseid suhteid. Erinevast seisusest armastajapaari poeg Villu on vaimuandega poiss, kelle elu on lapsest saati varjutanud vaesus. Pärast vanaema surma kasupere hoole alla sattunud poiss saab oma noorukieas tunda teoorjuse kammitsaid, mida küll mõneti leevendab uuenenud vaadetega mõisa noorhärja soosing. Villu vaimupotentsiaali märganud noorhärja võtab poisi mõisa aednikuks ja avab talle tee uute teadmiseni. Varjupilved Villu tuleviku kohalt tunduvad kaduvat hetkeni, mil poissi tabab vana paruni raev. Teomeeste eest välja astunud Villu pekstakse paruni käsul armutult läbi, mille tulemuseks on poisi hullumeelsus ja veel suurem varjupimedus kui kunagi varem. Realistliku kirjanduse üks suuremaid propageerijaid, Eduard Vilde kujutab oma teoses „Külmale maale“ aga

Väljaotsa sauniku Jaan Vapperi kurba elusaatust, mis on tugevalt mõjutatud ühiskondlikest oludest. Siin ei ole enam saksa soost mõisnik see, kes hoiab madalamaid klasse enda võimu all, vaid pingeid tekitavad hoopis eestlaste omavahelised klassivahed. Pärast isa ootamatut surma saab Jaanist oma perekonna ainuke ülalpidaja. Saatus veeretab aga muidu tubli töömehe teele veel ühe takistuse - haiguse, mille tõttu kaotab noor talupoeg oma töö ning seeläbi ka võimaluse oma pere eest hoolitseda. Sellest sündmusest alates hakkab teos jälgima kuritegevust ning eetilist allakäiku põhjuslikus suhtes majandusliku viletsuse ja sotsiaalse ebaõiglusega. Ausast ja tugeva moraaltundega Jaanist saab mehe uhkust alandavate hoopide (nt avalik läbiotsimine), vale seltskonna, alkoholi ning majandusliku kitsikuse tõttu varas. Allakäik pole aga sirgjooneline ja seda ilmestavad Jaani eetilised dilemmad ja südamevalu oma ebamoraalsete tegude pärast. Selline sisemine heitlus rõhutab aga ühe indiviidi identiteediloo sõltuvust ühiskondlikest oludest veelgi.

Ka Ernst Peterson-Särgava jutukogu „Paised“ sarnaneb oma teemaasetuselt kahe eelpool kirjeldatud teosega, kuid ühte teosesse koondatud erineva süžee ja fookusega jutustused võimaldavad külaühiskonnast anda mõneti panoraamsema vaate. Jutustustes „Ühe härja elulugu“ ja „Kolonist“ vaatleb autor renditalupoegade elu viletsust ning ebastabiilsust. Renditalupoeg võib küll kasvatada üles ilusa härja lootuses selle müügist teenitud kasumiga veidike paremini ära elada, kuid ikkagi tõstab mõisnik renti ning muudab talupoja ponnistused mõttetuks. Renditalupoeg võib küll oma kätega luua lootusetust pinnasest elamiskõlbuliku maa, kuid ikkagi tuleb mõisnik ja sunnib teda kolima. Jutustus „Marjad silmas“ asetab kõrvuti nii füüsiliselt kui ka vaimselt kurnatud Jüri ning keigarliku kirikhärra Weitlingu. Läbi sellise kontrasti esitab kirjanik balti kirikutegevuse naiivsust ning elukaugust, mille tõttu ei suuda see täita oma esmast funktsiooni – olla rahva murede leevendaja ja lunastuse pakkuja. Eesti rahva sisemisi klassivahesid kujutavad jutustused „Tulge appi“ ja „Oheliku-onu jõulunägemine“. Sarnaselt Vilde teosele pole neis jutustustes enam saksa soost mõisnik see, kes oma võimupositsiooni tõttu end talupoegadest paremaks peab, vaid hoopis hiljuti ise selle võimu alt vabanenud pärisperemees. Peterson-Särgava vaatleb siin aga kriitiliselt,

kuidas uue positsiooni tõttu liiga tähtsaks muutunud peremees ei suuda enam näha vaesemate rahvuskaslaste kannatusi. Moraaliprobleemidega tegeleb jutustus „Issanda kiituseks“, mis räägib laulukooride tõttu suurenenud kõlbelisest langusest noore talurahva seas.

Teoste analüüs keskendub niisiis maskuliinsuste kujutamisele. Nii „Vari“ ja „Külmale maale“ kui „Paised“ on oma üldpildilt maskuliinsed teosed, mida on näha juba käsitlevate teoste süžees ja probleemistikust. Teosed on üles ehitatud meestegelaskonna ümber, kujutavad maskuliinseid tegevusi (töö, raha teenimine, perekonna eest vastutamine jne) ning autorid on huvitatud eelkõige meeste kujutamisest pidevas ja intensiivses heitluses oma identiteedi eest nii majanduslikus kui ka rahvuslikus ruumis. Segal sõnab oma teoses „*Slow Motion: Changing Masculinities, Changing Men*“, et selline sisemine heitlus mängib maskuliinsuse konstrueerimisel olulist rolli: „Nagu tõeline rüütel, on mees alati sõjas nii enda, naise kui ühiskonnaga. Oma au eest välja astudes usub kaasaegne tõelise maskuliinsuse kaitsja, et meeste elu koosneb tugevusest, võitlusest ja vallutusest.“ (Segal 1990: 104). Teoste maskuliinsust suurendab veel ka see, et meeste võitlus asub suuremal või vähemal määral naistest eemal. Naistele on jäetud kas kommenteerija või abistaja roll. Seega on tegelaste maskuliinsus üles ehitatud kontrastis pigem teiste meeste kui naistega. Süžeeväliselt toetab maskuliinsuse domineerimist ka žanrivalik. Eve Annuk väidab oma artiklis „Mehelikkusest uuemas eesti luules“, et erinevad kirjandusžanrid kannavad edasi erinevat soolist laengut. Näiteks toob ta välja, et tugeva poetesside traditsiooni tõttu on luulet eesti kirjandustraditsioonis määratletud pigem feminiinsena, seetõttu on Annuki jaoks ootuspärane, et proosažanris kirjutatud teosed haakuvad rohkem maskuliinsete väärtustega (Annuk 2014: 119), kuigi ei saa väita, et sellised olid žanriootused teoste kirjutamise ajal

3.1 MEESTEVAHELISTE SUHETE HIERARHILISUS

Nagu eelnevas üldist ühiskonnapilti käsitlevas peatükis juba märgitud, hakkas 19. sajandi lõpu Eestimaa pinnal toimuma linnastumine. Sellest hoolimata jäi aga suurem osa rahvastikust siiski elama maale. Seega säilitas külamaskuliinsus linnamaskuliinsuse kõrval oma hegemoonilise positsiooni. Ka käsitletavat teosed iseloomustavad sellist rahvastiku paiknemispilti ning kujutavad eelkõige erinevaid külamaskuliinsusi. Nagu juba eelmises peatükis välja toodud, pole külamaskuliinsus homogeenne kogum, vaid selle sees esineb märkimisväärsed erinevusi. Nii on ka käsitletavate teoste maskuliinsuspilt küllaltki mitmekesine. Kirju tegelaskonna seast kerkivad esile ennekõike sulase, popsi, kirikhärra, kooliõpetaja, taluperemehe ja mõisniku kujud. Meestegelaskonna analüüsist ilmub omakorda pinnale vastuseis mõisnike/peremeeste ning sulaste/vabadike/popside vahel. Mõisniku/peremehe maskuliinsus on asetatud neis teostes hegemoonilisele kohale, kuna see „kehastab teatud ajahetkel kõige austusväärsemal ja võimupositsioonil olevat meheks olemise viisi, mille järgi peavad kõik mehed joonduma“ (Connell, viidatud Lewis 2011: 11 j).

Kuni ärkamisajani oli mõisnik see, kes esindas hegemoonilist maskuliinsust. 19. sajandi lõpul kandis hegemooniline maskuliinsus edasi ärkamisajal sõnastatud ja tugevalt propageeritud ideid tublist eesti töömehest, kes on võimeline oma usinusega ületama kõik raskused ning saavutama nii materiaalse kui ka psüühilise vabaduse. Endine ori oli võimeline end tubli tööga peremehe positsioonile upitama. Ühiskonnas toimuvad muutused võimaldasid vabakssaanud talupoegadel märgata, et sellised maskuliinsele identiteedile esitatud nõudmised on paljude meeste jaoks ülejõukäivad ning lahkhelisid tekitavad. Kui rahvusliku liikumise edendajad uskusid, et vabastatud talupoja edukaks toimimiseks ning tugeva majandusliku pagasi saavutamiseks on vaja vaid tugevat meelt ning ettevõtlikust, siis realistliku kirjanduse esindajad paigutasid sellise mõtteviisi küsimärgi alla. Realistlike kirjanike töid uurides võib märgata maskuliinsusloomet mõjutavaid ühiskondlikke aspekte, mis hoidsid mehi nende maskuliinsust ohjates ja suunates oma võimu all. Sellest tulenevalt ebaõnnestuvad mehed tihti ühiskonnas heaks

kiidetud maskuliinsuse etendamisel, kuigi kannavad edasi ka muuhulgas hegemoonilisele maskuliinsusele omaseid tunnusjooni.

Kuna kõik antud magistritöös käsitletavat teosed on realismi esindajad on tekstides leiduvad maskuliinsusrepresentatsioonid progresseeruvad, mis esitavad seetõttu oma tegevusega nii otseselt kui kaudselt väljakutse kehtivatele hegemooniavormidele. Maskuliinsus ise kannab ju edasi võimalust kritiseerida kehtivaid sotsiaalseid konventsioone ning pakkuda neile vastukäivaid alternatiivseid identiteediloome viise (Worden 2011: 3). Nii on ka Liiv, Vilde ning Peterson-Särgava valinud oma teoste peategelasteks mehed, kes esindavad pigem tol perioodil allutatud maskuliinsuseid. Selline valik haakub John Toshi (1994: 24) arusaamaga, mille kohaselt võivad kõige paremini ning eeskujulikult esitatud maskuliinsusideoloogiad võimaldada paradoksaalselt kõige väiksema sissevaate soosüsteemide tööseaduspäradesse. Allutatud maskuliinsuste läbikirjutamine aitab esile tuua ka hegemoonilise maskuliinsuse võimumänge. Teosed ei vaatle positiivselt patriarhaalse korra domineerimist ühiskonnas ega too esile ka meeste võimu homogeensust. Käsitletavatest teostest ilmneb hoopis maskuliinsuse haprus ja ängistus, millele lisandub kriitika hegemoonilise maskuliinsuse tunnusjoonte suhtes. Siit järeldub, et maskuliinsus pole iialgi fikseeritud või staatiline kategooria. See sõltub suuresti indiviidi subjektiivsest maailmatunnetusest ning ühiskonnakorraldusele vastamisest.

Teoste meestegelased on füüsiliselt aktiivsed heteroseksuaalsed mehed, kelle tunnusjoonte hulka kuuluvad tugev töötahe, moraal (või selle puudumine), dominante positsioon koduses sfääris ning kohati ka intellektuaalsed huvid. Nad on tugevana näida püüdvad kujud, kelle ülesandeks on oma perekonna ülalpidamine, mille läbi saavutavad nad kontrolli ja võimu naiste ning laste üle. Lisaks naistele ja lastele püüavad mehed saavutada võimu ka teiste meeste üle. Ühe hegemoonilise maskuliinsuse kehtestamise viisina on kasutusel meedia. Vilde näitab oma teoses „Külmale maale“, kuidas vallakooliõpetaja Toots kehtestab külalehes oma arusaamu üldiselt aktsepteeritud sotsiaalsest olemisviisist:

„Aleksander Tootsil ei võinud sel lool sõnumitest puudust olla. Et ta mees oli, kes rahvaelu põhjani tundis, alatasa rahva keskel elades, ja et ta mees oli, kes oma veendumusi kergesti ei vahetanud, siis juhatas ta ikka ja ikka jälle need eetilised juured kätte, millest kõik majanduslikud ja ühiskondlikud pahed võrsusid, nõnda kui laiskus, hooletus, jumalakartmatus, liialine riideuhkus, liigsöömine ja liigjoomine, ilmalust ja lõbuhaigus. Need olevat tegurid, mis meie rahva elukorda õõnestavat, olevat meid hukatuse äärele saatmas, nagu see kasvavast kuritegevusest selguvat. Tema kirjutiste lõpul järgnes muidugi meeldetuletus tuntud abinõust, mis ainuüksi võis eesti rahvast päästa ta verivaenlastest, varastest, ja mis pidi Eesti taludesse rahu, õnne ning rikkuse tagasi tooma...“ (Vilde 1960: 154)

Toots, kes on läbi õpetajaameti saavutanud külaühiskonnas aktsepteeritud positsiooni, laseb oma hegemoonilise maskuliinsuse hääletoruna kõlavast kirjutisest läbi kumada külaühiskonnale pandud nõudmised nagu töökus, jumalakartlikkus, tagasihoidlikkus ning vagadus. Siinkohal on tajutav, et need sõnad on suunatud eelkõige just meestele, kuna „eesti külanaise roll jäi sel perioodil vaikivaks ja meeste tahtele allutatuks“ (Põldsaar 2009: 72). Kui mees nimetatud nõudmisi ei täida, tabab külakogukonda häving moraaltuse kasvu näol. Siit ilmneb ka mehe roll ühiskonna ühe alustalana. Kuid Toots on ka mees, „kes oma veendumusi kergesti ei vahetanud“, ta pole võimeline muutuma ega suhestuma kindla olukorraga. Siit avaldub, et hegemooniline maskuliinsus on programmiline nähtus, mis surub end peale kõikidele indiviididele, arvestamata nende iseärasustega.

Ühiskonna eeldustele vastavate ja seetõttu hegemoonilise maskuliinsuse esindajatena tõusevad esile Murumõisa pärisõra Leo v. K. Liivi „Varjust“, Andres Vadi Vilde teosest „Külmale maale“ ja Oheliku Madis Peterson-Särgava jutustusekogus „Paised“. Kõrvaltegelastena on nimetamist väärivad veel näiteks Vilde kirikuõpetaja Frick ja vallakooliõpetaja Toots, Peterson-Särgava kirikhärra Weitling ja pärisõra von Glücksburg. Neid meestegelasi iseloomustavad tunnusjooned on kõrge ühiskondlik positsioon, vagadus, range enesedistsipliin, vägivaldsus ja puudulik empaatiavõime. Kõige olulisem hegemoonilise maskuliinsuse tunnusjoon on aga just see võim, mille mehed on saavutanud lisaks naistele ka teiste meeste üle. Sellest hoolimata vaatlevad

jutustajad neid meestegelasi pigem kriitiliselt, valgustamata enamasti sisemonoloogi kaudu nende hingeelu. Autorid on seega võtnud neilt võimaluse enda teguviisi kaitsta ja näitavad hegemoonilise maskuliinsuse esindajaid läbi jutustaja ning teiste tegelaste vaatepunkti. Erandiks on siin Oheliku Madise kujutamine Peterson-Särgava jutustuses „Oheliku-onu jõulunägemine“. Madise sisemonoloogi iseloomustab küll heitlus moraaliküsimuste üle, kuid sellest ilmneb pigem eneseõigustus kui paranemissoov. Tema heitlusele lisab iroonilisust veelgi tegevuspaik kiriku näol, kus kirikuõpetaja manitsussõnad kõrvuti Madise lihtsameelsete vabandustega tekitavad kriitilise oksüümoroni. Lõpuks jõuab Madis aga järeldusele, et kui tal muud pole (nt ilusat hinge), siis on tal „ometi ikka ilus nägu“ (Peterson-Särgava 1958: 223). Siinkohal tulevadki mängu aususe- ja moraaliküsimused. Tugevad moraalitsejad nagu Vilde vallakooliõpetaja Toots ning Peterson-Särgava kirikhärra Weitling jutustuses „Marjad silmas“ on kujutatud tugevalt küündimatutena ja naiivsetena ning seetõttu iroonilistena, sest kirikuõpetaja ning koolihärra peaksid olema ju oma olemuselt tarkuse ja mõistmise etalonid. Ka Vilde kirikuõpetaja Frick näitab, kuivõrd võlts oli tollaegse hingekarjase moraal. Kirik oli otseselt seotud rahaga, kuid nagu osutab Vilde, allutab rahaahnus igasuguse eetikavõime. Vagaduse ja moraali musternäidis kõverpeeglis on Andres Vadi, kes sotsiaalse aktsepteerituse nimel on kaotanud oma empaatiavõime ning on nõus katkestama oma suhted tütreaga. Oma isakodust väljaajamist kommenteerib Anni järgmiselt:

„Ma tean muidugi, et isa seda üksnes inimeste pärast tegi, oma vagadust ja oma maja pühadust varjutuste eest kaitstes; muidu ei laseks ta mind mitte minna, sest tal on mind hädasti tarvis. Ta vaene tahab inimestele näidata, kui püha mees ta on ja kui kange on ta usk. Jätaks ta minu karistamata, siis oleks ta kuulsus otsas. Ta ei võigi teisiti, kui ta seks tahab jääda, kes ta kaasmaailma ees seni on olnud.“ (Vilde 1960: 222)

Läbi Anni positiivse tegelaskuju laseb autor kõlada, et nende meeste vagadus pole sisemise moraaltunde tulemus, vaid kõigest väline pilt, mille eesmärgiks on hegemoonilisele maskuliinsusele vastamine ning seeläbi oma võimupositsiooni säilitamine ja kindlustamine.

Kõiki hegmoonilise maskuliinsuse esindajaid ei iseloomusta võltsvagadus ja moraalitsemine. Liivi pärisärra Leo v. K. elab vastavalt oma sõnadele ning valitseb tollaegsele mõisnikule sobilikult isegi liiga kindlakäeliselt oma perekonna ja mõisa üle. Temas kangastub eriti teravalt vägivaldsus, mida saab pidada tema maskuliinse identiteedi üheks peamiseks komponendiks. Liiv on kujutanud peksustseeni jõhkralt ning kaastunnet tekitavalt, ainuke, kes seda naudib, on mõisahärra:

„Anna talle! – Anna talle! Nii – nii! Hästi, ahah, kas maitseb! Vaata hobuseid! vaata hobuseid! – Nii – nii! Hästi soolaselt.“ See on vanahärra hääl. Vali oigamine kuuldu selle vahele. Opman hoovi peal, puuriida kõrval, on õnnetu, paljaks kistud teomes pingil pikali. Riida tagapool oigavad valus need, kelle kord ju läbi, õues ootavad kubjaste ja vahimeeste keskel teised, mil nemad käsile võetakse. „Anna talle! Anna talle! Nii – nii! Tublisti – nii!“ Ja härra ise lööb iga „anna talle“ juures peaga takti juurde.“ (Liiv 1966: 76)

Sellest lõigust ilmneb teravalt mõisahärra vägivaldne juhtkoht ning meestevaheliste suhete hierarhilisus. Mõisahärra omab oma kõrge positsiooni tõttu kontrolli kõigi õuel viibivate meeste üle. Tema käsklused, mis teevad küll opmani õnnetuks, on mõeldud täitmiseks. Samal aja ei lasku ta ise kehalisse tegevusse, pole niinimetatud musta töö tegija, vaid saavutab oma hegmoonilise positsiooni teiste üle läbi võimu, mitte füüsilise jõu. Teiste meeste alandamise vaatamine ning nende kannatused pakuvad mõisahärrale sadistlikku rahuldust, piitsahoobi laksatus teomehe paljal seljal mõjub talle muusikana. Hierarhia teisel positsioonil asuvad kupjad ja vahimehed, kes, olles allutatud mõisahärra tahtele, omavad siiski kontrolli teomeeste üle. Neid iseloomustab küll kehaline aktiivsus, kuid neil puudub võimalus end sõnaliselt maksma panna. Kõige madalamas seisus on teomehed, kellel puudub õigus end nii verbaalselt kui ka füüsiliselt kaitsta. Nad on määratud passiivselt vastu võtma nii vaimset kui ka kehalist alandust.

Kriitiline rõhuasetus domineerival positsioonil asuvatel meestegelastel näitab, et käsitletava perioodi kirjanikud pidasid oluliseks juhtida tähelepanu valitseva hegmoonilise maskuliinsuse valupunktidele. Läbi probleemide välja toomise on aga võimalik kaudselt anda panus hegmoonilise maskuliinsuse kõigutamiseks.

Maskuliinsuspildi ümberkujunemist tajuvad ka mitmed teoste meestegelased. Näiteks tunneb Vana Oheliku Madis Peterson-Särgava jutustuses „Tulge appi!“ enda positsiooni suhtes ohustatust. Oheliku Madis, kes avalikult maalib endast pildi kui vagast ning hoolivast kirikumehest, laseb enda tõelisel palel paista stseenis, kus ta otsustab hävitada oma krundil asuva sauna ning sealt välja ajada vaese popsipere. Brutaalset ning vägivaldset Madist ei takista tema missioonil ei Sauna-Juula hädised palved ega laste kõrvulukustav nutt. Oheliku Madise sõnad ei peegelda seega tema tegusid ning ta tunneb, et tal on õigus käituda vastavalt enda võimupositsioonile. Sellest hoolimata on ta oma külas austatud mees. Madise teenistuses töötav sulane Anton kannab edasi aga uusi vaateid. Anton on see, kes näeb eestlaste probleeme uue kaine külje alt ning seeläbi avab ka Oheliku Madise silmad. Anton on tubli töömees, kes maast-madalast on pidanud silmitsi seisma elu raskustega. See on teda õpetanud olema kaaskannatajate suhtes mõistvam ning hoolivam. Oheliku Madise maskuliinse identiteedi aluspõhi, mis toetub eelkõige kiriklikule õpetusele ning sõltub suuresti avalikust arvamusest, lööb Antoni tugeva isiksusega vastamisi seistes kõikumata:

„Ta tundis, nagu oleks teda keegi justkui karjapoissi ninast vedanud, teda, vana inimest ning ausat kirikuteenrit. See kipitas nüüd. Kuid praegune valu oli südames. Ta läks akna alla ja vaatas välja, nagu tahaks ta oma pahameelt ja asjata pähe tungivaid mõtteid lahutada, laiali ajada. Nagu kaks inimest oleksid ta südames töötanud, ja kohkudes aimas ta end kuristiku kaldal seisvat, kuhu ta ähvardas kukkuda. Juba ammu enne olid Antoni sõnad nagu läbi une ta südame pihta koputanud ja seal tundeid äratanud, mis ta maha oli surunud. Nüüd aga tõusid need seda suurema jõuga.“ (Peterson-Särgava 1958: 205)

Siit lõigust on näha, kuidas Antoni sõnad panevad vana ning teadliku peremehe tundma end noore ning kogenematu karjapoisisina. Tema identiteet ähvardab kokku variseda. Toimub teatud madaldumine, mille tõttu tekib mehes soov muutuda. Peterson-Särgava näitab aga ilmekalt, et selline võltsmoraali edasi kandev hallparun pole muutuseks võimeline, sest juba järgmises jutustuses nimega „Oheliku-onu jõulunägemine“ jätkab ta vana rada pidi käimist. Muutumine on temasuguse jaoks võimalik ainult unenäos. Erandina võib siin välja tuua aga Liivi mõisahärra Leo v. K, kes teose „Vari“ viimases peatükis on muutunud karmikäelisest mõisnikust rahva poolt armastatud härraks.

Jutustajate poolehoid kuulub seega allutatud maskuliinsuste esindajatele. Nad suhtuvad teatud sümpaatiaga just neisse olemuselt vooruslikesse tegelastesse, kes on jäänud elu hammasrataste vahele, kuid kes tunnevad oma tegude pärast tugevaid süümepiinu, või kelle vaated on inimlikud. Nende seast tõusevad ilmekalt esile Villu ja noor mõisahärra Hugo Liivi teosest „Vari“, Jaan Vapper (täenduslik perekonnanimi) Vilde romaanist „Külmale maale“ ja ülalkirjeldatud Anton ning Jüri Peterson-Särgava jutustustekogust „Paised“. Nad on empaatiavõimelised ja suure südamega ausust rõhutavad mehed, kelle maailmapilti valgustavad ilmalikud vaated. Neid meestegelasi iseloomustab aga see, et neil on raske oma maskuliinset identiteeti kehtiva hegemoonilise korra raames maksta panna. Samal ajal ohustavad nad kehtivat hegemoonilist maskuliinsust, millest on selle esindajad ka teadlikud. Seetõttu lahkuvad allutatud maskuliinsuste esindajad vabatahtlikult (Hugo ja Anton) või nad saadetakse minema (nt Jaan Vapper) hegemoonilise maskuliinsuse valitsemispiirkonnast. Järgnevad peatükid keskenduvadki eelkõige allutatud maskuliinsuste identiteedilooma aspektidele ning toovad välja heitlused, millega nende maskuliinse identiteedi kehtestamine silmitsi seisab.

3.2 MASKULIINSUSE ÜLESEHITUSKIVID

Üldine maskuliinsuspilt esitas 19. sajandil meestegelastele uued nõudmised. Antiigist ja keskajast pärit maskuliinsuskujutlused tõid maskuliinsuse peamise koostisosana esile enda ohtu seadmise surmavate riskide kaudu. 19. sajandi teisel poolel omandasid sellised heroilised teod Bogdali (2001: 29) sõnul pigem irratsionaalse varjundi ning au sisse tõusid mehed rahateenijate ja kaitsjatena nii endale, oma perele kui ka kogukonnale. Hulljulgus asendus seega otstarbekuse ning kasulikkusega. Sellist tendentsi on märgata ka käsitlevates teostes maatööliskonna maskuliinsuse esindajate puhul. Meestegelased pole vaprad sangarid, kes teose lõpus saavutavad kuulsuse ja ihaldatud naise, vaid lihtsad mehed, kes seisavad silmitsi elu keerdkäikudega. Nende meeste maskuliinsuse ehituskividena kerkivad esile töö, individualism ning liikumine avaliku ja privaatse sfääri vahel.

Töö

Tosh väidab oma artiklis „*What Should Historians Do with Masculinity? Reflections on Nineteenth-Century Britain*“, et 19. sajandil sõltus maskuliinsus tugevalt tööst. See polnud oluline mitte ainult säilitamiseks sobivat elatustaset endale ja ülevalpeetavatele, vaid ka enesemääratlemisviis ning vabaduse saavutamise võimalus. (Tosh 1994: 184-187) Ka eesti maatööliskonna üheks maskuliinsuse silmapaistvaks ülesehituskiviks ongi töö. Töö on maatööliskonna jaoks väljund, mis aitab neil end defineerida ning kõrgematest klassidest eristada. Raske füüsiline töö nõuab jõudu, vastupidavust, sitkust ning teataval määral tundetust (Connell 2005: 55), mis kuuluvad ka hegemoonilise maskuliinsuse iseloomujoonte hulka. Tuleb aga silmas pidada, et raske töö tegemine pole maatööliskonna jaoks olnud kunagi vaba valik, vaid pigem olude paratamatus ning sunniviisiline akt, mis on jätnud tugeva jälje nii meeste kehadele kui ka vaimule. Töö, mis on oluline maskuliinsuse konstrueerimisel, nõrgendab ja hävitab töö tegemise käigus mehe keha. Keha kui töövahend kulub, muutub ajaga nõrgemaks ning ei suuda enam töötegemisele vastu pidada. Kui kirikhärra Otto Weitling juhib Peterson-Särgava jutus „Marjad silmas“ tähelepanu Jüri kõveratele sõrmedele ja väidab, et need on sellisteks loodud, vastab Kalda Jüri talle muiates järgnevalt:

„Loodud?! Kui ma karjas käisin, läksid mu sõrmed päris sirgeks, aga nüüd ei lähe! Mitte seismisest ei ole nad niisuguseks läinud, vaid tööst. Hommikul, kui pisut valge, hakkasin ma töösse ja tegin hilja õhtuni; vasaravarre ümber on nad niisuguseks kooldunud! Aga mis sa selle eest said? Süüa – ja mitte muud midagi!“ (Peterson-Särgava 1958: 58)

Selline töötegmine kirjeldab ka tugevat enesedistsipliini, mis oli samuti oluline sel perioodil valitsenud maskuliinsusnormide jaoks. Hoolimata Jüri kibedusega varjutatud ning orjaaja taaka edasikandvatest sõnadest, on maatööliskond töötegemisakti oma maskuliinsuse konstrueerimisel positiivsena kasutusele võtnud. Töö tegemine kannab edasi maskuliinsusele omast füüsilist aktiivsust ja virkust ning seetõttu tunnevad nad töö kui teo üle sügavat uhkust, andes sellele kohati isegi moraalse ning spirituaalse

värvingu. Nii on Peterson-Särgava jutustuses „Ühe härja elulugu“ Jaani jaoks kurnava füüsilise pingutuse lõpptulemuseks ekstaatiline seisnud:

„Oh kui hea!... Ja jälle asus ta silme ette midagi muud: Ta oli noor mees, oli praegu isaga heinamaal. Õhtu... Hulk heinu koos. Kuhi valmis... Väsinud, puruväsinud!... Oh kui hea! Mis hea tundmus!...“ (Peterson-Särgava 1958: 18)

Töö ümbritseb maatööliskonda pidevalt. See on end talupojamaskuliinsusesse nii tugevalt sisse söönud, et sisustab isegi nende vaba aja veetmist. Kirikhärra jutustab oma prouale enda jaoks naljaka loo Jüri puhkeajast:

„Ta [Jüri] vaatab mu otsa ja küsib kavalalt: „Aga mis armastab kirikhärra priiaegadel ajaviiteks teha?“ Ma vastan: „Lugeda, kalu püüda või suitsetada või mõtelda!“ Ta naerab. „Aga mis siis sina teed?“ küsin ma uuesti. „Te teate, et ma sepp olen,“ vastab ta ja naerab, „mina taon ajaviiteks rauda.“ (Peterson-Särgava 1958: 48)

Siit järeldubki, et füüsilise töö tegemise olulisus on peamine tunnusjoon, mis eristab maatööliskonna maskuliinsust aadlikkonna maskuliinsusest. Kui aadlikkonnale oli omane teatav jõudeelu, siis maatööliskond pidas oluliseks enda füüsilise potentsiaali maksimaalset kasutamist. Oma vaba aja sisustamine füüsiliselt passiivsete tegevustega nagu lugemine, kalapüük (mida tegelikult tegi hoopis Jüri), suitsetamine ning mõtlemine pigem raiskavad Peterson-Särgava jutustuses „Marjad silmas“ kirikhärra maskuliinset potentsiaali ning muudavad ta maatööliskond silmis ebamehelikuks.

Maatööliskond jaoks on oluline töö tulemus, mis on saavutatud füüsilise aktiivsuse ja pingutuse kaudu. Kajumaa Madis Peterson-Särgava jutustuses „Kolonist“ usub, et tugev füüsiline töö peab tagama ka omandi. Siit avaldub ka Madise emotsionaalne hoiak maa suhtes. Ärkamisajast on pärit kujutus, et eesti talupoeg pidas Eesti maapinda enda omandiks, mille on röövunud võõrad sissetungijad (Kahk 1977: 105-114). Sellise uskumuse järelkaja on tunda samuti Madise sõnades:

„Kes maksab mu vaeva? Kas t e m a on selle koha siia teinud? Ma ise otsisin üles, ise tegin majad, ise harisin põllu puhtaks... Näe, missugune mets!... Ja vaata... siin kasvab kapsas... türgi nisu... riis, tee... kui tahad,

kõik kasvab!... See on minu töö... minu... minu... minu oma..." (Peterson-Särgava 1958: 235)

Seetõttu tekitavad igasugused vihjed laiskusele või saamatusele maatööliskonnas ärritust, mis tuleneb ohust nende maskuliinsuskonstruktsioonile. Laisk inimene raiskab oma aega ning seega ka oma maskuliinset potentsiaali. Maatööliskonna esindaja on sunnitud sisse võtma kaitsepositsiooni ning oma maskuliinsuse eest seisma. Vastuhakk laiskussüüdistustele tipneb aga süüdistaja võimupositsiooni (nt kirikhärra) ning maatööliskonna alaväärsuskompleksi tõttu enamasti „punetavate palgete“ (Peterson-Särgava 1958: 57) või rahuliku seletusega ning leppimisega. Otsene vastuhaku puudumine, vaikselt kuulamine ning olukorra paratamatusega leppimine pole aga Broughtoni (1999: 50) väitel sellised heroilised teguviisid, mis kuuluksid hegemoonilisse maskuliinsuskaanonisse. Siit järeldub, kuivõrd keeruline on allutatud maskuliinsuse esindajal oma maskuliinset identiteeti läbi suruda.

Iseseisvusiha

Teise maskuliinsuse ülesehituskivina kerkib esile iseseisvusiha ning isiksuse tähtsustamine. Hoolimata rikkalikust meestegelaste galeriist, puuduvad meeste vahel sõbralikud suhted ning vendlus. Teist meest võetakse ennekõike kui umbusku tekitavat rivaali. Mehed on võimelised üksteist ainult ähvardama, ohustama, eesmärgiga maksuma panna enda iseseisvust ja jõudu üksteise üle. Meeste omavahelist suhtlemist iseloomustab puudulik kommunikatsioon ning üksteise mitte mõistmine. Erinevaid maskuliinsusi esindavad kirikhärra Weitlingi ning Kalda Jüri suhtlus on selle ilmeka näide. Weitling kordab pidevalt oma elukaugeid arusaamu. Ta ei püüagi mõista Jüri põhjalikke seletusi, vaid peab viimast rumalaks ja laisaks ning tema kõnet „lapsejutuks“, sest mehe vaated erinevad liiga palju Weitlingi omadest. Selline teineteise mittemõistmine võib tuleneda ka meestevahelisest klassierinevusest. Väljataga (2006: 1887) väidab, et „kui üks inimrühm rõhub või orjastab teist, aga tahab seejuures säilitada sündsat enesepilti, näiteks mõelda endast hästi kui kristlike, humaansete, mõistlike ja kõlbeliste väärtuste kandjast, siis püüab ta end veenda, et

võõras ei ole samavõrd tundmisvõimeline ega samavõrd kõrge teadvusega kui tema ise.“ Jüri jaoks jääb aga selline käitumine mõistmatuks:

„Aga Jüri ei tahtnud aru saada, miks tema juhataja täna nõnda tusane, nõnda vihane oli; miks ei tahtnud kirikhärra tema jutust aru saada; miks tema karjane ei mõistnud seda, mida ta rääkis? Ta karjane oli nagu pime, nagu magaks ta norinal, nagu ei mõistaks ta midagi ära tunda, nagu vaataks ta üksnes oma tee peale, aina oma kasu peale!“ (Peterson-Särgava 1958:73)

Kuigi teostes moodustuvad kindlad meestegrupid (nt kuritegelik, kiriklik), siis on märgata nende sees tekkinud võimuhete hierarhiat, mis takistab ühtehoidva ning homogeense grupi tekkimist. Järgnev tekstikatke iseloomustab kirikumeeste grupi liikmeid ning selle hierarhilisust:

„Kõige osavam oli muidugi Virgu peremees. Sõnad aina voolasid tal suust. Kas nad iga kord just märki läksid, selle üle võis ju vaielda, aga – ja see oli peaasi – nad tulid soravalt ja hoogsalt kuuldavale, ja tal oli hea läbitungiv hääl, mida kõige kaugemasegi nurka võis kuulda. Rätsep Kuldnokka valdas arusaadav püüe meistri kõneviisi igas tükis jäljendada. Ta püüdis oma häält ja hääldust niisama seada, püüdis sama nägu näidata ja kordas neidsamu sõnu, mis ta nüüd või enne Andreselt oli kuulnud. Paraku puudus tal aga meistri palvevõime ning –mõnu, ja kes palvetunni pühadust silmapilguks raatsis unustada, võis rätsepa üle nii mõnigi kord lustakalt naeratada. Kolmas lugija, Virtsu elatanud peremees, oli, nagu tähendatud, kaunis nõrk kõnemees ja kõhn pühakirja tõlgendaja. Tema tõlgendus oli piiratud kahe kuni kolme piiblikohaga; nende juurde ta jäi ja need olid loendamatuil kordamistel nii üldtuttavaks saanud, et virgemad palvelkäijad tema seletusi sõna-sõnalt peast oskasid.“ (Vilde 1960: 104-105)

Virgu Andres seisab selles grupis hegemoonilisel kohal. Selle positsiooni on ta saavutanud tänu oma sisendusvõimele, tugevale häälele ja oskuslikule kõnepidamisviisile, tänu millele jääb tihti märkamatuks sõnavahutagune tegelik mõttetus. Teised mehed soovivad temaga sarnaneda, kuid ebaõnnestuvad aktsepteeritavate iseloomujoonte puudumise tõttu. Nende ebaõnnestunud jäljenduskatsed muudavad nad teiste inimeste silmis naeruväärseteks. Ka Vilde Jaan on tegelane, keda ümbritsevad mitmesugused meestegrupid, kuid ta ei sobi nendesse oma vaadete ega sotsiaalse positsiooni tõttu. Ta ei soovi end koos näidata Kõverkaela-Juku

ega Kohi-Kaarliga, kuna kardab, et teda võidaks nende vargameestega samastada. Kuigi ta sooviks saavutada Virgu peremehe poolehoidu, jääb see Jaani madalama seisuse tõttu pelgalt unistuseks. Kõige ilmekamalt on näha Jaani gruppi mitte kuuluvust järgmisest vanglastseenist:

„Tema [Jaani] värskus ja naiivsus, ta kurbus ja lein ärritasid neid [kongikaaslaseid]. Nad hakkasid teda õpetama, koolitama ja koolutama. Kui ta vastu puikles, siis ülendas see ainult nende lõbu, tegi neile nalja, õhutas neid ikka peenematele toorustele. Mida enam ta nende käes vingerdas ja siputas, seda suurem oli nende nauding. /.../ Süütus oli neile vihatud. Kes nendega tahtis elada, pidi nende õpetused vastu võtma, nende mõtteviisi, kombesid ja riukad omandama ning selles valju eksami alt läbi käima. /.../ Jaan palus alla, kui tal paar korda jalataldu oli pekstud ja talle puupindusid sõrme- ja varbaküünte vahele oli torgatud. Ta hakkas nendega kaasa toorustama, püüdes nende eksamit rahuldavalt läbi teha.“
(Vilde 1960: 238)

On märgata, et emotsioonid, mida ei peeta maskuliinseteks, mõjuvad meestele väljakutsuvalt ning nende maskuliinsust ohustavana. Emotsioonide avaldamise karistuseks on vägivald ja agressiivsus, mille tulemusena peab Jaan oma tunded maha suruma ning unustama. Siit järeldub, et edukaks grupiliikmena eksisteerimiseks peab indiviid peitma ära osa endast. Vilde kriitilisust grupeeringute suhtes näitab seegi, et Jaan muutub teiste meeste seas aktsepteerituks ainult läbi alkoholi, raha ja kuritegevuse. Heakskiidu nimel peab ta käituma vastavalt ette antud reeglitele. Seda näitlikustab järgmine kõrtsistseen:

„Mis ma siis pean tegema?“ küsis Jaan ligemale astudes ja Kaarlile kätt andes. „Kõik, mis mehe kohus. Esmalt ütle kõrtsipapale mõistlik sõna ja siis tee aga seda, mis meie ees. Ma tahan sinust veel jumalale meelepärase inimese teha.“ „Nael viina, kõrtsmik,“ tellis Jaan lopsti; ta tahtis ka kord rahakas poiss olla. „Kae! Hakatuseks on ju päris tubli,“ kiitis Kaarel üsna tõsiselt. „Sinust võib tõesti asja saada, kui sa kauemini saaksid meestega läbi käia.“ (Vilde 1960: 96-97)

Jaan teebki seda, ta võtab kiiresti omaks teda ümbritsevate meeste suhtumised. Fakt, et teda on omaks võetud, muudab Jaani rõõmsaks ning ta naudib sellist gruppikuuluvustunnet. Joovastus aga on vaid hetkeline ning pärast kõrtsist koju jõudmist ning kainenemist tunneb ta vastikust ning soovi selliste inimestega enam mitte

suhelda. Tema enda isiksus pääseb jälle esile. Selline eksistentsiaalne ning emotsionaalne individualism võõrandavad Jaani tema kaaslastest. Kuna Jaan ei suuda leida kaaslast, kes teda täielikult mõistaks või kellele ta julgeks end avada, satub ta ka mentaalsesse isolatsiooni. Jaanil tekivad kõige lähedasemad suhted küll naistegelastega, kuid ka siin jääb vajaka teatud avatusest - ema ei saa aru tema auküsimusest ja Annit ta häbeneb.

Samal ajal aga Jaani individualism ebaõnnestub. Jaani rännakud ei vii tavaliselt rahulduseni ega leevenda tema ärevust. Ta küll unistab üksipäini tegutsemisest, kuid loodetavad elumuutvad teod jäävad pelgalt unistusteks. Kuigi grupis tegutsedes jõuab Jaan reaalse tulemuseni, nõuab see oma osa Jaani mentaalselt seisundilt. Ta peab kõrvale asetama oma uskumused ning alluma enamuse vaadetele.

Liikumine avaliku ja privaatse sfääri vahel

Mirjam Hinrikus väidab, et „19. sajandi Euroopas levinud modernsuse representatsioonid defineerivad moodsat mehekeskset avalikku sfääri enamasti agressiivse võistluse ja maskuliinsuse taimelavana, milles läbilöömine eeldab mehelikuna tajutud omadusi nagu ratsionaalsus, aktiivsus, loogiline mõtlemine ja loovus“ (Hinrikus 2011: 74). Omadused nagu ratsionaalsus, aktiivsus ja loogiline mõtlemine on tihti seotud töö tegemise protsessiga, mis käsitletavates teostes on jäetud meeste pärusmaaks. Kui naiste ülesanneteks on jäetud kodu eest hoolitsemine, siis meestegelaskonna tööd seovad neid nähtava ja avaliku sfääriga. Algav linnastumis- ja kapitalismiprotsess sunnib mehi endale kodust eemal tööpaika otsima. Sel perioodil ei pääsenud naised aga oma kihelkonnapiiridest kuigivõrd kaugemale, kuna mehed tegid talvistes mõisavoorides sageli üsna pikki sõite, samuti hakkas kasvama laadade ja laadapidamiskohtade arv (Viires 2004: 196-197). Ka teoste meespeategelased liiguvad naistest vabamalt avalikus ruumis nagu kõrts, laadad ja kirik. Kuigi Kirjukannu Eeva Peterson-Särgava jutustuses „Ühe härja elulugu“ võtab aktiivselt osa laadal aset leidvast kauplemisprotsessist, teeb ta seda siiski oma Jaani valvsa silma all. Kõige tugevamalt püüab maskuliinset avalikku ja feminiinset privaatset sfääri lahus hoida aga Saviangu

Mart Peterson-Särgava jutustuses „Issanda kiituseks“. Isa püüab oma last pidevalt valvata ning jälgida, näiteks „käis Mart temaga [Miinaga] alati ühes töös, kord mõisaväljal, kord talupõllul“ (Peterson-Särgava 1958: 87). Mart näeb avalikus sfääris oma naisperele ohtu ning ta püüab neid selle ohu eest iga hinna eest kaitsta. Kui Miina ema tahab tüdruku mõisa teenima saata, vastab karmisõnaline Mart järgnevat: „Vinnji, ne naado [Sead, ei ole tarvis] mõisa; kas kodus tööd ei ole; läheb laia ilma peale, see siis veel minu laps! /.../ „Salka, salka, esli takaaja tevka prapadjott srää! [Kahju, kahu, kui niisugune tüdruk asjata kaduma läheb]“ (*ibid.* 87-88). Seega peavad mehed avalikku sfääri millekski selliseks, millesse saavad ohutult siseneda ainult nemad ise. Naised saavutavad avalikule sfäärile juurdepääsu ainult meeste seltskonnas või selleks luba küsides. Sellise loa saanud naised langevad aga enamasti sotsiaalsel redelil. Avalikus sfääris vabalt liiguvad Vilde Anni ja Peterson-Särgava Miina lõpetavad mõlemad häbiväärses olukorras, esimene vanglas, teine joodikuna. Peterson-Särgava Miina põgenemine põhjustab Mardi vaimuhaiguse, Vilde Andres aga ütleb oma sotsiaalse reputatsiooni nimel oma tüdrest üldse lahti. Siin tuleb aga meele pidada, et naiste allakäigu põhjuseks polnud pelgalt toimimine avalikus sfääris, vaid ka isade karmikäeline kasvatusmeetod.

Samas väidab John Tosh oma teoses „*A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*“, et ka privaatne sfäär on maskuliinsuse kujunemisel kesksel kohal, kuna see vormib poeglast läbi koduse distsipliini. See on ka paik, kus mees saavutab oma täiskasvanustatuse majaisandaks saamise kaudu. (Tosh 2007: 33) Lewis (2011: 37) lisab, et kui indiviidi maskuliinne identiteet oli vormitud koduses keskkonnas, siis seda testiti ning rikuti avaliku sfääri poolt. Seega on tema sõnul võimalik vaadelda indiviidi naasmist privaatseesse sfääri vabastava ning rehabiliteeriva aktina. Ka Vilde Jaani jaoks aitab koju naasmine puhastada mehe pead kuritegelikest plaanidest. Siin võtab ta vastu resolutsioone otsuseid oma au ja põhimõtete tagasivõitmise kohta: „Kohi-Kaarlilt võetud raha kohta oli Jaani otsus silmapilk valmis: tagasi, silmapilk tagasi! Hirm ja jälkus vapustasid teda ka mõeldes tulevase sõpruse peale nende meestega“ (Vilde 1960:119). Samal ajal võib kodu olla ka kohaks, kus

maskuliinsuse esitamise seotud ängistused võimenduvad, kuna halvas seisus kodune keskkond toob välja selle, et mehed on oma maskuliinses rollis ebaõnnestunud. „Kodus ei olnud ju midagi tegemist, ja mured, need puresid teda seal, kus ta pidi istuma – oma viletsuse keskel – iseäranis julmalt“ (Vilde 1960: 54). Jaani kodu on maaproletariaadi hädaelu kujutamise üks värvikamaid näiteid. Iga osa sellest ruumist näitab, kuidas Jaan pole suutnud täita oma maskuliinset rolli.

Avaliku ja privaatse sfääri kõrvale tõuseb talupojamaskuliinsuse loomiselt tugevalt aga loodus. Loodus on talupoja jaoks see koht, kus ta tunneb end vabalt. Loodus on puhas, ega pole mõjutatud sotsiaalsetest ja kultuurilistest ootustest, mis mõjutavad indiviidi maskuliinsuse tajumist.

„Väljas särasid kollakad ja rohekad tähed mustjast taevast nii rõõmsalt ja rahulikult, nagu poleks neil aimugi, et viimnepäev ja nende hirmus hävimine ühes kõige maailmaga on nii uppi tulekul. Ja nad paistsid rõõmsalt ning rahulikult ka Väljaotsa Jaani peale, selle patustpöördumatu pimedusejüngri ning jõleda joodiku peale, kes varaste ja kelmidega ühes lauas on prassinud ja kellel siis veel häbemata julgus on olnud Virgu peremehe palvetundi minna.“ (Vilde 1960: 107-108)

See tekstikatke Vilde teosest „Külmale maale“ näitab, kuidas mees saab loodusest teatavat lohutust. Loodus on see, mis ei mõista Jaani hukka, vaid pakub tema enesesüüdistustele teatavat leevendust. Kuigi Jaan on enda silmis „jõle joodik“ ning „patustpöördumatu pimedusejünger“, näeb loodus tema tegelikku ausat hingeelu, mis on tugevalt kurnatud tema maskuliinsele identiteedile asetatud eeldustest ja piirangutest. Rahustava ning lootust andva looduspildi kirjeldus on kontrastis teose lõppkulminatsiooniga, kus linn ning eelkõige kirik kui ühiskonna ning selle pahede sümbolid, saavad tunda looduse hävitavat hukkamõistu. Kiriku põlema süttimist samal hetkel, kui Jaan alustab rongiga sõitu külmale maale, saab võtta sümboolse karistusena kirikuvõimule Jaani alandamise eest:

„Jaan vahib üksisilmi linna poole, mida hirmus tulevärk sageli täiel pildil otsekui peeglist näitab ja pagevale raudteerongile nagu lähemale toob. Pikk vingerdav tulemadu lookleb äkitselt läbi rusuvalt mustava õhuringi, kõledalt lajatab toon väriseb talle järele. Kohe selle kannul käib teine

samasugune vahedalt kärstav lajatus. Lähemal pilgul, on, kui nilpaks veripunane keel ühe suure, mitmekordse, linna võimsalt valdava iidse kivihoone aknast välja. Ning ühteaegu näib, kui süütuks praginal leekidesse ühe kiriku sihvakas torn.“ (Vilde 1960: 257)

Siit järeldub, et Jaan on looduslikule sfäärile lähemal kui avalikule või privaatsele. Klassikalises kultuuri-looduse binaarses opositsioonis on viimane märgistatud aga feminiinse laenguga, mis omakorda suurendab maotööliskonna maskuliinsuse feminiinseid tunnusoone. Selline lähedus feminiinsele loodusele, millele lisandub viimase igitugevus ning püsivus, paneb maotööliskonna mehe endas jällegi kahtlema ning tekitab mehes soovi loodust kui tema maskuliinsuse ohustajat hävitada. Ka Kajumaa Madist iseloomustab jutustuses „Kolonist“ soov loodust enda tahtele allutada. Läbi tugeva füüsilise pingutuse on tal õnnestunud looduses isegi teatavat aukartust äratada ning oma maskuliinset üleolekut näidata:

„Tema ees laienevad väljad, ja mets vaatab kartlikult nende peale: ta näeb, kuidas põllud ikka kasvavad ja kasvavad; talle näib, et ta peab kaduma! Laas lööb vahel tuule-tormi käes vihaselt kiikuma, raputab põlist pead; tema viimased vennad, mis seinana piiravad Kajumaa kohta, vajuvad vihas lagedate põldude poole, nagu tahaksid nad neid sellega hirmutada. Korruga tunneb vihane puu enese selja sees nõrkust: järsku viskab ta pea kõrgesse... ta on tasakaalu kaotanud, kummardab küll veel endises hoos, endises vihas põllu poole, aga vajub... ja vajub... Praksatades langeb ta pooles... tema järel vend... jälle vend...“ (Peterson-Särgava 1958: 230)

Kuigi päike pole Madisele sellise töö juures „oma õnnistust mitte kinkimata jätnud“ (*ibid.* 231), jääb mees siiski selles võitluses alla. Kajumaa Madis on looduse kõrval kaduvam ning seetõttu ei suuda ta oma plaane lõpuni realiseerida: „Ta vaatab metsa poole. Mets tunneb seda pilku... Madis tahaks põliselt seisva tugeva metsa kõik põlluks muuta... aga vanadus on käes...“ (*ibid.*) Jällegi on mees see, kes ei saavuta heroilist võitu, vaid peab tunnistama enda lüüasaamist ja nõrgemat positsiooni.

3.3 MASKULIINSUSE ÄNGISTUSE PÕHJUSED

Hoolimata tunnusjoontest nagu moraal, au, töökus ning avaliku sfääri aktiivne kasutamine, pole enamusel peategelastest võimalik hegemoonilisest maskuliinsusest täit kasu lõigata. Allutatud maskuliinsuse esindajad proovivad leida eneseidentiteeti patriarhaalse rolli piirides, kuid on määratud selles võitluses kaotama. Võitjaid selles mängus pole. Hegemooniline maskuliinsus näitab, kuidas „maskuliinsuse“ staatus pole kõigi jaoks garanteeritud, ning kuidas sellest tulenevalt vaevab mehi pidev ärevustunne ja kartus, et aktsepteeritud meheks olemise viis jääb saavutamata.

Materiaalsed väärtused

Kapitalismi areng tõi endaga kaasa järjest kasvava lõhe vaeste ja rikaste vahel. Lisaks töötegemiskombele kerkis maskuliinsusloomes tugevalt esile ka omandi- ja rahaküsimus. Orjapõlvest pääsenud mees seisis uue olukorra ees. Kui ori ei pruukinud vargile minna, sest ta varandusel polnud tema jaoks tähtsust (ta oli ju kõigega oma isanda päralt), siis orjusest vabastatud talupojale sai varandus esmatähtsaks (Nagelmaa 1976: 727). Juba noore Liivi Villu jaoks saab saabastest ihalusobjekt:

„Ja Villu aastane südamesoov – saapad – ah! Kui tal saapad oleksid! Niisugused, nagu kohtumehe pojalt, kes mullu isagi siin käis, kui vaestemajasid üle vaadati. Tal olid saapad jalas. Kui ilusad kollased! Ja alt, mis ilusad pruunid, tōkatiga nii kenasti ära määritud – ah! Või ikka missugused punased paelad äärtel, puudikud otsas! Sestsaadik ei ole mitte ühte päeva läinud, mil ta mitte saabaste peale ei oleks mõelnud.“
(Liiv 1966: 14)

Nüüd ei sõltu mehelik au enam tublist füüsilisest töö tegemisest, vaid rahast. Tublidus ei garanteeri aga majanduslikku üleolekut. Nii omand kui ka raha on need näitajad, mis määravad kindlaks mehe positsiooni ja sotsiaalse kuuluvuse. Ka Vilde Jaan usub, et raha ning sellest tulenev omand annab mehele võimaluse oma seisuselt kõrgemale astmele tõusta ning seeläbi vabaneda teiste mõjuvõimu alt, saavutades iseseisvuse ja täieliku kontrolli oma elu üle:

„Kas oleks sul vaja kauemini saunikuks, poblikuks, teiste armu-, tuju- ja käsualuseks jääda? Ei sinna poolegi! Sa võiksid ise peremeheks, väikese renditalu peremeheks tõusta; mis puudub, selle laenab sulle igauks

heameelega juurde, sest kellel midagi juba on, sellele ei keelata lisa. Aga sa võid ka linna asuda ja seal mõne poekese või joogikoha avada. Ühel kui teisel viisil ikka enam kui sihuke hall Lehtsoo pops, säärane näljarott, kelle peale igamees on harjunud põlguse või kõrgi kaastundega ülalt alla vaatama.“ (Vilde 1960: 174-175)

Sellest tekstikatkendist kandub edasi ärkamisajal levinud arusaam, et raha on see, mis päästab vabaks võõrvõimu ikkest (Jansen 2007: 186). Võõrvõim on nüüd aga asendunud kohaliku hegemoonilise maskuliinsuse võimuga. Jaani esimeseks valikuks polegi ju suur kasum, vaid pigem oma talu, läbi mille saavutaks ta peremehestaatus ning austuse. Lisaks austusele võimendab Jaan tänu rahale ka teisi maskuliinsele identiteedile omaseid tunnuseid nagu aktiivsus ja julgus. Pelgalt raha välja andmise akt suurendab Jaani enesekindlust ning mehelikkust:

„Ta astus peaaegu igasse kõrtsi, mis talle teel ette juhtus, südilt sisse, püüdes oma rõõmsat tuju, püüdes oma rõõmsat tuju, oma ettevõttemu ja teojulgust alal hoida, ei, veel kõrgemale kruvida. Aga peaaegu rohkem nalja kui joomine ise tegi talle jookide eest maksmine taskus pakitsevast suurest summast ja õnn sest närusest kerjusetundmusest vaba olla, mis paneb vaese popsikese südame iga kord mures tukslema, kui ta paar kopikat peab välja andma. Kui lõbus oli ta meelest kõrtsmikule viie- ja kümnerublast üle leti hooletult sõrgu ulatada ja mitu tükki rublaseid ning peotäit peent raha tagasi võtta – nagu mees, nagu täismees kunagi!“ (Vilde 1960: 176)

Hea majanduslik järg ja sotsiaalse positsiooni paranemine jäävad Jaani jaoks aga pelgalt unistuseks. Pingutusest ning tugevast soovist hoolimata jääb Jaan maatameheks, kelle omand teose edenedes pigem väheneb kui suureneb (Ta peab müüma/tapma oma seapõrsa ja lehma, kaotab elupaiga). Lisaks Jaani enda majanduslikule laostumisele, madaldub ka Anni sotsiaalne positsioon ning mehe perekonnast saavad vallavaesed:

„Eide värisevad käed hoiavad nagu kaitstes ja varjates laste ümbert kinni – ta ainus vara ilma peal veel, ta ainus kurb rikkus. Sest see seal, see mees hallis vangirüüs, kes oli nende endine toitja ja ainus kaitsja – ta on nad maha jätnud. Tal ei olnud jõudu või osavust oma ülesannet täita. Ütlevad ju targad inimesed, et see, kes oma eluvõitluses langeb või hukub, on ise selles süüdi. Leiba on ilmas küllalt, kõigile küllalt; kes puudust kaebab või võõra vara järele käe sirutab, on väeti kâpard või laiskleja...“ (Vilde 1960: 241)

Meetegelastelt nõuavad oma osa talupidamine, mõis, laadaplats, vald, kirik ja kool. Nad jõuavad järjest tihedamini järelaluseni, et mida rohkem püüad ja jõuad, seda rohkem sinult ka nõutakse ja võetakse. Mida rohkem loodad, seda vähem saad. Seega juurdub maskuliinsusse just see, et mehed pole loodud unistama, sest nad saavad petta. Romantiline mees hakkab kaduma, jääb alles ainult kalkuleeriv realist või siis isegi pessimist.

Oluline on see, et mehed, kellel on piisavalt raha, omavad võimu lisaks naistele ja lastele ka teiste meeste üle. Raha hoiab mehi teiste meeste lõa otsas. Näiteks on Jaan pärast laenu väga tugevalt seotud Kohi-Kaarli ja Kõverkaela-Jukuga. Nad on sellest teadlikud ning seetõttu ei kiirusta nad Jaani laenu tagasi maksma. Raha omamine annab meestele teatavad eelised ning õiguse vastu võtta teiste elusid määravaid otsuseid. Materiaalne madalseis jätab mehe oma tuleviku suhtes täiesti ebakindlaks. Näiteks Peterson-Särgava jutustuse „Kolonist“ peategelase ning tema perekonna elu tugevalt mõisniku meelevaldas. Madis, kellel pole talumaa väljaostmiseks piisavalt raha, on sunnitud mõisniku tahtest sõltuvalt pidevalt kolima. Kuigi mõisahärra von Glücksburg andis Madisele lubaduse meest viimasest elupaigast mitte välja ajada, kaalub mõisnik siiski maatüki müümist. See on aga õiglust austava Madise jaoks viimane piisk ning ta asub oma au päästmise tarvis nuga treima. Selline teguviis sarnaneb mõneti aga duellitraditsiooniga, kus maskuliinse au taastamise nimel kutsutakse välja solvangu tekitaja. Otsene duell jääb aga ära, sest mõisnikuhärra otsustab selle maalapi Madisele siiski kinkida.

Lewis (2011: 69) väidab, et seos ideaalse maskuliinsuse ning raha/omandi vahel on sarnane nii rikaste kui ka vaeste meeste puhul, oluline erinevus seisneb aga selles, kuidas need faktorid on saavutatud. Üheks võimaluseks on vara pärimine, teiseks raske tööga omandatud raha ning kolmandaks majandusliku heaolu saavutamine ebaseaduslikul teel. Mõisnikud omandasid oma vara enamasti pärimise teel. Eestlased aga tegid 19. sajandi teisel poolel alles esimesi samme oma materiaalse heaolu

kindlustamiseks, seega langeb pärimisküsimus talupoegade puhul ära. Käsitletavate teoste rahaküsimuste analüüsist järeldub, et hoolimata ärkamisajal levinud arusaamadest, polnud ausa tööga raha teenimine siiski nii lihtne. Samas asetab varastatud või läbi pettuse teenitud raha mehe ebaaustusväärsele positsiooni, mis on jällegi vastuolus hegemoonilise maskuliinsuse nõuetega. Nii võrdleb ka Peterson-Särgava oma jutustuses „Oheliku-onu jõulunägemine“ loomadega neid pärisperemehi, kes on oma omandini jõudnud läbi kuriteo:

„Kai selja taga istus Aru Kustas ise – hundi nägu: lai suu, verejanulised silmad, ja Madis mäletas, et ta oli ennegi tähele pannud, et kui Kustas kirikus laulis, siis tal helepunane, verekarva keel selgesti nähtavale tuli. Madis lõi oma kohkunud silmad kaugemale. Oh, mis nägusid ta nägi! Kassid, koerad, rebased, hobused, jänesed, isegi vana lõukoer – Selja Aadam – laia lõuahabemega nosuninaga paistis Oheliku Madisele silma. /.../ eks Aru Kustas olnud ikka küll päris hunt; lõhkus ta ju, ise vabrikuhärra kutsar, naise Kaie abil, kes sel korral härraste juures toatüdrukuna teenis, kontori alla augu ja viis jaaniööl raha ära. /.../ ja järsku tulid Madisele kõik koguduse karude, nirkide ja muude loomade teod meelde: kuidas Jõe Hindrek naabri koha enesele võttis; kuidas Külakoha Tõnis rikka harjuski ära tapnud ja selle varaga enesele poe asutanud, siis hästi inimesi petnud ja viimaks suure Külakoha talu ostnud; kuidas härja näoga Nuku Kaarel isa majast välja peksnud, aga ise nüüd siin südamega „pojukest“ laulab!“ (Peterson-Särgava 1958: 221-222)

Lewis (2011: 70) kasutab siinkohal vereplekilise (*bloodstained*) maskuliinsuse mõistet, mis tähistab stigmatiseeritud meest, kes on astunud läbi kriminaalse tegevuse või käitumise väljapoole aktsepteeritud maskuliinsuse piire. Peterson-Särgava astub sammu veel edasi ning madaldab sellised mehed loomade tasemele. Erinevalt Vildest ei ava Peterson-Särgava oma tegelaste tegude tagamaid, vaid annab neile kohe kriitilise hinnangu. Ka Vilde Jaani au muutub pärast kuritegu plekiliseks, kuid oluline on meeles pidada, et Jaani puhul on tegemist meelegeitliku aktiga, milleni viib vaesus ja sotsiaalsed tingimused. Ühelt poolt on selleks vajadus oma perekonda toita, teiselt poolt asjade loomulik käik ja sotsiaalne konstruktsioon vaesest inimesest, kes ilmtingimata varastab:

„Aga mispärast teie siis just minu juurest tulite vargust otsima? Kas minust keegi võib tunnistada, et ma kunagi olen vargil käinud või vargust varjanud? Miks te siis Reinu Aadu või Kadaka Jüri juures ei käinud vargust otsimas, kust praegu mööda tulite?“ „Need on peremehed ja jõukad inimesed,“ vastas Andres õpetlikult. „Või siis sellepärast, ainult ja üks sellepärast tulite minu juurde, et olen pops ja vaene mees!“ naeris Jaan vihaselt. (Vilde 1960: 82-83)

Sarnasele järeldusele on tulnud ka Villem Altoa (1973: 140), kes väidab, et kapitaliseerinud küla klassivastuolude taustal areneb ausameelse maaproletaarlase eetiline langemine kui sotsiaalmajanduslike tingimuste paratamatu tagajärg. Sellised süüdistused vajutavad Jaanile pitsi ning muudavad ta ühiskonna jaoks aktsepteerimatuks.

Perekond

Toshi (2007: 108) järgi on viktoriaanliku maskuliinsuse üheks tähtsamaks ülesehituskiviks võime luua hästitoimivat perekonda. Hästitoimivas perekonnas omab mees autoriteeti oma pereliikmete üle, võttes samal ajal nende eest hoolitsemise enda õlule. Perekonna eest hoolitsemine tähendas aga viktoriaanliku mehe jaoks eelkõige neile materiaalse turvalisuse pakkumist. Sarnast tendentsi võib märgata ka käsitlevate teoste meestegelaste hulgas, kelle materiaalne olukord mängib olulist rolli meeste võimes oma perekonna eest hoolitseda. Kui kirikhärra Weitling Peterson-Särgava jutustuses „Marjad silmas“ uurib Jüri käest, miks viimane pole endale naist võtnud, vastab mees ebaõnnestunud abiellumiskavatsust kirjeldades järgmist:

„Lähevad (abielluvad ilma rahata) küll, aga mis sealt saad? – Vaesust! Siis tulevad pisukesed. Ole nendega kinni. Ja minul olid veel isa ja ema – vaadake, siinsamas saunas, niisamasugused vanad, nagu mina praegu olen. Ei tahtnud neid kuidagimoodi maha jätta. Mõtlesin ka kõikepidi järele. Ei ühtigi! Mis vaene, see vaene!“ (Peterson-Särgava 1958: 57)

Siit järeldub, kui raske oli ilma hea majandusliku järjeta täita järgmist maskuliinsustingimust, milleks on perekonna loomine. Jüri ebaõnnestumisest õhkub aga eneseohverdust ning kalkuleeritust. Mitte abiellumine oli tema jaoks teadlik valik, kuna ei tahtnud panna oma tulevast perekonda viletsasse seisu, sest mehed on need, kellel

lasub kohustus oma perekonda toita. Seetõttu tunneb ka Vilde Jaan enda maskuliinsust ohustatuna, kui Anni nende perele süüa toob. Olla naise poolt toetatud oli Jaani jaoks häbiväärne. Ta hurjutab oma ema: „Ema, ole mõistlik inimene, ära tee mulle nii palju häbi. Ma ei taha mitte, et ta meile nagu santidele armuande toob, ja veel salaja, varguse viisil“ (Vilde 1960: 38) Eesmärgil Jaani mitte solvata peavad ema ja Anni tegutsema Jaani selja taga ning oma tegusid mehe eest varjama, mis omakorda õõnestab Jaani maskuliinsust veelgi.

Kõigi kolme teose perekonnamudeleid iseloomustavad märksõnad nagu ebaõnnestunud suhted naiste ja meeste vahel ning lagunened või puudulikud perekonnad. Armusuhted jäävad enamasti poolikuks, perekondade kohal lasub surmavari, mis jätab perekonna ilma emast või isast. Jaan küll saavutab oma maskuliinse eesmärgi ja abiellub Anniga, kuid lugeja ei saa aimu nende õnnest, mis neid Siberis võib oodata. Niinimetatud klassikalist peremudelit (ema, isa ja lapsed) kohtab harva ning juhul kui see on olemas (nt Peterson-Särgava jutustustes „Tulge appi!“, „Kolonist“ ja „Ühe härja elulugu“), on perekonnaõnn enamasti varjutatud vägivaldsuse, vaesuse ja meeleheitel, mille põhjustajaks on tihtilugu meestegelased. Nii Jaanist kui ka Villust said perekonna ülalpidajad liiga ruttu ning nende noormehepõlv jäi seetõttu lühikeseks. Juba Jaani isa küllaltki groteskne surm viinavabriku laeluugist alla kukkumise ja sellele järgnenud reiepõletiku tagajärjel näitab, et mees on oma peamises ülesandes läbikukkunud ja jätnud oma perekonna hädisesse seis. Ka Villu isa puudumist kirjeldab sarnane etteheide: „Isaga pääseks ta küll ka järve kohinat nägema?“ (Liiv 1966: 18) Isade puudumine asetab poistele õlule uued nõuded, millest neil ei ole võimalust taganeda. Ka Jaan ise kui „noor, tugev, priske mees“ oli soetõve tõttu peaaegu ühe jalaga hauas, „aga ta ei tohtinud surra – oli ta ju pere ainus toitja“ (Vilde 1960: 32). Kohustus oma pere eest hoolt kanda seob nii Jaani kui ka Villut otseselt koduse sfääriga ning muudab nad oma perest sõltuvaks:

„Aga Villu ei saagi palju välja minna. Ema on haige. Voodis, juba mitu nädalat, see on laval. Villu peab aitama, seda-teist andma. Küll mitte ikka, sest ema käib vahel ka üleval, aga tal ei luba välja minna. „Suren nägemata ära, vaata siis!““ (Liiv 1966: 25)

Sarnaselt Villule peab ka Vilde Jaan pärast ema haigestumist lisaks isakohustustele võtma üle ka emaameti. Haigete eest hoolitsemine, nende toitmine ja katmine suurendavad Jaani ja Villu maskuliinsuse feminiinseid jooni. Neid feminiinseid akte sooritab Jaan aga otse teadvustamata: „Mis ta tema [ema] ja laste ravitsemiseks tegi, see sündis poolteadmata, nagu unenäol“ (Vilde 1960: 164-165). Avalikus sfääris vabamalt liikuma hakata saab ta alles pärast ema tervenemist, mil naine võtab oma varasemad kohustused üle ning Jaan saab taaskord oma ettenähtud maskuliinseid rolle täitma asuda.

Sõltuvus- ja alluvussuhted

Maatööliskonna sooidentiteet kannab samal ajal endas edasi ka feminiinseid tunnusjooni. Kõige silmapaistvam neist on sõltuvus tugevamast indiviidist, kelleks käsitlevates teostes on võimu omav mõisnik/peremees. Allutatud maskuliinsuse esindaja peab käituma vastavalt etteseadud tingimustele ning tema käekäik sõltub suuresti kõrgemal positsioonil asetseva mehe poolehoidust ning hoolest. Nii tahab ka Jüri Peterson-Särgava jutustuses „Marjad silmas“ end kirikhärra Weitlingule tõestada ning unistab viimase kiidusõnadest ning tunnustusest:

„,Mis pääsukestel viga? Putukate eest pole kopikatki maksta!“ Ja ta soovis tõesti pääsuke olla; siis teeks pesa just kirikhärra akna alla ja näitaks temale, kui kärmas ta on.“ (Peterson-Särgava 1958: 64)

Jüri soovib selles tekstikatkendis end samastada küll tööka ja osava, kuid samas ka õrna ja väikese linnuga, andes endale seeläbi pigem feminiinseid kui klassikaliselt maskuliinseid tunnusjooneid. Ta tahab olla kirikhärra vaatlemisobjekt, kes läbi oma tegutsemise saavutab kõrgemalt tuleva ihaldatud tunnustuse. Läbi linnukujundi lähendab marginaliseeritud maskuliinsus end siin taaskord feminiseeritud loodusega. Kuigi Jüri soov saada linnuks vähendab küll olulisel määral mehe maskuliinsust, kannab võrdlus edasi teatavat lootust linnuna minema lennata kammitsevate olude eest.

Poolehoiust unistamine pole ainus, mis määrab marginaliseeritud maskuliinsuse sõltuvuse. Peterson-Särgava jutustuse „Tulge appi! Tükike misjonitööst Indiamaal“ sulane Anton, kes esindab uusi ilmalikke vaateid, ei soovi saavutada peremehe heakskiitu. Ta pigem põlgab oma peremeest, soovib tema vaateid naeruvääristada, mille eesmärgiks on Madise positsiooni ohutamine ning mehe vigade väljatoomine:

„Oheliku Madis oma rasvase, jumalakartliku näoga oli Antonile alati vastumeelt olnud, iseäranis aga tema ohkamised teiste ees, mis kõik tema enda kasuks tehti. Madise vagadus oli Antonile jälk, sest et ta Madise vagadusest peale sõnade mitte midagi muud ei näinud.“ (Peterson-Särgava 1958: 178)

Selles lõigus joonistuvad välja maatööliskonna maskuliinsuse alustalad nagu aktiivsus ning vastavalt oma sõnadele käitumine. Need on omadused, mis on iseloomulikud Antonile. Hoolimata teravast kriitikast peremehe olemuse suhtes ning positiivsele maskuliinsustunnuste omamisele, kogeb Anton peremehe manitsussõnu kuuldes teatavat ahistustunnet, mis lähendab Antoni arusaamad:

„Antonil käisid peremehe sõnad terava noapistena südamest läbi: terve tema loomus tundis, et siin keegi vägevam, kavalam võim teda õiguse nimel oma võrku seob; ta tundis enese kärkse olevat, kes on ämbliku võrku mässitud; tundis, kuidas ämblik võrgunööre koomale tõmbas ja siis mitme silmaga ning teravate luiste lõugadega talle ligineb, et kallale tungida, saaki omandada, mis õiguse nimel tema oma oli, sest kärbes oli ju ise omal vabal tahtel võrku langenud.“ (Peterson-Särgava 1958: 164)

Siin tõuseb esile võimuküsimus, mis näitab, et ilma võimuta on mees määratud oma maskuliinsuse etendamisel ebaõnnestuma. Hegemoonilise maskuliinsuse ahistavat võimu rõhutab veelgi võrdlus ämblikuga, mis allutatud maskuliinsust kui kärbest enda võrku püüab. Anton võib küll püüda oma vaateid kehtestada, kuid tema kui mees peab alluma ikkagi ühiskonna poolt ettekirjutatud reeglitele, hoolimata sellest, kas ta seda tahab või mitte.

Emotsionaalsus

Lisaks sõltuvusele ja alluvusele kannavad allutatud maskuliinsuste esindajad edasi ka emotsionaalsust. Maskuliinsuse tunnusjoonte hulka ei kuulu „nõrkust“ tähistavate

emotsioonide (nt kurbus, hirm, häbi) väljanäitamine. „Tugevad emotsioonid“ (nt viha) on meestegelaste jaoks aktsepeeritud ning nende üle arutleta. Selliste emotsioonide väljendamine ei tekita meestes ka mingisuguseid kahtlusi ega mahasurumissoovi, meestegelased pigem tunnevad, et läbi vihahoogude kindlustavad nad oma domineerimispositsiooni. Näiteks tunneb Peterson-Särgava Toomas rahuldust, kui näeb, et lapsed teda pärast mehe vihapurset kardavad. „Nõrgad“ emotsioonid muudavad aga meestegelased ebakindlateks ning seetõttu proovivad nad selliste emotsioonide pinnalekerkimist takistada. Seda näitlikustab järgnev tsitaat, kus pärast oma mure kurtmist „olid Hansu silmad kalkvel pisaraist, aga ta jõudis neid tagasi hoida; ta oli ju mees, kes pealetungimise vastu oli õppinud võitlema“ (Peterson-Särgava 1958: 62). Siit ilmneb, et Hans kui *mees*, on *õppinud* oma hetkelist nõrkust väljendavaid emotsioone kontrollima. Ta pole loomu poolest alati tugev, vaid on omandanud enda emotsionaalsust suunama vastavalt ühiskondlikele konventsioonidele. Ka Jaani emotsioonide väljendamist iseloomustab sarnane õpitus ja allasurumine:

„Jaani pea sumises ja põu pakitses. Ta mõtted ja tunded olid hõredad, udused, aga üks seesmine hääl hakkas tal rinnas ikka selgemalt ja piinavamalt kumisema. Ta tundis häbi ja kahetsust tänase päeva juhtumustest. Ent vägisi püüdis ta sellest meeleolust pääseda; ta hakkas männiku vahel laulma, kõneles iseendaga, naeris, trööstis ja julgustas ennast.“ (Vilde 1960: 94)

Sellest tekstikatkest ilmneb Jaani häbitunde järk-järguline suurenemine. Ta ei oska selle emotsiooniga toime tulla ja ta proovib oma nõrkushoogu enese julgustamise kaudu olematuks muuta. Ka Joosep Peterson-Särgava jutustusest „Issanda kiituseks“ ei suuda oma hetkelise emotsionaalsusega leppida: “Ta tundis endas imelikku isu Miinat praegu kaenlasse tõmmata, temaga kaugele-kaugele põgeneda, sinna, kus kedagi teist peale nende ei ole, kus nad kahekesi võiksid elada.“ (Peterson-Särgava 1958: 103) Armastustunne on tema jaoks niivõrd uus ja harjutamatu, et ta nimetab seda imelikuks. Ta suudab selle imeliku tundmuse aga alla suruda, „külmalt ning karmilt“ neiule kätt anda ja jumalaga soovida. Tema emotsioonidel ja hetkelisel nõrkustundel ei õnnestu seega tema maskuliinsuse emotsioonitult välispilti rikkuda.

Kõige tugevamalt tuleb emotsionaalsus esile meestegelasi pidevalt saatvas häbitundes. Ka Arturas Tereskinas, kes analüüsib küll sajand hilisemat Leedu maskuliinsuspilti, toob oma artiklis „*Social Suffering, Post-soviet Masculinities and Working-class Men*“ välja, et häbi ja võimetustunne on läbivad tunnusjooned töölisklassi maskuliinsuses (Tereskinas 2009: 83). Rita Felski teeb oma artiklis „*Nothing to Declare: Identity, Shame and the Lower Middle Class*“ eristuse häbi ja süü vahel. Süü on tema sõnul sisemine ebaameeldivustunne, mis tekib moraalsetest väärtustest üleastumise tõttu. Häbi on aga indiviidi ebaõnnestumise tulemus. See tekib läbi sotsiaalsete koodide rikkumise ning sellele järgneva piinlikkuse, alanduse ja haavatavuse. (Felski 2000: 39) Meestegelaste häbi on seega seotud nende võimetusega täita sotsiaalseid ootusi ning elada vastavalt hegemoonilise maskuliinsuse nõuetele. Häbitundele järgnevad enesest lahtiütlemine ning marginaliseeritustunne. Kuigi Jaani piinas tugev janu, „keelas teda kaevule minemast noormehelik häbi“, samuti ei tahtinud ta trahteri seest vett küsida, sest „see maksis veel rohkem enesesalgamist, kuna seal oli nägijate hulk palju suurem“ (Vilde 1960: 22). Anni küsimustele kodu ja omaste koha vastates oli Jaanil „ju nii raske, nii piinlik oma kodusest viletsusest teistele teatust anda, olles veel selles eas, mis vaesus annab häbeneda, mil nälga peetakse teotuseks“ (Vilde 1960: 10) Vanad mehed on aga oma marginaliseerituse ning sotsiaalse ebaõnnestumisega niivõrd harjunud, et on muutunud häbitunde suhtes immuunseks: „Mihkel ja Madis, kes kui vaesuses vanaks saanud mehed enam ei mäletanud, kas häbi on kuiv või märg, külm või kuum, jõid eeskojas ämbrist suure rahuga mõne lonksu vett.“ (Vilde 1960: 22)

Keha

Mehe keha mängib maskuliinsuse kujunemisel olulist rolli. Seda võib mõista sotsiaalse ja kultuurilise tekstina, millest on võimalik välja lugeda sotsiaalset sugu, klassi, rassi, seksuaalsust ning muid tunnusjooni, millest maskuliinsus sõltub (Scott & Morgan 1993, viidatud Davison 2007: 41 j). Viis, kuidas persoon kõnnib, istub, riietub vms annab edasi soolistatud sõnumit. Nendest sõnumitest tõuseb esile kindel hegemooniline kehakujutamise viis, mis annab teatud maskuliinsuse kehalisele esitusele suurema sotsiaalse ja kultuurilise väärtuse. Kerkivad esile teatud hegemoonilise maskuliinsuse

kehaideaalid. (*ibid.* 42) Keha peab seega sotsiaalse sfääri võrrandisse sobimiseks olema visuaalselt aktsepteeritav. See tähendab, et mehe keha peab olema tugev, meeldiv ning võimekas. Need tunnused esinevad tõenditena, et mees on võimeline esitama teisi eduka maskuliinsussidenideedi nõudmisi (Lewis 2011: 198). Sellist keha esindab Liivi noor mõisahärra:

„Tema ees seisab kõrge sirge noormees, mantel üle õlgade, õlgkübar musta lindiga peas ja raamat käes. Tungivalt vaatab ta must põlev silm, lõuga katab ilus must habe, nagu on nii selge, usaldatav, et Villu kohkumine varsti kaob.“ (Liiv 1966: 39)

Maatööliskonna esindajate kehad on käsitletavates teostes ideaalist aga kaugel. Meestegelaste kehad peegeldavad tugevalt nende positsiooni ühiskonnas, professioni ning siseelu ning seetõttu on neid edasi antud haigete, räpaste ja väsinutena. Nende kehaehituse tunnusjoonteks on küürakas ja längus hoiak, norus pea, mis näitab sümbolsest, kui rasket hingelist koormat nad kannavad. Sellise keha ilmekaimaks näiteks on Jüri Peterson-Särgava jutust „Marjad silmas“:

„Seljas oli tal ainult must, lahtiste käistega särk, mis kurgu alt sõltusega hooletult kinni oli tõmmatud; jalas kandis ta määrdunud takuseid pükse, mille põlvede otsa vist sajad paigad olid aetud, nõnda et nad kohati nagu soomustega kaetud olid. Jalad olid tal Aadama mundris ja veel mustemad kui seljariided. Imesuured näisid nad olevat, nagu karu käpad; nii paistis see võib-olla sellepärast, et jalaküüned lõikamata olid ja suure varba sisemised kondid väga kaugele väljapoole ulatusid. Silmnägu oli Jüril üsna hall ja täis musti täppe, mida täis-umbunud higiaugud tekitasid. Ta haiged, punased, väljapoole pöördunud laugudega silmad andsid talle koguni inetu näo, mille ilu kangest tubakanuuskamisest must nina veel enam rikkus.“ (Peterson-Särgava 1958: 49)

Jüri haiglane ning loomasarnane keha peegeldab mehe vaesust, hoolitsematust, mille tõttu on tema keha ühiskonnas aktsepteeritud normist kõrvalekalduv. Sõnab ju kirikuprouagi: „Fui, mul tuleb üsna jälkus peale, kui ma Jürit näen! Ma arvan, et lapsed teda päris kardavad.“ (Peterson-Särgava 1958: 51-52) Selline norm on aga püstitatud täiskasvanute poolt. Kirikhärra lapsed kui veel ühiskonna poolt rikkumata grupi esindajad ei karda tegelikult Jürit, vaid tunnevad hoopis tema ning tema tegevuse suhtes siirast uudishimu. Samas tekitab ka kirikhärra keha Jüris kummastust. Järgnev lõik

kirjeldab, kuidas ka kirikhärra keha on normist kõrvale kalduv. Nii nagu tekitab Jüri keha kirikuperes vastikust, tekivad ka Jüril füüsilisel kokkupuutel kirikhärra kehaga võõristavad tundmused.

„Imelik värin käis Jüril läbi keha: niisugust peenikest, libedat asja nagu kirikhärra käsi polnud ta veel elu sees oma pihku saanud! See oli nagu midagi jahusarnast, aga soe ja hoopis pehmem.“ (Peterson-Särgava 1958: 58)

Lisaks kehadele on maskuliinse sümboolikaga rikastatud ka meestegelaste nägude kirjeldused. Meestegelaste näod on enneaegselt vananenud, mida omakorda kannab edasi raske vaimse koorma taaka. Sellise kirjelduse annab Liiv oma teoses „Vari“ noore Villu näo kohta:

„See on, et see lapse pea peab olema, ja kogu järgi, mis undruku sees varjul, võib see laps ainult viie, palju kui kuueaastane olla. Pea ise aga oleks nagu kahekümne – nagu kuuekümneaastane. Aru ei või saada, kumba suurema õigusega. Nägu on nõnda tõsine, nõnda tumerahuline, lahja ja tüse ühtlasi, suu nõnda kiusakas-tõsiselt kinni, lõug nii tugev kont nagu kuuekümneaastasel.“ (Liiv 1966: 13)

Kuigi Villu näojooned kuuluvad vanemale mehele, on tema kehaline areng jäänud tema vanusest maha:

„Sellejuures tuleb lapse kõhetanud valge jalg nähtavale; kõik on ta keha küljes, õlgadel, seljas nii nurgeline, kondine ja nõrk – laps võib küll ju kuue-aastane olla, aga kasvu järgi peaks teda paar aastat nooremaks pidama.“ (Liiv 1966: 15)

Maskuliinsuse rajamine kehalistele aspektidele näitab Connelli sõnul subjekti maskuliinsuse haavatavust. Kui keha on võimetu maskuliinset sooritust pidevalt jätkama (nt vaimse või füüsilise puude puhul), muutub ka indiviidi maskuliinsus normist kõrvalekalduvaks. (Connell 2005: 54) Villu on seega juba varajasest noorusest oma nõrga füüsilise vormi poolest määratud üldlevinud maskuliinsusenormist hälbima, hilisem vaimuhaigus suurendab Villu marginaliseeritust veelgi.

Naine

Kuigi analüüsitavate teoste mehed defineerivad oma maskuliinsust, suhestudes peamiselt teiste meestega, ei saa tähelepanuta jätta ka naiste rolli. Lorentzen (2004: 13) toob välja võimaluse, et kui meeskirjanik kujutab feminiinsust, võib ta öelda rohkem hoopis maskuliinsuse kohta. Siit ilmneb ka kriitika patriarhaatliku ühiskonna elementide kohta. Kolme analüüsitava teose naistegelaskonnast tõuseb silmapaistvalt esile Vilde Anni, keda Elo Lindsalu (2006: 305) on nimetanud ka Vilde üheks idealiseeritumaks naistegelaseks. Johanna Ross (2014: 66) väidab, „üksinda või teise mehe kõrval võib mees olla ka lihtsalt sattumisi nõrk inimene, ent tugeva naise kõrval muutub tema nõrkus tähendlikuks ja hakkab märgistama kogu sugupoolt.“ Anni on see, kes paneb teose meestegelased oma positsioonis kahtlema ning tekitab neis aukartust. Näiteks kardab Jaan näida tugeva Anni kõrval nõrga ja kerglasena:

„Anni tõusis üles ja andis Jaanile lihtsalt kätt – nagu sõber ja seltsimees. Ja Jaanil ei olnud julgust teda kaenlasse tõmmata, teda suudelda, temale mingit õrnust öelda, nagu tavaliselt. Talle tundus, nagu teeks ta ennast seega kerglaseks, nagu näitaks ta oma nõrkust, mis neiu kindluse kõrvale ei kõlba, Anni tõsise näoga kokku ei kõla.“ (Vilde 1960: 132)

Selles lõigust on näha, kuidas autor on omistanud Annile klassikalised maskuliinsed tunnused nagu tõsidus, emotsioonitus („andis lihtsalt kätt“) ja kindlus, samas kui Jaani siseelust tõusevad esile kartlikkus, emotsionaalsus ja ebakindlus. Ka Jaani ja Anni suhtes on viimane domineerivam pool. Anni on see, kes juhib seda suhet, kes astub esimesi samme mehega rääkimiseks, siseneb mehe ruumi, samal ajal kui mees ainult kaugelt vaatab Anni toakent ega julge Anni kodule läheneda. Anni vastuhakk kontrollivale ja külmale isale, millele järgneb Jaani kaitseks tunnistamine ja iseseisev linna kolimine, näitab sümboolselt patriarhaadivõimu kõigutamist ja naise emantsipeerumist. Anni on see, kes näitab välja rohkem protesti kui keegi teine külakodanluse jõhkra ebaaususe vastu. Tema kui naine on võimeline nägema meeste jõhkru ja omavahelise konkurentsi ängistavaid tagajärgi.

Teise mehe domineerimispositsiooni ohustava naisena tõuseb esile Peterson-Särgava Juula jutustusest „Tulge appi!“. Jutustus tegeleb feministlike probleemidega nagu naiste

roll perekonnas ning nendevastane vägivald. R. W. Connell väidab, et vaesus ja allutatud positsioon muudab mehe vägivaldsemaks, kuna oma klassikuuluvuse tõttu ei saa mees patriarhaadieelistest (nt majanduslik kindlustatus, millest tuleneb võim oma naise üle) piisavalt kasu lõigata (Connell 2005: 116). Sarnast käitumismustrit on näha ka Tooma puhul, kes küll „tundis enese päris tubli mehe olevat ja keda peremehed heameelega linu harima tellisid“ (Peterson-Särgava 1958: 189), kuid kelle majapidamises valitsesid sellest hoolimata nälg ja vaesus. Seetõttu muudabki Juula väiksemgi vastuhakk pealtnäha tugeva Tooma ebakindlaks ja vägivaldseks:

„Või minu oma naine ei kuula minu sõna! Ütle mulle, kurat, mis kirikhärra ütles, kui sa mulle naiseks tulid!“ Ja ise vastas ta: „Naised, kuulge oma meeste sõna kõigi asje sees!“ Kas sa kuuled: kõigi asje sees kui oma isanda sõna! Saad aru? Isanda... sõna!... Sest naised on oma meeste meelevald all! Ja nüüd sina, kurat, ei kuule? Ma tahan katsuda!“
/.../ „Või oma meest laste ees õpetama! Või õpetama!... Aga kas sa ei tea, et naised peavad vait olema... sest teile ei ole luba antud õpetada... ega meeste üle... valitseda... nagu kiri ütleb: „vaid teie peate alamad olema... ega mitte mehe üle... valitsema, sest mees ei ole... õuna varastanud... vaid naine!“ (Peterson-Särgava 1960: 189-190)

Toomas otsib siin oma võimu kinnitamiseks abi religioonist, millega üritab oma võimupositsiooni taastada. Hoolimata mehe tugevusest, ei näita Juula välja hirmu ega kuuletetu mehele. Naise allumatus, millele lisandub ebaõnnestumine majanduslikus plaanis viib Tooma oma maskuliinsuse väljaelamiseks Juula tapmiskatseni. Connell (2005: 84) väidab, et naistevastane vägivald on märk sellest, et meeste hierarhiline võim pole enam stabiilne ja et traditsiooniline soosüsteem hakkab muutuma. Seetõttu proovib Toomas enda positsiooni kõigutajat läbi vägivaldsuse kõrvaldada.

KOKKUVÕTE

Antud magistritöö eesmärk oli võrdleva tekstianalüüsi kaudu uurida maskuliinsuspilti 19. ja 20. sajandi vahetuse eesti realistlikus kirjanduses Juhani Liivi teose „Vari“ (1892), Eduard Vilde teose „Külmale maale“ (1896) ja Ernst Peterson-Särgava teose „Paised“ (1899-1906) näitel. Teoste valikul said määravaks nende ühised jooned, mis lubavad heita üldistavamalt pilku teostes leiduvatesse maskuliinsusrepresentatsioonidesse ning neid representatsioone omavahel võrdlusesse asetada. Teosed liginevad teineteisele nii kirjutamisaja (sajandivahetus) kui ka teostes kujutatud perioodi (19. sajandi teine pool), realistliku kujutamismeetodi ning teemaasetuse, tegevuspaiga ja tegelaskonna kaudu. Kõik kolm analüüsitavat teost annavad edasi külaühiskonnas valitsevaid probleeme ja klassidevahelisi ebakõlasid.

Magistritöö tõukus arusaamast, et sotsiaalne sugu on eelkõige ajalooline, ideoloogiline ja sotsiaalne protsess. Seetõttu pidas magistritöö autor oluliseks anda lisaks võrdlevale tekstianalüüsile ka ülevaate käsitletava perioodi ajaloolisest pildist, sidudes seda sotsioloogiliste lähtekohtadega. Töö põhimõistetena kerkisid esile R. W. Connelli poolt kasutusse võetud terminid „hegemooniline maskuliinsus“ ja „allutatud maskuliinsused“, mida kasutati nii 19. sajandi ühiskonna maskuliinsuspildi avamisel kui ka tekstianalüüsis.

Kuna meesuurimus on Eesti teadusruumis põhjalikumalt läbiuurimata teema, keskendus magistritöö esimene peatükk sellesse sissevaate andmisega. Meesuurimus, mille eesmärgiks on kustutada mõtteline võrdusmärk inimese ja mehe vahelt ning uurida meest kui soolistatud objekti, on oma ülesehituse poolest ambivalentne. Seetõttu andiski magistritöö esimene peatükk ülevaate selle teadussuuna peamistest uurimisvaldkondadest ja –probleemidest, teoreetilistest lähenemisviisidest ning mõistetest. Eraldi keskenduti ka meesuurimuslikule kirjandusteadusele, mille eesmärgiks on kirjandusteostes leiduvate patriarhaalsete suhete analüüsimine ja

küsimuse alla seadmine, hegmoonilise maskuliinsuse kritiseerimine ja alternatiivsete maskuliinsuste positiivne käsitlemine ning näidata, millist mõju avaldavad stereotüüpsed arusaamad meestegelastele.

Magistritöö teine peatükk käsitles 19. sajandil aset leidnud ühiskondlikke ja kultuurilisi protsesse. Nii 19. sajandi Lääne kui ka Eesti kultuuriruumi ühendab sarnane maskuliinsuspildi ümberkujunemine. Kui 19. sajandi lõpu Lääne ühiskonnas hakkas hegmoonilisel positsioonil asuv keskklassi maskuliinsus tundma tööliklassi poolt tulenevat ohustatust, siis Eesti kultuuriruumis hakkas järjest rohkem pead tõstma maatööliskond. Antud peatükk tõi välja ka selle, et toleaege eesti mehe maskuliinsuses segunesid orjaajast pärit alandlikkus, ärkamisaegne talupoeglik eneseteadvus ja kapitalismist tulenev majandusliku heaolu ja konkurentsivõime väärtustamine.

Kolmas peatükk analüüsis maskuliinsuspilti Juhan Liivi teoses „Vari“, Eduard Vilde romaanis „Külmale maale“ ja Ernst Peterson-Särgava jutustustekogus „Paised“. Teoste käsitlest ilmnis meestegelastevaheliste suhete hierarhilisus, kus mõisnik/peremees esindas hegmoonilist ning sulane/pops allutatud maskuliinsusi. Hegmoonilise maskuliinsuse edasikandjaid kirjeldati teostes aga läbi kriitika, mistõttu võib vaadelda käsitletavaid teoseid kehtivaid hegmoonia norme kõigutavatena. Lisaks tõi peatükk välja maskuliinsusloome jaoks olulised komponendid nagu töö, individualism ning liikumine avaliku ja privaatse sfääri vahel. Hoolimata nimetatud maskuliinsuse jaoks vajalike komponentide omamisest, ei tunne kõik meestegelased oma maskuliinsuse esitamise suhtes kindlust ja nende maskuliinne identiteet on varjutatud ängistusega. Järgnev alapeatükk tõi välja need kategooriad, mille etendamisel allutatud maskuliinsuse esindajad ebaõnnestuvad. Nendeks olid materiaalsed väärtused, perekond, sõltuvus- ja alluvussuhted, emotsionaalsus, keha ja naine.

Nii teostes leiduvaid maskuliinsuskomponente kui ka ängistuse põhjuseid kokku pannes saab visandada 19. sajandi lõpu uue hegmoonilise maskuliinsuse. Tunnusjoonte nagu töökus, iseseisvus, sõltumatus, majanduslik kindlustatus, võimupositsioon nii naiste kui

ka teiste meeste üle, moraal ja tugevus lisandub eelkõige empaatiavõime ning pere eest hoolitsemine nii rahaliselt kui ka armastuse ning hoolimise kaudu. Siit leiab taaskord kinnitust mitmete maskuliinsusuurijate arvamus, mille järgi pole maskuliinsus kivistunud nähtus, vaid see on pidevas muutumises vastavalt kindlale ajaperioodile ja kultuuriruumile. Käsitletavad teosed illustreerisid ilmekalt ka R. W. Connelli seisukohta, mille järgi on mehele hegemoonilise maskuliinsuse reeglitest sõltuvalt oma identiteedi konstrueerimine enamasti üle jõu käiv. Mees pole kunagi piisavalt hea vastamaks neile ideaalsetele nõuetele ning järelikult kannab maskuliinsus endas edasi pidevat heitlust ühiskonna ja indiviidi vahel. Siit leiab kinnitust meesuurimusliku kirjandusteaduse üks arusaamadest, mille kohaselt lubavad kirjandusteosed heita pilku sellele, kuidas soorollid ja soov neile vastata tekitavad ka meestes ängistust, surudes mehi ühiskonna poolt etteantud raamidesse. Teosed „Vari“, „Külmale maale“ ja „Paised“ näitasid, kuidas 19. ja 20. sajandi maskuliinsusloome sõltus suuresti kapitalismi arengust, mis määras kindlaks majanduslikud võimalused ning seeläbi ühiskondliku positsiooni. Teostes kujutatud maatööliskond allutatud maskuliinsuse esindajana ilmestas seda, kuidas kapitalistlikule ideaalile mitte vastavad mehed seisavad silmitsi mitmete probleemidega, mis takistavad neil vastavalt hegemoonilise maskuliinsuse reeglitele elamast.

KIRJANDUS

- Adams, J. E.** (1995). *Dandies and Desert Saints: Styles of Victorian Masculinity*. Cornell University Press
- Alttoa, V.** (1973). Eduard Vilde sõnameistrina: monograafia. Tallinn: Eesti Raamat
- Annuk, E.** (2014). Mehelikkusest uuemas eesti luules. – *Vikerkaar*, nr 4-5, lk 119-125
- Armengol-Carrera, J. M.** (2011). Race-ing Hemingway: Revisions of Masculinity and/as Whiteness in Ernest Hemingway's "Green Hills of Africa" and "Under Kilimanjaro." - *Hemingway Review*, 31(1), lk 43-61
- Beauvoir, S.** (1997). *Teine sugupool*. Mare Mauer ja Ann Tõnnov (Tlk). Tallinn: Vagabund
- Bederman, G.** (2008). *Manlines and Civilization: a Cultural History of Gender and Race in the United States, 1880-1917*. Chicago-London: University of Chicago Press
- Berger, M., Wallis, B., & Watson, S.,** (1995). Introduction. M. Berger, B. Wallis & S. Watson (Toim), *Constructing Masculinity* (lk 1-7). New York-London: Routledge
- Beynon, J.** (2002). *Masculinities and Culture*. Buckingham-Philadelphia: Open University Press
- Bogdal, K.-M.** (2001). Hard-Cold-Fast: Imagining Masculinity in the German Academy, Literature, and Media. R. Jerome (Toim), *Conceptions of Postwar German Masculinity* (lk 13-45). New York: State University of New York Press
- Boheemen-Saaf, C. van & Lamos, C.** (Toim). (2001). *Masculinities in Joyce*. Amsterdam: Rodolpi
- Broughton, T., L.** (1999). *Men of Letters, Writing Lives. Masculinity and Literary Auto/ Biography in the Late Victorian Period*. New York-London: Routledge
- Buchbinder, D.** (2007). Literature. M. Flood, J. Kegan Gardiner, B. Pease & K. Pringle (Toim) *International Encyclopedia of Men and Masculinities* (lk 365-368). New York-London: Routledge
- Butler, J.** (1999). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York-London: Routledge

- Clark, K.** (2002). *Black Manhood in James Baldwin, Ernest J. Gaines, and August Wilson*. Urbana: University of Illinois Press
- Connell, R.W.** (1993). The Big Picture. Masculinities in Recent World History.- *Theory and Society*, 22(5), 1k 597-623
- Connell, R.W.** (1998). R. W. Connell's "Masculinities": Reply. - *Gender and Society*, 12(4), 474-477
- Connell, R.W.** (2000). *The Men and the Boys*. Berkeley-Los Angeles: University of California Press
- Connell, R.W.** (2005). *Masculinities*. (2nd ed.). Berkeley-Los Angeles: University of California Press
- Davison, K., G.** (2007) *Bodies and Biology, Male*. M. Flood, J. Kegan Gardiner, B. Pease & K. Pringle (Toim) *International Encyclopedia of Men and Masculinities* (41-44). New York-London: Routledge
- Dawson, G.** (1994). *Soldier Heroes: British Adventure, Empire, and the Imagining of Masculinities*. London: Routledge
- Demetriou, D. Z.** (2001). Connell's Concept of Hegemonic Masculinity: A Critique. - *Theory and Society*, 3(30), 1k 337-361
- Donaldson, M.** (1993). What Is Hegemonic Masculinity? - *Theory and Society*, 22(5), 1k 643-657
- Felski, R.** (2000). Nothing to Declare: Identity, Shame, and the Lower Middle Class. – *PMLA*, 115(1), 1k 33-45
- Ferry, P.** (2013). Writing Men: Recognising the Sociological Salue of Counterhegemonic Masculinities in American Fiction. - *Masculinities and Social Change*, 2(2), 1k 146-166
- Flood, M.** (2002). Between Men and Masculinity: An Assessment of the Term „Masculinity“ in Recent Scholarship on Men. S. Pearce & V. Muller (Toim), *Manning the Next Millennium. Studies in Masculinities* (1k 203-213). Bentley: Black Swan Press
- Frantz, S. & Rennhak, K.** (Toim). (2010). *Women Constructing Men : Female Novelists and Their Male Characters, 1750-2000*. Blue Ridge Summit: Lexington Books

- Hearn, J.** (2007). Masculinity/Masculinities. M. Flood, J. Kegan Gardiner, B. Pease & K. Pringle (Toim), *International Encyclopedia of Men and Masculinities* (lk 390-394). New York-London: Routledge
- Hinrikus, M.** (2011). Dekadentlik modernsuskogemus A. H. Tammsaare ja nooreestlaste loomingus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Hobbs, A.** (2013). Masculinity Studies and Literature. - *Literature Compass*, nr 10(4), lk 383–395
- Horlacher, S.** (2011). Charting the Field of Masculinity Studies; or, Toward a Literary History of Masculinities. S. Horlacher (Toim), *Constructions of Masculinity in British Literature from the Middle Ages to the Present* (lk 3-19). New York: Palgrave MacMillan
- Jansen, E.** (2007). Eestlane muutuv asjas. Seisuseühiskonnast kodanikuühiskonda. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv
- Jefferson, T.** (2002). Subordinating hegemonic masculinity. - *Theoretical Criminology*, 6(1), lk 63–88
- Järv, J.** (2001). Esiajast 20. sajandini. Eesti kirjanduslugu (lk 15-159). Tallinn: Koolibri
- Kahk, J.** (1977). Eesti talurahva sotsiaalseid vaateid XIX sajandil. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia
- Kahk, J.** (1993). Talude päriksostmise aegu. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia
- Kestner, J. A.** (2010). Masculinities in British Adventure Fiction, 1880-1915. Farnham: Ashgate Publishing Group
- Kimmel, M. S.** (1993). Invisible Masculinity. – *Society*, 30(6), 28-35
- Köstner, N.** (1927). Teo-orjuse langemine ja maaproletariaadi tekkimine Liivimaal. Tartu: Loodus
- Lea, D. & Schoene, B.** (2002). Introduction to the Special Issue on Literary Masculinities. - *Men and Masculinities*, nr 4(4), lk 3-5
- Lewis, D.** (2011). Women Writing Men: Female Victorian Authors and Their Representation of Masculinity. Publitseerimata doktoritöö. Ball State University
- Lindsalu, E.** (2006). Vilde kui naisõiguslane – *Keel ja Kirjandus*, nr 4, lk 296-309

- Lorentzen, J.** (2004). Looking at Men Through Literature. – *NIKK Magasin*, nr 3, lk 12-15
- Lorentzen, J.** (2011). Masculinities, Power and Change. - *Nordic Journal for Masculinity Studies*, nr 2(6), lk 110-124
- Martna, M.** (1914). Külast: Mälestused ja tähelepanekud Eesti külade arenemisest pärast 60-id aastaid. Tallinn: Maa
- Middleton, P.** (1992). The Inward Gaze. Masculinity & Subjectivity in Modern Culture. London-New York: Routledge
- Mosse, G. L.** (1998). The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity. Cary: Oxford University Press
- Mudure, M.** (2007). East European Masculinities. M. Flood, J. Kegan Gardiner, B. Pease & K. Pringle (Toim), *International Encyclopedia of Men and Masculinities* (lk 156-157). New York-London: Routledge
- Nagelmaa, A.** (1976). Lisandusi E. Vilde romaani „Külmale maale“ saamisloole. – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk
- Noble, J. B.** (2003). Masculinities Without Men?: Female Masculinity in Twentieth-Century Fictions. Vancouver: UBC Press
- Nye, Robert A.** (2005). Locating Masculinity: Some Recent Work on Men. - *Signs*, nr 3(30), lk 1937-1962
- Papp, Ü-M.** (2007). Eessõna. D. Kutsar (Toim), *Mees sotsiaaluuringu subjektina* (lk 8). Tallinn: Sotsiaalministeerium
- Person, L. S.** (2003). Henry James and the Suspense of Masculinity. Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Petersen, A.** (1998). Unmasking the Masculine. 'Men' and 'Identity' in A Sceptical Age. London (etc.): Sage
- Peterson-Särgava, E.** (1958). Paised. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus
- Pilvre, B.** (2014). Eesti mehelikkused. – *Vikerkaar*, nr 4-5, lk 45-55
- Põldsaar, R.** (2003). Men on the Verge of Nervous Breakdown: Masculinity in Contemporary Culture and Literature. – *Interlitteraria*, nr 8, lk 308-321

- Põldsaar, R.** (2009). Isamaa ja mehemeel: mehelikkuse ideoloogiad ja rahvuslik identiteet. - *Ariadne Lõng*, nr 1/2, lk 63-75
- Reeser, T. W.** (2010). *Masculinities in Theory: An Introduction*. Oxford: Wiley-Blackwell
- Rosen, D.** (1993). *The Changing Fictions of Masculinity*. University of Illinois Press
- Ross, J.** (2014). Mõttetud lunnid enne ja nüüd. – *Vikerkaar*, nr 4-5, lk 62-74
- Rowland, A., Liggins, E. & Uskalis, E.** (1998). Introduction. A. Rowland, E. Liggins & E. Uskalis (Toim), *Signs of Masculinity: Men in Literature 1700 to the Present* (lk 3-36). Amsterdam-Atlanta: Rodopi
- Schoene-Harwood, B.** (2000). *Writing Men: Literary Masculinities from Frankenstein to the New Man*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Sedgwick, E. K.** (1985). *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*. New York: Columbia University Press
- Sedgwick, E. K.** (1995). Gosh, Boy George, You Must Be Awfully Secure in Your Masculinity! M. Berger, B. Wallis & S. Watson (Toim), *Constructing Masculinity* (lk 11-20). New York-London: Routledge
- Segal, L.** (1990). *Slow Motion: Changing Masculinities, Changing Men*. New Brunswick: Rutgers University Press
- Segal, L.** (1993). Changing Men: Masculinities in Context.- *Theory and Society*, 22(5), lk 625-641
- Talbot, M. M.** (1998). *Language and Gender. An Introduction*. Cambridge: Polity Press
- Tedre, Ü.** (2003). Eesti mees ja tema sugu XIX sajandi lõppriimilises rahvalaulus. Tallinn-Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum
- Tereskinas, A.** (2009). Social Suffering, Post-soviet Masculinities and Working-class Men. - *Social Sciences/Socialiniai Mokslai*, 64 (2), 79-86
- Tosh, J.** (1994). What Should Historians Do with Masculinity? Reflections on Nineteenth-Century Britain. - *History Workshop*, nr 38, lk 179-202
- Tosh, J.** (2007). *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*. New Haven: Yale University Press

- Troska, G.** (1985). Sotsiaalne diferentseerumine Mulgimaa suurtalude peredes 19. sajandil. *Eesti külaelu arengujooni*. A. Viires (Toim). Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia
- Tuglas, F.** (1947). Eesti kirjanduse ajalugu IV. Tartu: RK Teaduslik Kirjandus
- Vilde, E.** (1960). Külmale maale. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus
- Viires, A.** (2001). Kultuur ja traditsioon. Tartu: Ilmamaa
- Viires, A.** (2004). Vana Eesti rahvaelu. Tallinn: Ilo
- Väljataga, M.** (2006). Orja teadvus varjus ja valguses. – *Looming*, nr 12, lk 1884 - 1892
- Whelan, H. W.** (1999). Adapting to modernity: Family, Caste and Capitalism Among the Baltic German nobility. Köln: Böhlau
- Worden, D.** (2011). Masculine Style: The American West and Literary Modernism. New York: Palgrave Macmillan

REPRESENTATION OF MASCULINITIES IN ESTONIAN LITERATURE AT THE TURN OF THE 19th AND 20th CENTURIES IN THE WORKS OF JUHAN LIIV, EDUARD VILDE AND ERNST PETERSON-SÄRGAVA

SUMMARY

The current master's thesis offers a critical discussion of men's lives and masculinities that are presented in realistic prose fiction of Estonian literature at the turn of the 19th and 20th centuries. The analysis is based on Juhan Liiv's *The Shadow* (1892), Eduard Vilde's *To the Cold Country* (1896) and Ernst Peterson-Särgava's *The Boils* (1899-1906). Decisive for the selection of these works were the same writing period (the end of the 19th century) and period depicted in the works (the second half of the 19th century); realistic genre; similar subject placement, the place of action and characters that represent village community and village masculinities.

The thesis is based on the idea that gender is primarily a historical, ideological and social process. Therefore, masculinity, which results from gender, is also a dynamic phenomenon which is open for a change and rethinking. In addition, R. W. Connell's theory of hegemonic and subordinated masculinities is used as a theoretical starting point of the thesis. Hegemonic masculinity is culturally and socially idealized form of masculinity which dominates over subordinated masculinities. This also shows the hierarchy of men that depends on men's class, race, age, sexuality, age etc.

This master's thesis is divided into three parts. The first theoretical chapter discusses men's studies in general. In the opinion of the author, it is important to give the wider picture of the men's studies, especially in the context of Estonia since in its academic writing men's experience and masculinities are not a widespread topic. Thus, this chapter provides a brief overview of the origin of men's studies, and outlines the main trends and issues of research. It also points out the main theoretical approaches like

biological, psychological and discursive and gives a brief insight into the concept of hegemonic masculinity. The last part of the chapter focuses on the links between literary studies and the study of masculinities. This subchapter highlights the main challenges of the literary masculinity studies which are: criticizing and deconstructing the concept of hegemonic masculinity, exposing the damaging impact of patriarchy on men (as well as women) and celebrating alternative masculinities.

As already mentioned, this master's thesis examines the masculinity as a social and cultural construct. Therefore, the second chapter describes the social and cultural processes that took place in the 19th century. The author believes that the insight into the wider social background of the period helps to grasp the male characters' experience and hierarchy of masculinities. The first subchapter shows that in the first half of 19th century, the map of masculinity was dominated by a wealthy middle-class gentleman, however the second half of the same century such type of hegemonic masculinity started to lose its position. Middle-class masculinity was rattled by the signs of women's emancipation and by the emergence of the new subgroups of men. It was the urban working class whose male representatives emphasized, in contrast to the middle-class man, the machoness and physical activeness. The second subchapter maps in cursory manner similar tendencies in the 19th century in Estonia, where the country working class started to emerge. Estonian men's masculinity of that period was a mixture of humility from the past serfdom, peasant pride from the national awakening and the economic prosperity and competitiveness that results from the development of capitalism.

The third chapter of the MA thesis provides a comparative analysis of Juhan Liiv's *The Shadow*, Eduard Vilde's *To the Cold Country* and Ernst Peterson-Särgava's *The Boils*. The first subchapter presents masculinities that occur in the works and based on R. W. Connell's theory draws out the opposition between hegemonic masculinity and subordinated masculinities. The second subchapter deals with the aspects around which masculinities emerge: work, individualism, and the movement between the private and

the public sphere. In spite of having masculine characteristics mentioned above, many male characters feel anxious about their masculinity and about their ability to live up to the rules of hegemonic masculinity. The third subchapter examines the components that make men fail in their masculinity. The following aspects can be viewed as causes of anxiety: wealth related issues, family, dependency and subordination, emotionality, body and relationships with women. In conclusion, it can be said that works analyzed in the thesis confirm the understanding of literary scholars that the gender roles set by society suppress men. In addition, the works verify R. W. Connell's study which shows that men are depended of rules of hegemonic masculinity and therefore are not free to construct their own identity. Men are never able to fulfill the expectations of ideal masculinity set by culture and thus masculinity means a constant struggle between individual and society.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kairi Terav (isikukood: 48805115714)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Maskuliinsustest 19. ja 20. sajandi vahetuse eesti realistlikus kirjanduses Juhan Liivi, Eduard Vilde ja Ernst Peterson-Särgava loomingu näitel“, mille juhendaja on Leena Kurvet-Käosaar

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 28.05.2014

(allkiri)